

Til historien om det sociale arbejde med børn og unge

Billeder af byer i forfald

Wacquant og habitusteorien i praksis

Ghettoer og anti-ghettoer

Habitus – en praktisk orienteringssans

Livshistoriske og feltanalytiske interviewanalyser

Nyhedsbrevet

PRAKTISKE GRUNDE

Indholdsfortegnelse

Redaktionens forord	4
Til historien om det sociale arbejde med børn og unge <i>Christian Sandbjerg Hansen</i>	8
Billeder af byer i forfald – essay om Mantua, Philadelphia <i>Carsten Sestoft</i>	40
Wacquant og habitusteorien i praksis – omtale af <i>Body and Soul – Notebooks of An Apprentice Boxer</i> <i>Kristian Delica</i>	56
Ghettoer og anti-ghettoer – en diagnostik af den nye urbane fattigdom <i>Loïc Wacquant i korrespondance med Troels Schultz Larsen</i>	65
Habitus – en praktisk orienteringssans <i>Pierre Bourdieu</i>	72
Livshistoriske og feltanalytiske interviewanalyser – reviewessay: <i>Livshistorieforskning og kvalitative interview</i> <i>Anders Mathiesen</i>	79
Replik <i>Staf Callewaert</i>	92
Nyhedsbrev # 36	93

Praktiske Grunde. Tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

Nr. 2 2008 ISSN-1902-2271

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexis • Forum for samfundsvidenskabelig forskning* og udkommer elektronisk fire gange årligt. Praktiske Grunde er et tværfagligt forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, herunder deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.

Praktiske Grunde ser det som sin særlige opgave at fremme en kritisk og konstruktiv dialog mellem de mange forskere og studerende, der på vidt forskellige måder og i vidt forskellige faglige og institutionelle sammenhænge arbejder med inspirationen fra den franske sociolog Pierre Bourdieu.

Praktiske Grunde redigeres af et tværfagligt redaktionspanel og bringer fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster, debatindlæg, anmeldelser og bogomtaler, samt meddelelser om konferencer, seminarer, studiegrupper o.l.

Manuskripter sendes i elektronisk form til: praktiskegrunde@hexis.dk. Se nærmere anvisninger på: www.hexis.dk.

Redaktionspanel: Ulf Brinkkjær, Kim Esmark, Ole Hammerslev, Jens A. Hansen, Anders Høg Hansen, Kristian Larsen og Carsten Sestoft.

Redaktionens forord

Territorial stigmatisering, social eksklusion og praktisk sans

Dette nummer af *Praktiske Grunde* er ikke entydigt samlet om et tema. Alligevel er det tydeligt, at teksterne (artikler, oversættelser af centrale tekster, kommentarer og diskussion ud fra interviews og boganmeldelser) har et omdrejningspunkt. Det gælder et drama, som udspiller sig hver dag og gennem hver en fiber i os alle. Dramaet angår et, for langt de fleste af os, helt naturaliseret anliggende, der vedrører, hvordan vi mennesker tildeler os selv og hinanden adgange til sociale privilegier eller sociale forbandelser. I dette tilfælde angår det fysiske, anstaltmæssige, bolig-/bymæssige tilgange. Vi skal høre om objektiverende beskrivelser af 'territorial stigmatisering', om at staten, 'som en nyttig idiot', i de kapitalistiske lande, trækker sig og om mænd fra ghettoen der slås, kæmper og træner for, via slagene, at komme ud af ghettoen. Der indgår også tekster om opkomst af et felt med institutioner og fysiske rammer om marginaliserede børn og unge, samt en artikel om relationer mellem struktur, habitus og praktisk sans. De objektive strukturer, herunder geografisk rum og boligstruktur er hele tiden i en dialektisk konfrontation med habitus, det strukturerede opfindelsesprincip. 'Praktiske Grunde' handler om, at der ikke bare kan rekonstrueres klasser af økonomiske hierarkier og klasser af kulturelle hierarkier, men også klasser af fysiske-/boligmæssige hierarkier. Og de er relateret til hinanden, er vævet sammen. I et kommende temanummer kunne det være interessant helt eksplicit at inddrage beskrivelser af ghettoernes boligmæssige modsætning – kæmpevillaer med havudsigt! Teksterne inviterer også til inddragelse af refleksioner om relationer mellem forsker og objekt, som del af erkendelsen. Vi møder således forskerpositioner i et kontinuum mellem at 'go native' i aktiv deltagelse til nøgterne betragtninger på både fysisk og historisk afstand.

Den første artikel, "Til historien om det sociale arbejde med børn og unge", handler om opkomst af forskellige former for pædagogisk virksomhed med særligt henblik på socialt marginaliserede børn og unge. Christian Sandbjerg Hansen er ikke optaget af børnene eller de unge substantielt: hvordan er eller var de? Ved hjælp af Bourdieus begreber felt, position og habitus studeres derimod institutionalisering af den ramme som marginaliserede børn og unge kan forløses i. En gang var der ikke anstalter og særlige fysiske rum for dem – og siden kom de! Det er et ambitiøst projekt som lægger afstand til konstruktioner, der tilsiger, at området vokser frem via en cocktail af politik og humanisme. Hansen spørger i stedet sociologisk, hvem og hvad konstituerer feltet? Det felt som gør det muligt at blive i stand til at 'se', 'klassificere', håndtere, indfange og indelukke de børn og unge der italesættes som henholdsvis 'de forsømte og forbryderiske', 'de omsorgssvigtede og kriminelle' og slutte- ligt 'børn og unge med særlige behov'. På det område af pædagogikkens historie rekonstrueres via lovgrundlag, dokumentgennemgang, beretninger fra foreninger/institutioner, statistisk

materiale, sociale biografier m.v., opkomsten af et særligt marked og felt over ca. 300 år. Feltet opstår gennem brud og afstandtagen til tugthuse og arbejdsanstalter og også skolerne og deres kategorier. Der etableres i feltet to forskellige, men gensidigt afhængige objektiverede og kropslige historier og Christian Sandbjerg Hansen fremfører, hvordan nogle agenter og institutioner kæmper for retten til at organisere og administrere arbejdet (forvalterkapital), mens andre agenter og institutioner kæmper for retten til at udføre og gøre det opdragende arbejde (opdragerkapital). Mellem disse to 'hænder' eksisterer der mellempositioner, der indtages af agenter fra provinsernes kirker og skoler. Fortællingen om opkomsten af institutioner med tilhørende fysiske rum, bygninger og anstalter om de marginaliserede børn og unge, relateres tæt til sociale og økonomiske dominansrelationer 'udenfor', fx mellem de ordentlige borgerlige hjem og de fordærvede fattige hjem.

Den følgende artikel rapporterer fra en rejse til USA. Der trækkes på observationer fra togvinduet fra New York til Washington og et efterfølgende detektivarbejde på internettet fra Danmark. Det er hvad denne historie handler om. Vores pålidelige og aktive redaktør af nyhedsbrevet i Hexis, har været på rejse på flere måder. I dette opklaringsarbejde som Carsten Sestoft har gennemført, bliver vi introduceret til hvad strukturelle forhold betyder for det levede liv og omgivelserne, når fx arbejdspladser flytter fra USA til Asien. Sestoft gør rede for hvordan udflytning af arbejdspladser relaterer sig til forfaldne boliger. Fabrikkerne lukker, folk bliver arbejdsløse, og de mest ressourcestærke flytter andre steder hen, uden at andre flytter til. Det handler om urbant forfald, om byområder hvor "gadebilledet er som en mund, hvor en mængde tænder er slået ud". Vi hører også om de strategier der iværksættes for at overleve i ghettoen. Som midaldrende kvinde kan man måske undgå at blive bestjålet eller udplyndret, hvis man taler til drengene som en tante eller mor. Det kan også være hensigtsmæssigt at bage kager til dem eller at lade som om man kender én i en gruppe. Hvis Sestoft havde gået videre med sin etnologi og havde forsøgt sig som onkel, kunne han måske have virket 'native'.

Artiklen handler således også om, hvor vanskeligt det er at vride sig ud af en hvid middelklasse etnocentrisme, om den voldsomme effekt af at 'se' frem for at 'læse', og om muligheden for at foretage etnografiske studier hjemme ved computeren. Forfatteren er forhåbentlig blevet lettet nu hvor de stærke indtryk er udtrykt i tekst og billeder. Nu sidder læseren tilbage med noget der er svært at 'slippe af med'...

I den næste tekst er vi også placeret i en ghetto, nærmere bestemt i Chicago. Meto-disk er der ikke tale om ikke-deltagende observationer fra et togvindue, men snarere en indlevende, aktivt deltagende 'carnal sociology'. En sociologi ikke bare *om* kroppen, men *fra* kroppen. I denne tekst omtaler Kristian Delica *Body and Soul – Notebooks of an apprentice boxer* af Loïc Wacquant. Wacquant har gennem 3 år foretaget feltstudier i et boksetræningscenter og det fremgår, at han nærmest er forelsket i boksningen, hvilket hans lærermester (med rette) er bekymret for. Hvordan bliver man så en god bokser? Man træner hver dag, skyggebokser, arbejder med boksebolden, man skal kunne 'dosere sig selv' og være påpasselig med sin kropslige kapital. Alt dette er angiveligt redskaber for to typer af modsatte positionerede habitusser: bokseren, der vil ud af ghettoen og Wacquant, der vil ind. Som det formuleres, kropsliggør Wacquant gennem disse kropslige aktiviteter feltets historie.

Delica mener, at denne bog kan blive en nyklassiker indenfor etnografi, antropologi og ikke mindst sociologi. Men han kritiserer også idylliseringen af boksporten og mere substantielt Wacquants feltbegreb (herunder det relationelle) og peger på, at de overordnede historiske, politiske og økonomiske strukturer underbelyses. Man fornemmer med Delicas omtale, at Wacquant drukner lidt i fascinationen af boksning. Det kunne være Wacquant skulle tage med Carsten Sestoft i toget næste gang. I det ene tilfælde var kroppene på alle måder væk, men huller i 'tandrækken' bevidnede at strukturelle forhold (økonomi, arbejdspladser, demografi) satte deres fysiske præg i bygninger og, formoder vi, i kroppene. I det andet tilfælde var kroppene næsten det hele.

Vi går videre med tekster om kollektive ghettoer, hyperghettoer, anti-ghettoer og sociale marginaliseringsprocesser. Troels Schultz Larsen har ud fra et interview med Loïc Wacquant, foretaget af Caroline Keve fra magasinet 'Debate' (Argentina, juli 2007), korresponderet pr. email med Wacquant. Schultz Larsen havde et par spørgsmål relateret til Wacquants seneste bog *Urban Outcasts*. Det blev der en fin lille og interessant korrespondance ud af. Her viser Wacquant nogle væsentlige analyser af ghettoer i USA og anti-ghettoer i Europa. Den sociologiske objektivering som blev efterlyst tidligere, udfoldes her med en optik, der integrerer Erving Goffmann's mikrosociologi inkl. stigmabegrebet og Bourdieus tænkning og begreber fx fra *The Weight of the World*. Det slås fast, at den 'kollektive ghetto' fra halvtressernes USA var karakteriseret af et netværk af organisationer og institutioner, der virkede som buffer for de sorte mod den hvide dominans. Disse institutioner og kollektive organiseringer er væk i hyperghettoen hvilket blandt andet tilskrives en 'deindustrialisering og skiftet til den finansielle kapitalisme'. Hyperghettoen er karakteriseret af dobbelt eksklusion.

Modsat den konventionelle politiske retorik er fx de tidligere arbejderkvarterer i Frankrig (desværre kunne man fristes til at sige) ikke på vej mod at blive ghettoer. I Wacquants analyse er en ghetto en etnisk set homogen enklave, der indeholder alle medlemmerne af en underordnet kategori og ikke mindst deres institutioner. Arbejderkvartererne og de forsømte banlieu'er er derimod stadig mere heterogene og blandede etnisk. Tidligere relationer til fx kommunistpartiet og de mange lokale institutioner er mere eller mindre opløst og samtidig opløses den værdighed og kollektive stolthed som området overdrog og bidrog med til sine beboere. Der er for Wacquant tale om anti-ghettoer. I disse sider om rumlig, fysisk og materiel depravation mærker man ikke mindst, hvordan marginaliseringsprocesser styrkes gennem effekter af ghettoficeringsdiskurser. Her ser vi et godt eksempel på hvordan diskurser *ikke* gør noget af sig selv. Men når der er et socialt (økonomisk, kulturelt, materielt) grundlag, kan dæmonisering via retorik om boligområder næsten blive selvopfyldende profeti. Det er tankevækkende. På samme måde med begrebet om 'territorial stigmatisering'. Det betyder at drenge eller piger fra Mjølnerparken, Gjellerupplanen eller Voldsmose må skjule hvor de kommer fra når de søger arbejde eller når de skal date en fra det andet køn.

Bourdieu kæmpede ofte på to fronter. Han måtte forklare sine begreber og samtidig luge ud i misudlægnings af dem. I "Habitus – en praktisk orienteringssans" bliver Bourdieu ved en konference i Perth, Australien, spurgt af blandt andet byplanlæggere, hvorvidt habitusbegrebet var anvendeligt i en sammenhæng, hvor det antages, at verden er under hastig forandring. Ikke overraskende var svaret ja. På disse ganske få sider gør Bourdieu kort

og præcist rede for habitusbegrebet og tilhørende begreber som felt, position og den dispositionelle praktikteori. Han svarer dels ved at påpege, at forandringer oftest ikke er så fundamentale, varige og gennemgribende som det opleves og dels ved at sige, at habitus er et opfindelsesprincip, der frembringer opdagelser og improvisationer. Men som altid: indenfor grænser. Menneskers 'stil' eller 'enhed i handlinger' kan ligeledes ændres over tid, dvs. af nye erfaringer, uddannelse eller oplæring. '*Dette forudsætter at aspekter af, hvad der i habitus er ubevidst, bliver gjort i det mindste delvis bevidst og eksplicit*'. Man kunne i forlængelse af de tidligere tekster sige, ja eller gennem at flytte til et højt positioneret boligområde, bo der over tid og oparbejde økonomisk, kulturel og social kapital! Teksten er oversat og indledt af Anders Mathiesen.

Samme Anders Mathiesen præsenterer herefter et review-essay vedrørende livshistoriske og feltanalytiske interviewanalyser i anledning af antologien *Livshistorie-forskning og kvalitative interview*, redigeret af Karin Anna Petersen, Stinne Glasdam og Vibeke Lorentzen. Mathiesen gennemgår bogens bidrag og beskriver den som et nyttigt supplement til fx Järvinen & Mik Meyer's bog om anvendelsen af kvalitative interview i et 'interaktionistisk perspektiv'. En stor del af antologiens forfattere har tilknytning til det såkaldte Viborg-miljø og er inspirerede af de metodiske refleksioner i Bourdieus *The Weight of the World*. Dette er udgangspunktet for den stærke kritik som Mathiesen samtidig retter mod bogen. Iflg. Mathiesen mislæser mange af forfatterne på helt grundlæggende vis Bourdieu og især bidraget fra Staf Callewaert, der specifikt diskuterer det metode-reflekterende slutkapitel "Understanding" i *The Weight of the World*, står for skud, idet Callewaert hævdes at promovere en socialpsykologisk / socialkonstruktionistisk tolkning af Bourdieu. Mathiesens essay er med andre ord et åbent angreb på Callewaert og Viborg-miljøet og dermed på nogle af de, der mest markant har præget feltet af Bourdieu-influenceret forskning i Danmark. I redaktionen har vi haft vore forbehold overfor essayets somme tider lovlig polemiske tonefald og den flere steder uholdbare måde Mathiesen benytter tekster og citater på i sin argumentation. På den anden side er en debat om Bourdieu-receptionen, og om til hvad og hvordan hans værk kan og bør bruges i kultur- og samfundsforskning, principielt meget velkommen og præcis noget af det, *Praktiske Grunde* er sat i verden for at fremme. Vi har derfor valgt at reservere vores indvendinger til et efterfølgende indlæg i næste nummer af *Praktiske Grunde*.

Mathiesens essay er en let bearbejdet version af en tekst, der tidligere har været bragt i tidsskriftet FASID (www.fasid.dk). Her tog Callewaert til genmæle ved i en kort replik at rekonstruere sit bidrag i bogen og påpege, at han hele sit liv har bekæmpet netop interaktionisme, socialkonstruktivisme og psykologisering af Bourdieu. I *Praktiske Grunde* følger Callewaerts replik ligeledes efter Mathiesens essay.

Som sædvanlig afsluttes *Praktiske Grunde* med Nyhedsbrevet, der er skrevet og redigeret af Carsten Sestoft. Det kan anbefales at læse Sestofts beskrivelser og kommentarer under overskriften 'to bøger og fire indlæg'. Hvad sker der og hvad efterlades, når en dominant videnskabelig position falder bort?!

Kristian Larsen og Kim Esmark

Til historien om det sociale arbejde med børn og unge

Christian Sandbjerg Hansen

Ph.d.-stipendiat, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, KU

“Til alle tider har der indenfor de civiliserede samfund eksisteret en ‘børnesag’, idet samfundet ikke har kunnet skyde det spørgsmål fra sig, hvad der skulle gøres med de børn, der savnede hjem og tilhold, med dem, der forsømtes eller mishandlede af deres forsørgere, dem, der ved egen og andres skyld skejede ud og truede med at blive en byrde for deres medmennesker i stedet for at udfylde en plads i det arbejdende samfund, og endelig dem, der allerede i barnealderen vare komne så vidt, at de ved forbryderske handlinger satte sig op imod den samfundsmæssige orden og dermed godtgjorde deres farlighed for denne... for alles vedkommende måtte samfundet tage sagen på for snart ved det ene, snart ved det andet middel at søge at afvende de farer, der truede børnene og derigennem samfundet selv” (Petersen 1904:1).

Denne artikel handler om opkomsten af de forskellige former for pædagogisk virksomhed, der orienterer sig mod børn og unge, der kan betegnes som socialt marginaliserede: de ‘forsømte og forbryderske’, de ‘omsorgssvigtede og kriminelle’, eller med en administrativ term: ‘børn og unge med særlige behov’. Ærindet er at analysere hvorledes disse forskellige former for pædagogisk virksomhed – opdragelsesanstalter, børnehjem, plejefamilier, mv. – kom til verden og blev til det vi i dag kender som socialt arbejde med marginaliserede børn og unge. Artiklen er samtidigt et forsøg på at vise, hvorledes Bourdieus begreber som felt og habitus kan anvendes som analytiske værktøjer i historisk arbejde.

Til forskel fra børneforsorgens ‘almindelige’ historie, der *enten* tager afsæt i *Lov om forbryderske børn og unge personer* (Børneloven) fra 1905, og som blot reproducerer statens historie om staten: før loven var alt uorganiseret og kaotisk, efter loven er alt ordnet og struktureret,¹ eller desperat forsøger at finde oprindelsespunktet ‘så langt tilbage som muligt’ (som fx Lauridsen 1996 eller Grothe Nielsen 1986), vil denne analyse tage sit historiske

¹ Som Bryderup (2005:27) skriver: “I 1800tallet var der alene tale om privat velgørenhed og ansvarlighed, hvor der med børnelovens bestemmelser blev givet startskuddet til en statslig regulering”.

udgangspunkt i opkomsten af opdragelsesanstalterne i starten af 1800tallet og herefter skrive virksomhedens *strukturelle historie* frem til tiden omkring 2. Verdenskrig, hvor velfærdsstatlige tiltag (på ny) forandrer virksomheden og de sociale betingelser den udøves i.

Institutionaliseringsprocesser

"Da undertegnede i midten af året 1830 sammentrådte for at virke til moralsk fordærvede menneskers forbedring, erkendte vi, at vi i særdeleshed måtte henvende vores omsorg til børn, hos hvilke fordærvelsen ved lediggang, slet opdragelse og forførelse var kommen til udbrud, og således bidrage til at standse det onde i dets opkomst. For at disse børn kunne ledes på en bedre vej, ville det være nødvendigt at udrydde dem fra deres hidtilværende omgivelser og underkaste dem et nøjagtigere tilsyn og en med deres tilstand passende ledelse. For en del kunne dette, især ved mindre børn opnås ved at anbringe dem hos plejeforældre på landet, men det var tillige aldeles fornødent... at grundlægge en stiftelse, i hvilken de børn kunne optages, hos hvilke fordærvelsen allerede var større og de slette vaner mere indgroede; thi til at modtage sådanne ville plejeforældre sjældent være villige, og disse ville også sjældent være istand til at anvende de midler, hvorved hensigten alene kunne håbes opnået. Hidtil havde hos os ingen anstalt, hvor sådanne børn kunne hensættes" (Bekendtgørelse 1834).

I slutningen af 1820'erne og i løbet af 1830'erne oprettes fire opdragelsesanstalter: Cathrinelyst ved Sorø (1827), Bøgildgård ved Viborg (1830), Fuirendal/Holsteinsminde ved Næstved (1833) og Flakkebjerg ved Slagelse (1836); og der stiftes to filantropiske foreninger, bestående af Københavns 'velansete mænd' fra embedsvæsenet, politiretten, fattigvæsenet, næringsdriften, kirken og universitetet: Committeeen for at grundlægge en indretning til moralsk fordærvede personers, men især den opvoksende ungdoms forbedring (1830) og Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse (1837). Fra de filantropiske foreningers side var ambitionen at fjerne 'forsømte og forbryderske' børn fra deres 'fordærvede' og 'fordærvende' hjem, og især fra de 'lastelige og usædelige forhold i byen', og anbringe dem i 'sunde omgivelser på landet' – enten hos plejeforældre eller på disse særlige opdragelsesanstalter – og derved standse 'det onde' i dets opkomst og redde børnene for samfundet. Fra anstaltens 'opdrageres' side var ambitionen at påtage sig opdragelsen af børnene ved at tilbyde dem et 'nyt' hjem med en 'bedre omsorg og pleje', end deres oprindelige hjem og en 'ordnet' tilværelse af gudsfrygt og arbejdsomhed. Samlet set var forestillingen, at børnene, hos plejeforældrene og på anstalterne, kunne 'få det hjem, de aldrig havde haft' og dermed en opdragelse "til gudfrygtige og retskafne mennesker samt brugbare og dygtige folk, der ved eget arbejde er i stand til at fortjene deres brød" (Petersen 1904:118).

Det afgørende 'nye' ved disse initiativer var ikke så meget det at børn blev fjernet fra deres forældre og anbragt andetsteds. En sådan anbringelsespraksis har en længere historie og man kan givetvis forfølge de første feltspecifikke manifestationer så langt tilbage man ønsker. Fra starten af 1600tallet og op gennem 1700tallet oprettes fx en række institutioner (tugthuse, arbejdsanstalter, fattiggårde, børnehuse mv.) til at håndtere det Lauridsen (1996) kalder marginalgruppebefolkningen: tiggere, forbrydere, syge osv., overvejende ved at tvinge dem til at arbejde eller tvinge dem til at lære at arbejde (Petersen 1904:37). I 1620 opretter Christian IV et Børnehus som del af et tugthus, i 1662 Børnehuset på Christianshavn

(fra 1730'erne Tugt-, rasp- og forbedringshuset), Det kgl. Vajsenhus oprettes 1713, Det kgl. Opfostringshus i 1755 m.fl. (Høy 1903, Ottesen 1927, Olsen 1978). Ligeledes hjemler forskellige love og forordninger – særligt klart formuleret i Fattiglovene af 1799-1803 – at Fattigvæsenet i København, de fattiges inspektører i Købstæderne og sognepræsterne og de 'vittigste og bedste' sognemænd på landet kan fjerne børn fra hjemmet "når forældrenes forstand, helbred eller sæder ikke tillod dem at sørge forsvarligt for børnenes opdragelse, altså med andre ord i det væsentlige, når grunden til fjernelsen fra hjemmet var forældrenes lastefulde forhold eller mangel på evne til at føre tilsyn med børnene. I fattiglovgivningen fandtes også i visse tilfælde hjemmel for fattigvæsenet til at fratage forældrene deres børn når disse vanrøgtedes. Dette gjaldt således, når forældrene enten befalede deres børn at betle, eller når de dog tålte, at de gjorde det, samt når fattigunderstøttede forældre forsømte at holde børnene til skolegang eller opdrog dem slet eller lod dem blive hjemme hos sig i ørkesløshed i stedet for at sætte dem i passende lære eller tjeneste" (Horsten 1973:65-66). I midten af 1700-tallet begynder disse forskellige institutioner også at udsætte indsatte børn til godserne for at de der kunne oplæres i 'bondehåndtering' og anvendes som arbejdskraft (Petersen 1904:46-48; Øgendahl 2000:31).

Det markante brud, som de filantropiske foreninger, opdragelsesanstalterne og disses forstandere initierer og etablerer i forhold til 'tidligere' anbringelsespraksis, og som bidrager til den sociale 'skabelse' af et særligt univers ordnet efter en særlig logik og efter særlige anerkendelseskriterier, består dels i at *opfatte* de fattige, forsømte, vanartede osv. børn som nogen, der kan forbedres gennem opdragelse, dvs. som pædagogiske objekter, nogen som nogle særlige opdragere kan og skal gøre noget særligt med (opdragelse), dels i at *institutionalisere* arbejdet i særligt etablerede indretninger, *opdragelsesanstalter*. Det afgørende er konstitueringen af et arbejde som et socialt genkendt og anerkendt særligt arbejde, et ikke alle kan foretage og udføre, men som kræver en særlig specialisering. Med oprettelsen af opdragelsesanstalterne institutionaliseres diskurserne om barnet som pædagogisk objekt, og det pædagogiske arbejde med børn, udført af en professionel, specialiseret opdrager, etableres. Der er tale om en indledende etablering af feltets grund-læggende lov, nomos, der kan formuleres med forestillingen om 'børneretten', en ret til en erstatning for det fædrene hus og til kærlig og omhyggelige pleje og opdragelse: "Først når forholdet er således, at barnet virkelig har fundet et menneske, der nogenlunde kan erstatte det, hvad det måtte have tabt, en børneven, der vil dele alt godt med det, og ved hvem det kan vokse en åndelig vækst; først da, når det har et sted, hvor det føler sig lykkeligt, og som det kan betragte som sit hjem, - først da er børneretten fyldestgjort (Møller 1848:4). Til forskel fra straffeanstalterne, der betragtes som opbevaringsanstalter, hvor 'de unge tidlige komme i forbindelse med aldeles fordærvede mennesker hvorved spiren til det onde udvikles, i stedet for at kvæles, og en stamme af forbrydere danner sig, der er tabt for alt godt og højst farlig for samfundet' (Hauch m.fl. 1830), handler det ikke om at indsætte børnene som en straf for forbryderske gerninger, men om at forbedre dem gennem opdragelse i form af pædagogisk påvirkning og derved redde dem for samfundet. "At det er på opdragelsen, den heldige løsning af opgaven beror, derom er dog vist alle enige" (Møller 1848:68). Selvom opdragelsesanstalterne ligesom tugthusene indeholdt betydelige mængder arbejde og fysisk straf, så tilskrives arbejdet og tugten i opdragelsesanstalten opdragende egenskaber, de gøres til pædagogiske redskaber, der virker ved kærlighed og ikke ved frygt. "... de midler hvorved den ene

character kan påvirkes, ville være frugtesløse for den anden, at altså netop *den strenghed og mildhed, man vil gøre til vilkårlighed, er på deres rette sted* og anvendes som de bør? For øvrigt må det ikke overses, at der kan være en strenghed og alvor i den *tilsyneladende* lemfældighed og mildhed, ligesom der altid må være spor af kærlighed og omhyggelighed til syne for deres vel, som man tugter med alvor, dersom *straffen skal være hvad den bør*, ligeså forskellig fra straffeanstaltens tugt som fra ufornuftig og syndigt kæleri..." (Møller 1846:25, min kursiv).

I sin opkomst konstituerer feltet sig altså via sociale brud, hvorved det gør sig forskelligt fra beslægtede sociale områder, særligt fra tugthusenes og arbejdsanstaltens kategorier af værdigt/ikke-værdigt trængende, og disses straf og udnyttelse af børnenes arbejdskraft, men også fra skolen, der var orienteret mod undervisning og som "savner de midler, hvorved der tilstrækkeligen kan virke på de børn, som trænger til en stadigere omhu, og ved hårdnakket skoleforsømmelse, såvel ved tidlige udbrud af laster, har det offentlige i visse tilfælde intet middel uden hensættelse i straffeanstalter, hvor det ikke kan undgås at de unge tidlige kommer forbindelse med aldeles fordærvede personer" (Hauch m.fl. 1830).

Opdragelsesanstalterne tager således plads mellem skolen og straffeanstalterne som et sted, 'der med stadig omhu og tilstrækkelige midler kan virke opdragende på børnene'. På denne måde etableres dels et skel mellem voksne og børn, dels et skel mellem de 'konforme' børn, dem som er i stand til at passe deres skolegang og ikke forstyrrer ordensbilledet, og de 'afvigende' børn, dem som forsømmer skolen og som forstyrrer ordensbilledet. Der er tale om en arbejdsdeling, hvor straffeanstalterne tager sig af de 'aldeles fordærvede' voksne, skolen tager sig af at holde de 'konforme' børn til orden, og opdragelsesanstalterne tager sig af de 'afvigende' børn, som skolen ikke kan holde til orden.

Denne praktik af fjernelse, anbringelse og opdragelse adskiller sig tillige fra børneasylerne, som med lignende filantropisk organisering opstår i samme periode. Her afleveres børn mellem 0-7 år om dagen, mens forældrene arbejder. I børneasylerne forventede/forlangte man, at forældrene kunne aflevere madkurv, holde deres børn rene, hente deres børn om aftenen mv. I beskrivelserne af børneasylerne er der endvidere manualer for, hvordan personalet skal påpege mangler i forældrenes opdragelse, rådgive dem om forandringer i denne og forberede børnene på at skulle i gå i skole (Dalby 2002:36). Der er altså tale om interventioner, der rettes mod forskellige fraktioner af de dominerede klasser: dem som holder sig til den anviste sociale orden og dem som uforbøddeligt må holdes til orden gennem den sociale sanktion, som er en fjernelse af børnene for børnenes og samfundets skyld. Disse interventioner er baserede på en strukturel homologi, hvor den konforme ordentlige står til den afvigende uordentlige, som asylet og skolen står til opdragelsesanstalten og plejeforældrene.

Logikken i denne forestilling om at forbedre barnet gennem opdragelse, kan konstrueres på baggrund af Foreningen af 1837's stambogslignende beretninger om de enkelte anbragte børn. I disse vurderes anbringelsen i opdragelsesanstalterne i relation til barnets sjælelige og legemlige fortabelse eller frelse, og i relation til dets fremgang eller tilbagegang/stilstand. Opfattelseskategorierne er baseret på en dikotomi mellem barnet, der reddes og barnet, der må opgives, som igen knytter sig til kriterier, om barnet er forbedret og forbedret. Er barnet forbedret således, at det nu er et 'ordentligt' og 'anstændigt' menneske, eller er 'hendes laster for mange at der næppe bliver noget af hende' og er det forbedret således,

at det kan udtræde af opdragelsesanstalten og indtræde i arbejdslivet og her indtage en 'passende' plads, eller vender det 'tilbage til København og en betænkelig fremtid hensunken i udsvævelser', tilbage til 'lediggang, driveri og omstrejfen' og/eller tilbage til en Straffeanstalt. Følgende figur kan illustrere:

	Fortællelse	Frelse
Sjæl	"Man ved intet yderligere middel som kunne give denne <i>fordærvede natur</i> en bedre retning og Foreningen har opgivet håbet om hans frelse... så at det vistnok bliver hans lod at henleve sin tid i forbryderklassen" (Barn 9)	"[Han var] halv vild ved ankomsten og kendte ikke et bogstav; han blev sat i skole og lærer <i>nu</i> ret godt indenad, hvorhos han i sin opførsel er villig, ivrig og flittig... hans <i>fremgang</i> i skolen har været rosværdig og i sin opførsel er han villig, lydige og flittig" (Barn 5)
Legeme	"Foreningen understøtter hende efter hendes konfirmation på grund af <i>hendes svagelige tilstand</i> . Man tør ikke vente at hun nogensinde bliver et dygtigt tyende" (Barn 46)	"... hun har aldrig været fordærvet på sjælen, men vel <i>forhutlet på legemet</i> ved mishandlinger og slet behandling, <i>nu</i> har hun røde kinder og runde former" (Barn 3)

Hentet fra Hansen & Krab (2005). Alle citater er fra beretninger fra Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse, 1837-45.

Med opdragelsesanstalterne institutionaliseres en måde at opfatte, vurdere og håndtere 'forsømte og forbryderske' børn på, der etablerer en symbolsk økonomi, hvor arbejdets værdi ikke måles efter børnenes arbejdskraft og produktionsevne, altså evnen til at producere bestemte varer, der kan videresælges, eller efter den mindst mulige bekostning af det fattige barns forsørgelse, men i stedet efter opdragelsens virkninger på barnets redning. "Det er imidlertid en egen sag at fremstille og *beregne udbyttet* af en virksomhed som denne; det går ikke her som i aktieselskaber i almindelighed, at man kan fremstille et vist og bestemt udbytte, og enten det nu er stort eller lidet, ved man dog, hvad det er, fordi det beregnes i penge. Ganske anderledes forholder det sig med udbyttet af *et foretagende som dette, der kræver penge og tærer dem, uden at man ser noget pengeudbytte*. De resultater, som ved nærværende virksomhed skulle opnås, er således af *en ganske anden natur*; man har et højere og ædlere mål for øje, man vil opofre pengene, de materielle fordele, for at kunne vinde et åndeligt udbytte ... men idet jeg alligevel siger, de fleste af eleverne er vundne, mener jeg simpelthen i ligefrem borgerlig betydning, så at opdragelsen ikke alene er lykkedes i øjeblikket, men at de, også efter at være komne ud i verden, have opført sig som flittige, borgerligt uskyldige mennesker. Jeg mener nemlig, at hvad der her er anvendt på at forebygge det onde, ingenlunde er bortkastede penge, men derimod for de umyndige en kapital, der kan ventes at give mangfoldige procent i de driftige og skikkelige arbejdere, som fra en sådan stiftelse tid efter anden udgår i borgersamfundet, der herved vokser i styrke, medens tabet af ethvert medlem er et tab af dets kræfter, og en fortærende kraft for det hele samfund. Se det er vindingen, det er udbyttet af denne virksomhed, og skønt man vel ikke

ligefrem kan anslå det i penge antager jeg dog, *det har mere end pengeværdi*" (Møller 1846:14-20).

Opdragerarbejdet konstituerer sig som et ikke-økonomisk foretagende, et foretagende hvis resultater ikke i første omgang kan gøres op i penge, med andre ord, et uegennyttigt foretagende udført i barnets og samfundets, i almenvellets, interesse. Det er et foretagende, der opererer med en symbolsk kapital i form af anerkendelsen af opdrageren som en 'børneven', der 'gør ethvert offer for de umyndige', 'agter barnets liv højere end sit eget', 'viser en ganske anden grad af selvopofrelse og selvfornektelse for børnenes skyld', 'forstår børnenes savn, som de forstår ham', 'kan føle med og for dem, som de for ham'. "Vi kunne derfor ikke fyldestgøre børneretten, med mindre vi er *rette* børnevenner, som have hjerte til at opofre os selv for dem, og give dem et sådant bevis på hvor kærlighed..." (Møller 1848:3, min udhævning, csh).

Strukturelle forhold og processer: et markeds opkomst

For at få en forståelse af opkomsten af disse anstalter og foreninger, synes det nødvendigt at etablere en forståelse af de processuelle strukturforskydninger i det sociale rum, som i slutningen af 1700tallet og i begyndelsen af 1800tallet udgør det net af sociale faktorer, begivenheder og sammentræf, der er afgørende for feltets muliggørelse og tilblivelse.

De sociale og politiske kampe og processer, der i løbet af 1700tallet fører til Statskuppet i 1784, de efterfølgende Landboreformer og den gradvise transformation af 'traditionelle' tyendeforhold og hushold i form af den processuelle opløsning af stavnsbåndet, hoveriet og laugssystemet og dermed reduktionen af 'herrens' sociale forpligtelser overfor 'tjeneren' – denne relation forstået i den bredest mulige betydning – er snævert kædet til stigningen i antallet af indbyggere i København, i antallet af selvstændige husholdninger, og i antallet af fattige forsørget af fattigvæsenet.² I perioden 1787-1840 udgør de 0-19årige mellem 40 og 44% af den samlede befolkning, og af det totale antal af fattige under Københavns Fattigvæsen i 1807 udgør børn under 15 år 33,6% (Mikkelsen 2005). Fattigdommens vækst er tæt knyttet til tilvandringen til byen, til liberaliseringens gennemgribende ændringer i det samfundsøkonomiske fundament, til kortere og længere nedgangskonjunkturer og til den sæsonbestemte arbejdsløshed, der "er årsagen, hvorfor bettermængden er om sommer og vinter hinanden så ulige" (Børnehus-Statistikken 1788:43).

Hånd i hånd med disse processer går også en kraftig vækst i antallet af husmænd: Omkring 1700 skønnedes antallet af bøndergårde til at være ca. tre gange så stort som antallet af husmandsbrug, efter landboreformerne var der omtrent lige mange gårde og huse (hhv. 55.000 og 60.000). Af de sidste var 20.000 jordløse husmænd, og 15-16.000 daglejere og indsiddere. Omkring 1870 var husmændenes stilling i landbrugets brugsstruktur således, at huse og steder på op til 1 tdr. hartkorn udgjorde 56% af landbrugets befolkning, men besad kun 11% af det samlede hartkorn, mens gårdmændene (1-12 tdr. hartkorn) udgjorde 30% af landbrugsbefolkningen og besad 75% af det samlede hartkorn (Møller

² I perioden 1769-1834 stiger Københavns befolkningstal med ca. 50%. "Når omfanget af fattigdommen i København mellem 1770 og 1840 skal vurderes, så kan det altså med stor sikkerhed fastslås, at det dels er voksende, og dels, at det store antal personer, som forsørgedes af Københavns Fattigvæsen, til stadighed udgjorde mellem 5 og 10% af byens befolkning" (Mikkelsen 2005:70).

1992:27).³ "De jordlodder, der er knyttet til husmandsbrugene, er helt frem til århundredeskiftet [1900] så små, at husmændene har været tvunget til at være mindst lige så meget landarbejdere som småborgere. Husmændene havde med udskiftningen mistet deres græsningsrettigheder på fælleden, og det jordstykke, de fik som kompensation, var ikke stort nok til at brødføde en familie... Den statslige landbrugspolitik har i hovedtræk bestået i beskyttelse af gårdmændene og sikring af arbejdskraft til godsejeren, blandt andet fra husmandsbrugene" (Møller 1992:28).

Hermed kan peges på, at husmændene har haft økonomiske interesser i at antage børnene dels som en arbejdskraft, der oven i købet kom med en økonomisk kompensation for plejeudgifterne, udgifter der kunne holdes på et minimum (Bryderup 2005), dels som en erstatning for det biologiske barns militærtjeneste (Markussen 1995). Men husmændene har også haft interesser i det symbolske udbytte i form af en social prestige, der knytter sig til forestillingen om at være 'skikkelige, hæderlige og pålidelige folk' og til den uegennyttige handling, et symbolsk udbytte, der bidrager til at skjule de økonomiske interesser i udvekslingen.

Disse sociale og politiske processer muliggør således opkomsten af et marked, hvor et særligt produkt (fattige, 'forsømte og forbryderske' børn) leveres af særlige mellemænd (byernes 'velansete mænd' fra Filantropiske Foreninger og Fattigvæsenet) til særlige aftagere (de fremvoksende 'mindre husholdninger' – 'folk med hus og ko' – på landet og senere opdragelsesanstalterne), et marked for udveksling af fattige(s) børn og symbolsk kapital i form af hæder.

Model af feltets grundlæggende struktur

Feltets to hænder

Opkomsten af de filantropiske foreninger og af opdragelsesanstalterne synes at knytte an til to forskellige, men gensidigt afhængige (objektiverede og kropslige), historier: på den ene side historien om administrative initiativer fra en række socialt og politisk engagerede 'bedre stillede' borgere (heriblandt også Kongen), på den anden side historien om de mennesker der, som en del af deres sociale liv, så at sige 'tog institutionen på sig' i en gensidig tilpasningsproces og (op)fundt opdragerarbejdet som en særlig gerning, som et særligt livs gerning. Med inspiration fra Bourdieu et al (1999) og Wacquant (2004) kan disse to historier konstrueres som feltets to hænder, som to korresponderende strukturer: i den ene hånd finder vi de agenter og institutioner, som kæmper om retten til at *organisere og administrere* arbejdet, sætte dets betingelser i form af love, betænkninger, bevillinger, tilsyn osv., dvs. det, man kan kalde en feltspecifik 'forvalterkapital'. Det drejer sig i 1830'erne om agenter fra fattigvæsenet og politiretten og, organiseret i forskellige foreninger, agenter fra embedsværket, næringsvæsenet, kirken og universitetet, som har direkte politisk indflydelse, og en lang række af økonomiske bidragsydere, der kun indirekte har haft indflydelse på den konkrete administration (Petersen 1904, Jørgensen 1997, Dalby 2002). I den anden hånd finder vi de agenter og institutioner som kæmper om retten til at *udføre og gøre* selve det opdragende arbejde med 'forsømte og forbryderske' børn og unge, dvs. det man kan kalde en feltspeci-

³ Herre- og proprietærgårdene på over 12 tdr. hartkorn udgjorde 1% og besad 14% af det samlede hartkorn. Jordløse huse udgjorde 13% af den samlede landbefolkning (Møller 1992).

fik 'opdragerkapital'.⁴ Det drejer sig i 1830'erne om opdragelsesanstaltens forstandere og medhjælpere og om de forskellige plejeforældre. Mellem disse to hænder eksisterer mellempositioner, der indtages af agenter fra provinsernes kirker og skoler, som etablerede kontakt til og førte tilsyn med plejeforældre og som kunne være medlemmer af en forening, og agenter fra lokale komiteer tilknyttet det provinsielle embedsværk, der førte tilsyn med anstalterne. På spil mellem mellemmandene og foreningerne har været retten til at finde den 'rigtige' anbringelse og de plejeforældre og de hjem, der var 'egnede' til at tage sig af det fjernede barn. På spil mellem på den ene side forstanderne og plejeforældrene og på den anden side tilsynsmændene og via disse Foreningerne har været kampen om den konkrete udformning af opdragelsen, dvs. retten til at *formulere* og *definere* den 'rigtige' opdragelse.⁵

Social orden

Foruden forskellen mellem forvaltningskapitalen og opdragerkapitalen udgør feltets to 'hænder' samlet set et objektivt hierarki, baseret på fordelinger af forskellige kapitaler (kulturel, økonomisk, social mv.). Kendetegnet ved relationer mellem nogle, der fjerner og anbringer, nogle, der opdrager og nogle, der fjernes og anbringes, er feltet således baseret på en social orden, der er homolog med forholdet mellem de øvre klasser, middelklasserne og de dominerede klasser.⁶ I denne orden er de filantropiske foreninger over opdragerne, som igen er over de børn og familier, der interveneres i forhold til. I selve fjernelses-anbringelses-situationen indskrives, og er der indskrevet, en allerede eksisterende social orden, hvor nogle (de dominerende) kan gøre noget, som nogle andre (de dominerede) ikke kan, har en ret andre ikke har. Denne sociale ordens legitimitet hviler, dels på Kongens anerkendelse af troen på det rigtige, prisværdige og nødvendige i disse praktikker og på anerkendelsen-miskendelsen af Kongen som en legitim magt, en magt der er en historisk erobring af koncentrationen af symbolsk kapital, der giver Kongen specifik autoritet til at udnævne nogen til noget. Dels er den resultatet af et socialiseringsarbejde, hvor forskellen mellem den rige og den fattige legitimeres og eufemiseres af de 'uegennyttige og interesse-løse' embedsmænd, der selv er indviede og Kongeligt autoriserede som officielle personer, der handler i samfundets, det offentlige, barnets interesse.⁷

I etableringen af Foreningernes ret til legitimt at henvende sig til bestemte forældre og evt. fjerne og anbringe disses børn, knytter feltet an til det sociale rums sociale orden,

⁴ Det er klart, at disse to hænder må studeres i tæt relation til hinanden. Ærindet i denne artikel er imidlertid at holde fokus på opdragerne uden at tabe de forvaltningsmæssige perspektiver, dvs. artiklens analytiske tyngde vil ligge hos opdragerne.

⁵ Dalby (2002:68-73) beskriver f.eks. hvordan Bøgildgårds tilsynsmand forsøger at ændre på anstaltens indretninger og forhold ved at mobilisere både en tilsynskomite med foreskrivende bemyndigelse og en undersøgelseskomite, der skulle undersøge om forholdene var tidssvarende og tilfredsstillende.

⁶ Disse konkrete relationer er mere omfattende uddybet i Hansen & Krab (2005), hvor de bl.a. præciseres i forhold til relationer mellem tøj, mad, institutionelle indretninger mv. Her skal jeg nøjes med at notere en økonomisk relation mellem foreningernes agenter og opdragelsesanstaltens forstander(par). Således får forstanderparret på Holsteinsminde 250 rigsdaler om året (Stephansen 1841), mens fx etatsråd Rothe, der var aktiv filantrop og arbejdede i Københavns kriminal- og politiret her tjente 1600 rigsdaler om året (Fortegnelse over gager 1851:12) – professorer tjente mellem 1800 og 4335 rigsdaler årligt (ibid.:32). Der er godt nok tale om et skred på 10 år mellem disse lønninger, men tallene giver under alle omstændigheder et billede af den økonomiske relation.

⁷ Jf. fx Bourdieu (1996a, 2001).

klasserelationerne mellem dominerende og dominerede, hvorfor Foreningernes praktik med tid kan fremstå som naturlig og legitim, som sund fornuft, mens den i virkeligheden er resultatet af en social magi, hvor det vilkårlige, både i grænsen mellem det 'rene, ordentlige' (borgerlige) hjem og det 'fordærvede, uordentlige' (fattige) og i de dominerendes ret til at intervenere i de domineredes liv, miskendes.

Relationen er imidlertid ikke en fuldstændig underkastelse, men netop en magt-relation, hvor også de dominerede kan producere modstand, f.eks. var foreningerne lovmæssigt afhængige af, at ikke-fattigunderstøttede forældre frivilligt indvilgede i fjernelsen og anbringelsen. I en søgning efter 'de fattiges stemmer' ser det i Foreningernes beretninger fra 1837-45 ud til, at enkelte har nægtet at lade barnet fjerne. Hertil må dog bemærkes, at den konkrete praksis, der materialiserer sig i form af nogens forespørgsel om ret til at fjerne og anbringe barnet, uanset om denne anmodning af de fattige familier opfattes som legitim eller ej og uanset om disse familier indvilger i eller afviser at overdrage forældremyndigheden til foreningerne, så producerer og reproducerer denne praksis en klassebetinget social orden.

Produktion af tro

Feltets to hænder – forvalteren og opdrageren – holdes sammen af en socialt produceret kollektiv tro på arbejdets nødvendighed, som er socialt institueret gennem et omfattende arbejde – ikke mindst i forbindelse med akkumulationen af de nødvendige økonomiske midler – der knytter sig til og forener en række forskellige sociale interesser. Relationerne mellem feltets to hænder udgør et rum for cirkulation og udveksling af en lang række af kredithandlinger: statistikker, der viser, hvorledes kriminaliteten er faldet siden foreningens oprettelse (jf. Dalby 2002), opgørelser over de 'vundne' og de 'tabte', der bekræfter arbejdets karakter som både nødvendigt (det skulle nødigt gå som de det går de 'faldne') og effektivt (de vundne er i klart overtal) (Møller 1846), hyldesttaler ved årsfester, hvor de forskellige agents uegennyttige, møjsommelige og prisværdige arbejde lovprises (Jørgensen 1861), skønlitterære historier om det fattige, vildfarede barns lykkelige møde med anstalten og den kærlige og varme opdrager, der rækker en menneskekærlig hånd til et forhutlet barn og som viser tillid til den som ingen før har vist tillid til (Budde u.å.). Det er dette kollektive arbejde, som producerer den kollektive tro på spillets værdi og interessen i dets indsatser (illusio). På en og samme tid er alle disse utallige kredithandlinger, der udveksles mellem alle de involverede agenter og institutioner, produktet af og forudsætningen for den kollektive tro på spillets værdi, på interessen i dets indsatser, og de bidrager til både at producere og reproducere de sociale interesser, der er nødvendige for feltets eksistens og overlevelse.⁸

Anstalter versus plejeforældre

Selv om både anstalten og plejefamilien af Foreningerne og anstalterne opfattes som erstatning for barnets hjem og familie, er de genstand for forskellige vurderinger. Mens plejefamilien af alle involverede opfattes som en bedre, mere 'oprindelig og naturlig version af familien og hjemmet', så opfattes anstalten i højere grad som anderledes, som kunstig; den er ikke hjemlig nok (Villadsen 2004:107). Særligt vurderes den for stor i forhold til at være

⁸ Jf. fx Bourdieu (1996b:227-231).

en 'naturlig' familie: "[anstalten] skal, så vidt forholdene tillade, være et hjem for drengene. Gennemføre familielivet, som det bør leves mellem forældre og børn, kunne vi ikke, dertil er vi for mange; men fordringen, der stilles min hustru og mig, er alligevel denne: Behandl disse drenge, der er betroede til eders omsorg som i ville forsvare at behandle eders egne børn!" (Bojsen 1888:16). Således forsøger anstalterne hele tiden at tilpasse anstaltens størrelse til forestillingen om det 'lille' hjem, ved f.eks. at bygge mindre gårde ud af anstalten, små familie-enheder (Eskesen m.fl. 1926:97).

Samtidig opfattes opdragelsesanstalterne som stedet, hvor de mest fordærvede børn, til forskel fra plejehjemmene, kan anbringes: "... at grundlægge en stiftelse, i hvilken de børn kunne optages, hos hvilke fordærvelsen allerede var større og de slette vaner mere indgroede; thi til at modtage sådanne ville plejeforældre sjældent være villige, og disse ville også sjældent være i stand til at anvende de midler, hvorved hensigten alene kunne håbes opnået" (Bekjendtgørelse 1834:1). Derfor vurderes anstaltens størrelse også som betænkelig på grund af den 'smittefare' de mest fordærvede børn kan have på de mindre fordærvede, de vildledte og de forsømte børn (Møller 1848:19).

Relationen mellem anstalterne og plejeforældrene er en relation præget af den spænding, som den direkte konkurrence mellem producenter (af opdragelse) bringer med sig. Mens anstaltens størrelse og koncentration af meget fordærvede børn devaluerer anstaltens værdi, forsøger forstanderne, som fortalere for anstalterne, at diskreditere plejeforældrene som egennyttige, dvs. som udnytttere af børnenes arbejdskraft (Møller 1848). Samtidig nægter forstanderne plejeforældrene status af 'rigtige' opdragere. De kan muligvis give børnene en 'forsvarlig kost og pleje', men "når man ikke alene har sat sig til opgave at forsørge, men også at opdrage børnene... er det ikke givet, at man også [med plejeforældrene] har fundet en mand, der både har noget syn for børneopdragelsen i almindelighed, og som tillige er i besiddelse af noget praktisk greb i særdeleshed" (Møller 1848:20). Plejeforældrene anerkendes ikke som opdragere og "forsømmer man opdragelsen, så er man med hensyn til det egentlige mål ikke kommet sagen nærmere: man har ikke forsøgt at drage og vinde et menneske til samfundet, ligesålidt som man har gjort noget skridt for at redde en sjæl fra døden og skjule syndernes mangfoldighed" (ibid.:20). På spil mellem disse to institutioner, plejeforældre og anstalter, er således værdien af den symbolske kapital, som den uegennyttige selv-opofrelse udgør og som stiger jo mere fordærvet de børn, man opdrager og tager sig af, opfattes. Jo mere 'fordærvet' barnet anskues som, jo større må din kærlighed som opdrager være, jo mere må du ofre dig, jo højere er dit kald, jo tættere er du på Gud. "... hans kærlighed måtte netop vokse med den modstand, som den havde at overvinde" (Jørgensen 1861:8). "Jo mere vanartede de er, jo mere trænge de til al den hjælp, vor kærlighed kan bringe dem, og det gælder om at give dem, hvad de have brug for, kærligheden overser ikke småting, den bliver ved brugen mere klartseende, og jo mere kærlighed vi bruge, jo mere have vi igen" (Bojsen 1888:14-15).

Anstaltens opdragere og plejeforældrene kæmper om at opsamle og vedligeholde en kapital, baseret på det omdømme, den respekt og den prestige, som knyttes til udførelsen af uegennyttige handlinger – et symbolsk udbytte, der kan konverteres til fx administrativ eller politisk kapital.

Livsbaner og habitus

Hvis man imidlertid nøjes med at gøre feltets opkomst til en politisk løsning af sociale problemer til et resultat af lovgivningens implementering, til et mekanisk svar på social-demografiske omstændigheder eller til en tilsynekomst af en række institutionelle positioner mister man det forhold, at en række mennesker i deres levede liv blev grebet af og greb dette arbejde, (op)fandt det, gjorde det til en sag, til en livs-gerning.

Det synes åbenbart, at forstanderen indtager en central og vægtig position. Forstanderen fremtræder som selve indbegrebet af anstalten, institutionen personificeret, ligesom anstaltens succes og overlevelse fremstår som forstanderens fortjeneste, som resultatet af en personlig og indædt kamp for sagens gennemførelse. Ved at konstruere de sociale biografier hos de agenter, der så at sige skabte sig sociale identiteter ved at skabe faget, sættes den institutionelle historie, fagets historie, i relation til den individuelle historie. Som Muel-Dreyfus (1987; 2001) beskriver, så sker der i opkomsten og udformningen af positionerne en tilpasning mellem agenten og faget, en integreret bearbejdning af faget og agenten, hvor de dispositioner, som agenten gennem sin opvækst og opdragelse har inkorporeret (habitus), bidrager til at skabe den position, der besættes (habitat). Der er tale om en dobbelt bevægelse, hvor agenten tilegner sig faget, og hvor faget så at sige tilegner sig agenten.

De tre første forstandere for opdragelsesanstalter var Peter Poulsen Schmidt (1797-1885), Bøgildgård, Anders Stephansen (1791-1870), Holsteinsminde, og Christen Christensen-Møller (1810-1890), Flakkebjerg.⁹ Disse tre forstandere var alle 'stærke og seje' jyder, sønner af 'jævne bønderfolk', der på et tidspunkt 'bliver den øverste i skolen', 'sin lærers yndling' og af denne lærer/præst opfordres til at 'gå til bogen'. Opfordringer, der med en antagen plads som skolelærer for Møllers vedkommende udløser de første sociale brud med et opvækstmiljø præget af en far som var bonde og håndværker (møllebygger): "Men min fader var bange for vidtløftigheder, for at jeg skulle komme i gæld – han mente, *jeg skulle blive ved jorden* som det sikreste; thi der, mente han, kunne jeg altid tjene mit brød og komme frem, når jeg selv ville. Han havde en skræk for halvtuderede røvere og for stymper. Selv var jeg også bange for *at komme på ukendte veje*, og den ide blev således opgivet. Jeg tog mig en tjeneste hos den samme mand, jeg havde tjent i flere somre før min konfirmation, og jeg tænkte kun på, hvorledes jeg kunne blive en tro og dygtig arbejder. – Men i sommerens løb taler Præsten Fangel igen til mig om sin plan og foreslår mig, at jeg skulle tage plads hos skolelæreren ved Gudumlunds Fabrik, G. Bech, særdeles fremragende både som lærer og i almindelig dannelse, - der kunne jeg lære noget, mente Fangel, - og jeg havde ved siden deraf lejlighed til også at øve mig i mark- og havearbejde. Skønt min fader ikke syntes videre derom, gav han dog sit samtykke" (Møller i Hey 1891:17-18).

Også Schmidt voksede op i et fattigt bondehjem, men var præget af at faren 'i en tidlig alder døde af druk' da Schmidt var 11 år. Schmidt kom som 18årig via en morbror i

⁹ Disse tre forstandere kan betegnes som succesfulde og derfor relativt tilgængelige gennem de forskellige biblioteker. Sværere er det at have at gøre med de mennesker, der mislykkedes i forsøget på gennemførelsen af gerningen og som derfor er skrevet fuldstændig ud af historien. Et i øjnefaldende eksempel er Peder Anton Møller, der sammen med Peter Poulsen Schmidt er de første forstandere på opdragelsesanstalten Cathrinelyst (1827). Cathrinelyst bliver lukket i 1847 som følge af dens 'for dyre' driftsomkostninger, og mens Peter Poulsen Schmidt forinden er taget til Bøgildgård og derved indskrives sig og får tildelt en plads i børnesagens historie som en af 'de banebrydende' forsvinder Peder Anton Møller ud af de kilder jeg har haft adgang til.

handelslære i København, men 'føjte sig ikke tilfredsstillet' ved handelen og tog i stedet landmålereksamen, blev assistent ved matrikelopmålinger på de jyske heder og skriver på et herredskontor.

Til forskel fra Møller og Schmidt voksede Stephansen op på et lille bolsted med et par heste og 4-5 køer. Hans far, der havde været omgangsskoleholder, beskrives som 'en forstandig og oplyst mand', der bringer det første eksemplar af Balles lærebog til byen, mens hans mor beskrives som en 'from og troende kvinde, der holdt på 'opbyggelig læsning'' (Budde 1891:13). Som 12-14årig bliver Stephansen huslærer hos nabobyens præst, der påtager sig at 'være lærer for ham' og i 1807 overtager han en mere regelret huslærerplads på en mindre herregård.

Disse tre forskellige opvækstforhold fører alle sammen til at disse mænd bliver studerende ved lærerseminarier (Schmidt i Tønder, Stephansen i Jonstrup og Møller i Rarum/Snedsted). På lærerseminarierne, der havde 'stilling som kostskole', hvor 'der var noget kaserneagtigt over forholdene' og som 'lå i større stilhed og afsondrethed', blev disse 'subjekter af bondestanden' antaget 'for at dannes til duelige og nøjsomme lærere for bondestanden'. På disse seminarier, der her i deres fattige vorden var ledet af præster, blev seminaristerne trods visheden om det særlige i lærerens position 'overalt og stedse erindret, at de ej skulle dannes til lærde videnskabsmænd, men kun undervises i det, som kan være anvendeligt i en god landsbyskole'. Tiden på seminarierne (2-3 år) foldede sig ud i et relativt afsondret rum, hvor seminaristerne kunne fordybe sig i forberedelserne på deres fremtidige gerning. Dette betød blandt andet, at de skulle gå ture i naturen og lære at *betragte* den, hvilket stod kontrastfyldt til bondens arbejde i naturen som en *del af* naturen.

Til forskel fra Stephansen og Møller når Schmidt ikke at færdiggøre seminarieuddannelsen førend han sammen med en seminarist fra Jonstrup, Peder Anton Møller, udpeges til at rejse til Fellenberg i Hofwyl, for der at studere dennes opdragelsesanstalt for fattige børn og udarbejde en plan for oprettelse af en lignende anstalt i Danmark.¹⁰ Dette ophold, der kom til at vare 14 måneder, var initieret af Kongen, som (især) af embedsmanden Jonas Collin var blevet 'vundet for sagen' og havde givet tilsagn til oprettelsen af et Fellenbergsk Institut (Dalby 2002:60-63). Efter hjemkomsten blev de to i 1827 tildelt Cathrinelyst, en fæstegård under Sorø Akademi, som opdragelsesanstalt for fattige og forsømte børn fra de omkringliggende sogne. Via Collin får Schmidt imidlertid mulighed for i 1830 selv at oprette en Fellenbergsk opdragelsesanstalt i Jylland, Bøgildgård.

Efter at Stephansen i 1815 dimitterer som lærer bliver han igen ansat som lærer på den samme herregård, hvor han nu kommer i kontakt med stiftamtmanden i Ålborg, Gehejmeraad Fr. Moltke, som økonomisk medvirker til at Stephansen kan oprette 'et privat institut for børn af folk, som både kunne og ville betale' (Budde 1891:19-20). Men selv om Stephansens skole 'øjeblikkeligt slog an og var en stor og anset skole', blev han af 'byens borgere' opfattet som en 'uciviliseret landsbyskolemester og en upraktisk fantast', 'et underligt og uklart hoved' – selv hans svigerfar, en 'fuldmægtig', havde svært ved at anerkende ham som værdig svigersøn. Og da Stephansen forlader sin skole i Ålborg for at tage til

¹⁰ P.A. Møller udpeges af forstanderen for Jonstrup Seminarium, Jens Ernst Wegener (1781-1846), der desuden udgiver et skrift om Fellenbergs anstalt: "Om Fellenbergs Fattig-opdragelsesanstalt i Hofwyl, samt nogle betænkninger om lignende indretnings anvendelse hos os" (Dalby 2002:60).

Holsteinsborg¹¹ mødes han af 'forundring og forargelse' blandt 'de gode og solide borgere'. Ideen om en opdragelsesanstalt for 'de fattige og hjemløse børn' blev set som 'upraktisk', 'kun en uforbederlig fantast kunne finde på sådan noget' og 'alle var enige om, at det var ligefrem galskab, at Stephansens ustyrlige fantasi løb af med ham og blindede hans forstand' (Budde 1891).

Møller, der dimitterer i 1831, bliver via tidligere velgørere efterfølgende ansat som lærer i Stephansens skole i Ålborg og oplever her en Købstad, der ikke har en plads til en bogligt orienteret lærerhabitus inkorporeret i en krop socialiseret i et bondemiljø orienteret mod fysisk arbejde, og som det er 'svær at finde sig til rette i'. "Et naturmenneske, som jeg var, og rustificeret, som jeg nødvendig måtte være, da jeg aldrig havde haft lejlighed til at blive fortrolig med eller tilegne mig nettede manerer, var jeg udsat for at støde an både i den ene og den anden henseende. Dertil kom, at jeg ikke havde evne til at klæde mig, som det kunne fordres i en Købstad, og når man skulle være lærer for dannede folks børn. Det forekom mig derfor at være en hel misforståelse, at jeg var kommen til Ålborg. *Jeg havde så mageløs ondt ved at finde mig til rette både i skolen, og hvor jeg kom frem.* Det var mig, som jeg skulle løbe spidsrod, hvor jeg kom frem. Frygten for at støde an gjorde, at jeg måtte støde an, var ubehændig, kejtet og kantet" (Møller i Hey 1891:48-49).

Efter de personlige kampe og sociale brud som fører til de enkelte anstalters oprettelse er historien om anstaltens 'overlevelse' en historie præget af konstante kampe om tilvejebringelsen af et minimum af økonomiske midler. Anstalten skulle være selvforsynende og som det skulle være sagt til Schmidt i forbindelse med oprettelsen af Bøgildgård: "Nu har du gården. Elever vil efterhånden komme. Kan de hjælpe dem selv uden tilskud, så går det. Bliver der forlangt tilskud bliver gården solgt og instituttet nedlagt" (Boje 1931:23). Eller som Stephansen siger i Budde (1891:43): "Disse store gaver i forbindelse med mange små satte instituttet i stand til med flid og sparsommelighed at fortsætte sin virksomhed, men penge-trang havde vi dog næsten altid".

Samtidig beskriver forstanderne anstaltens første tid som 'at starte helt forfra'. "Forholdene var i alle måder fremmede og vanskeligere, end jeg havde anet. Vi skulle her begynde på bar bund... Jeg måtte danne mig en ny praksis, således som den i hvert enkelt tilfælde faldt mig naturlig og rigtig; jeg måtte ligeså fuldt som eleverne 'stikke fineren i jorden og lugte, hvor jeg var'" (Møller i Hey 1891:73-75).

Men anstaltens historie er også historien om en række sociale omkostninger forbundet med bruddet med 'det kendte sikre' og investeringen i 'det nye usikre'. Oprettelsen af anstalterne er således præget af omgivelsernes modstand, mistro og mistillid til det nye, som 'ingen rigtig forstod'. "Men også i andre henseender var stillingen mig vanskelig. Alt nyt tilvender sig jo en vis opmærksomhed og må finde sig i en skarp kritik. Jeg kunne ikke undgå den, måtte endog blive genstand for en hård og ubarmhjertig bedømmelse i folke-munde. Således at løbe spidsrod hvert øjeblik, når det rygtedes eller hørtes, at jeg havde

¹¹ Kontakten mellem Stephansen og Grev Holstein af Holsteinsborg blev formidlet af forstanderen ved Snedsted Seminarium (senere Biskop i Århus), Brammer. Inden denne kontakt kom i stand og førte til oprettelsen af Det Fuiendaler Institut (senere Holsteinsminde) havde Stephansen formuleret planer om at købe en gård i nærheden af Aalborg, men "modstanden mod Stephansens planer om at købe Buderupholm var imidlertid for stærk, og han måtte opgive dem, men han gjorde det kun med sorg. Hver gang han senere skildrede sin kamp for at nå sit livs mål, kørte hans tanker altid først ind på Buderupholm og havde særdeles ondt ved at slippe ud derfra igen" (Budde 1891:39).

tugtet en dreng, kunne den gang, da jeg var ung og ikke tilbørlig hærdet, ikke andet end gøre mig ondt. Jeg syntes, jeg havde ondt nok, når jeg gjorde min pligt, at jeg ikke skulle lide dobbelt... Det var onde tider, men belærende og opfordrende til selvprøvelse og stadig opmærksomhed både på mig selv og forholdene omkring mig" (Møller i Hey 1891-75-76).

At opdragelsesanstalterne succesfuldt overlever på trods af omgivelsernes modstand, hænger klart nok sammen med den symbolske opbakning fra forvalterhånden. Men det afgørende element for overlevelsen skal givetvis findes i forstandernes forestillingsverden i form af opfattelsen af arbejdet som et kald, en opgave stillet af Gud. "Således kom jeg her på en måde imod min vilje og i ethvert tilfælde tværtimod mit bestik, ligesom jeg da i mit hele liv er skubbet frem af andre og ved tilfældige omstændigheder, hvori jeg altid har sporet Guds finger og fået det ene bevis større end det andet på, at 'han har gjort det vel alt sammen'" (Møller i Hey 1891:59).

I alle biografierne betones kristendommen som et vigtigt element i forstanderens måde at anskue og opdele verden på, men det er "en praktisk kristendom, dvs. en kristendom, der viste sin kraft i liv og levned" (Hey 1891:77), der beskrives, en kristendom der består i at *gøre* det rette snarere end i at *vide*. I beskrivelserne af livet på anstalterne ser det også ud til at en pietistisk inspireret kristendom¹² er til stede i alt der gøres og foretages – fra den manifesterede bekendelse til Jesus Siraks børnetugt¹³ til den asketisk indrettede dagligdag i nøjsomhed, arbejdsomhed og beskedenhed. Det er en kristendom der ikke blot foreskriver den rette lære, men også det rette liv, et liv der er orienteret mod at sikre egen genfødsel ved ydre tegn i den daglige livsførelse. Som Weber skriver, bliver sikringen af nåden for den troende et spørgsmål om "a quality of devotional mood indispensable for religious salvation, an attitude which the individual must acquire and which he must make manifest in his pattern of life" (Weber 1978:529). "Stå ved dine forpligtelser, hold dig til dem, og bliv gammel i din gerning. Du skal ikke forundres over, hvad en synder kan udrette; stol på Herren, og vær udholdende i dit arbejde" (Siraks bog, 30:20-21). Eller som der står skrevet under Dorthea Stephansens billede: "bliv ikke træt af at stride den gode strid, thi gennem trængsler øjner vi paradiset" (Budde 1891:12), eller på Schmidts grav: "arbejdet adler manden" (Bojsen 1888:7). Der er tale om, at sætte sit liv ind som indsats, at investere sig selv, at lide for kaldet, og derigennem muliggøre frelsen. "der blev kaldt ad ham til den gerning, han skulle sætte sit liv ind på, og han fulgte kaldet" (Bojsen 1888:7).

På den måde bliver den 'daglige kamp' en Guds prøve på viljen til at udvise en kærlighed som kunne ofre sig selv og selve opdragelsesarbejde på anstalten bliver en 'god gerning' udøvet i Guds ære. Som Weber bemærker, kan frelse gennem gode gerninger betragtes som noget der tilegnes gennem træning i godhed, en rationaliseret metodisk træning af hele livsmønstret, og altså et instrument til selv-perfektion, en frelse-metodologi. Det handler om at tilegne sig de kvaliteter som Gud kræver, at blive redskab for Guds vilje. Ved

¹² I løbet af 1800-tallet finder en 'gudelig vækkelse' sted, særligt på midtsjælland men også andre steder i landet, som overvejende er orienteret af pietismen og Indre Mission (Rasmussen 1919).

¹³ "Den, der elsker sin søn, giver ham tit pisk, så han til sidst kan få glæde af ham" (Siraks Bog, kap. 30, vers 1). "Bøj hans nakke mens han er ung, og giv ham prygl mens han er lille, så han ikke skal blive stædig og ulydig mod dig og volde dig sjælekvaler" (Siraks bog, kap. 30, vers 12).

at gøre opdragelsesarbejdet til et kaldsarbejde tildeler forstanderne sig selv et eksklusivt tegn på at være udvalgt til nådens stand og frelser på denne måde så at sige sig selv.¹⁴

På trods af at alt ved hvervet som forstander for en opdragelsesanstalt var fremmed for disse agenter og at de med ængstelighed gik ind til det nye som deres omgivelser mødte med mistro og forargelse, lykkedes den sociale skabelse af positionerne altså blandt andet på grund af en række erhvervede dyder (nøjsomhed, streng livsførelse, asketisk moral mv.), og i hele forstandernes nødvendiggørelse af dyden er det fristende at se en dyd af nødvendigheden. Som Schmidt skulle have sagt: "Menneskets fornødenheder, hvor få dog! Og hvor vi behøver lidet, når blot vi er nøjsomme" (Bojsen 1888:8).

På trods af disse ligheder i forstandernes habitus og de omstændigheder, der muliggjorde opdragelsesanstaltens varige materialitet, tager de respektive livsbaner sig forskelligt ud, hvilket fører til en række polariteter inden for positionen. Der er tale om en række sociale egenskaber, der både forener og adskiller disse tre forstandere, om en række betingelser, der så at sige 'folder sig forskelligt ud'. Det ser således ud til, at Schmidt, der først i en sen alder kommer på seminariet og som aldrig færdiggør uddannelsen, men bogstaveligt talt uddanner sig 'i marken' og i tilknytning til et anerkendt navn (Fellenberg), kommer til at orientere sig i retning af en opdragende beskæftigelse af de 'moralsk fordærvede og vanartede børn'. Heroverfor står Stephansen, der relativt tidligt føres ind i skoleverden, som opretter en skole, som ser sig selv som en 'skolemester', der er orienteret i retningen af undervisning af 'fattige og hjemløse børn i almindelighed'. Mens Schmidt må tage arbejde uden for anstalten (som landmåler) for at sikre den økonomisk, opretter Stephansen Hindholm Højskole, og mens Bøgildgård er oprettet af det offentlige (Staten/Kongen), er Holsteinsminde oprettet af enkeltpersoner. Denne modstilling er samtidig homolog med forskelle opvækstvilkår: Schmidts far er en 'jævn bonde', 'forfalden til spil og druk', mens Stephansens far er bolstedsmand og omgangsskoleholder, 'en forstandig og oplyst mand'. Imellem disse polariteter står Møller, der kommer fra et hjem, der ikke er så fattigt som Schmidts, men heller ikke så rigt som Stephansens: Møllers far beskrives som en 'jævn bonde, men for sin tid og stand ualmindeligt vel oplyst'. Møllers Flakkebjerg oprettes af en Komite/Forening og er orienteret mod en 'borgerlig opdragelse' af de 'sædeligt forvildede og forsømte børn'. Nedenstående skitse af de tre forstanderes sociale egenskaber kan tjene som illustration:

¹⁴ Jf. Weber (1995).

Peter Poulsen Schmidt

(1797-1885)

Far 'jævn bonde', 'spiller og dør af druk'. Mor 'from og gudehengiven'.

Handelslærling Landmåleruddannet

Færdiggør ikke sem., Tønder

14 mdr.s ophold hos Fellenberg

Forlader Cathrinelyst før det lukkes

"Det, som er hovedsagen her, og som jeg har støttet mig trøstigt til, er landlig beskæftigelse. Den stadige færden i Guds frie natur gør sindet glad og bringer vore tanker opad til skaberen, den gode Fader".

'Jævn, ligefrem, hjertelig, uegennyttig, tro på sin livsgering, arbejdsom, afholdsmand, mådeholden'

'Moralsk fordærvede børn'

Det offentlige/ Staten

Beskæftigelsen, 'en arbejder'

Anders Stephansen

(1791-1870)

Far bolstedsmand m. et par heste og 4-5 køer. Omgangsskoleholder: 'en forstandig og oplyst mand'. Mor 'from og troende'

Huslærer som 12årig

Seminarieudd. 1812-15,

Jonstrup Privatlærer på Herregård

Stifter 1818 egen skole i

Aalborg

Opretter Hindholm Højskole

"han var et folkets barn, vokset op blandt de ringe, tidlig fortrolig med al fattigdommens trang og tidlig øvet både i blik for og kærlighed til det små og oversete i menneskelivet som i naturen"

Børnenes frelse er bestemt af Gud; de reddes af frelseren – udvendig skikkelighed, men 'sand' frelse er sjælden.

"navn som en sjælden kundskabsrig og grundig, derhos praktisk og trods sit stille, blide væsen udrustet med al den umiddelbare autoritet, som kun ægte åndsoverlegenhed giver"

'Fattige og hjemløse børn i alm.'

Private enkeltpersoner

Skolen, 'en skolemester'

Christen Christensen Møller

(1810-1890)

Far 'jævn bonde' men 'for sin tid og stand ualmindelig vel oplyst', møllebygger.

15-20 tdr. land, hest og 3-4 køer

Landarbejder. Som 15årig plads hos skolelæreren, får her hjælp og øvelse i at undervise.

1829-31 Snedsted seminarium

1833-35 lærer ved Stephensens skole i Aalborg

Opvokset i 'tarvelighed og nøjsomhed'

'Man satte tæring efter næring'

'Et lykkeligt hjem'

"de fleste af eleverne er vundne, ... i ligefrem borgerlig betydning"
Børnenes frelse er bestemt af opdrageren; de reddes af manden (i borgerlig betydning)

'Opvakt, livlig, kristelig, nøjsom, håndsnilde'

"Synes født og båret til dette hverv... røgtede det med samvittighedsfuldhed og nidkærhed"

'Sædelig forvildede og forsømte børn'

Komite/forening

Opdragelsen, 'en opdrager'

En etableret sag

Mod slutningen af 1800tallet og i starten af 1900tallet er det opdragende arbejde med børn og unge blevet til en offentligt anerkendt bevægelse, en etableret sag, statsligt ratificeret i 1905 med *Lov om behandling af forbryderske og forsømte børn og unge personer* (Børneloven). Den nye generation af 'opdragere' etablerer sig som talsmænd og agitatorer for 'børnesagen': børns ret til at være børn, til en barndom med et 'børnehjem ved arnen' og et 'beskyttende og frelsende husly under taget, der redder dem fra solstik ovenfra og fra fodkulde nedenfra' (Budde 1891:27), og en lang række af Foreninger (fx Plejehjemsforeningerne, Børnehjemsforeningerne, Kristelig Forening til vildfarede børns redning, Børnenes Vel, Børnenes Værn, Ungdommens Vel) konstituerer og mobiliserer sig, bl.a. i Børnesagens Fællesråd (1903). Samtidig sker der en voldsom vækst i antallet af børn under statslig forsorg: fra 579 børn i 1906 til 4687 i 1921, ligesom udgifterne til foranstaltninger for børn og unge i procent af de samlede sociale ydelser stiger fra 0,4% i 1900 til 2,3% i 1922 (Bryderup 2005:73-81).¹⁵

Feltets grundlæggende lov, *nomos*, der konstituerer feltet som sådan, 'the principles of vision and division', dvs. princippet om børneretten: at børn har ret til opdragelse, en opdragelses af barnet for barnet, er nu etableret med en social kraft, der gør at den ikke kan ignoreres, men tværtimod må accepteres som forudsætning for anerkendt og legitim deltagelse i feltet.

'Når alt fast og solidt fordufter'

Hånd i hånd med etableringen af børnesagen, går langsomme ændringer i det sociale rums strukturer. Selvom Københavns industri får fodfæste i årene 1840-65, og en kapitalistisk produktion etablerer sig i fabrikkerne, er mere end halvdelen af befolkningen i 1850 stadig knyttet til landbruget – i 1900 er det ca. 40% (Hyldtoft 1984, Møller 1992).

"Byernes økonomiske aktivitet er omkring 1850 og de næste par årtier... præget af betydelige opsving i handelskapitalen, transportvæsenet og penge- og kreditmarkedet. Herudover er det økonomiske bybillede karakteriseret ved forekomsten af to store og væsentlige sektorer med småborgerlige produktionsmåder: *Detailhandelen og håndværket*" (Møller 1992:29). Dette byborgerskab, der udviklede en relativ betydelig økonomisk velstand, havde på grund af betingelsen om grundejendom svært ved at skaffe sig politisk indflydelse – kun godt 1.100 valgbare mænd var at finde blandt Københavns 100.000 indbyggere. Endnu sværere havde det akademiske borgerskab, der i 1800-tallets første halvdel begyndte at gøre opmærksom på sig selv som 'politisk ansvarlige borgere' (Lützen 1998:29-48). Mellem Kongen, adelen og embedsaristokratiet og proletariatet, der følger med næringsfriheden og den dertil knyttede overproduktion af svende, der ikke længere kan se frem til at blive mester, og med de arbejdsrelaterede by-tilvandringer af besiddelsesløse fra landet, opkommer således en middelstand, der dels består af agenter, der i højere grad er orienteret af kulturel kapital (præster, akademikere og 'de nye' embedsmænd), dels af agenter, der i højere grad er orienteret af økonomisk kapital (håndværksmestre, næringsdrivende

¹⁵ Samtidig stiger de samlede sociale ydelser fra 14,9 millioner i 1900 til 185,6 millioner i 1922 (Bryderup 2005).

i detailhandlen, grosserer, fabrikanter) og mellem disse to poler, agenter fra det højerestående officerskorps.

Set i et langtids-perspektiv udgør disse processer de sociale betingelser for opkomsten af en ny række klassebetingede dispositioner, eller med Elias' term: en ny mennesketype, nemlig det 'civiliserede og affekt-kontrollerede menneske' (Elias 2000).

Mens 'middelstanden' således konstruerer sig selv som 'selv-behersket, kontrolleret og kultiveret' bliver arbejderne beskrevet som 'vilde, rå og nydelsesstyrede naturer', der skulle bearbejdes, en 'uorden der skal gøres noget ved', 'ordnes', 'hjælpes op i middelstandens lyksaligheder', lære den 'rette' (dvs. rigtige og lige) livsførelse (fx Lützen 1998).

Den offentlige almueskole og reglerne om sanktioner overfor forældre og børn i tilfælde af skoleforsømmelse må fx ses i denne sammenhæng. Samtidig professionaliseres politiet og i løbet af 1800tallet udstedes en række politiplakater, der i 1869 bliver til en egentlig politivedtægt, som omfattede bestemmelser for den offentlige ro og orden, herunder det der af de dominerende klasser blev opfattet som børnenes 'omstrejfen, urenlighed, uorden og urolige og forstyrrende adfærd', hvorved børnenes brug af byrummet blev kriminaliseret (fx de Coninck-Smith 2000:306-308, Christensen 1983:24).

Endvidere oplevede borgerskabet tilsyneladende storbyen, hvor "... lyster, forbrydelser og en demoraliserende armod omgiver en talrig ungdom, for at den allerede i de tidlige år udsættes for legemlig og åndelig fordærvelse..." (Foreningen, beretning 1840:33), og lønarbejdet i fabrikken som risikozoner med farlige fristelser for de folkelige klasser og som en sikker vej mod børnenes fordærvelse (Villadsen 2004). Industrien, særligt tobaksindustrien, havde en relativ stor mængde børn ansat, men med opkomsten af barnet som 'et uskyldigt væsen der skal beskyttes' kommer også Fabriksloven i 1873, der regulerer børnearbejdet, hvilket til fulde illustrerer et i 'børnesagen' indbygget dobbelt paradoks: dels var arbejde og arbejdsomhed på den ene side 'godt', på den anden side var fabrikken ikke god for barnet, men usund og fordærvelig; dels skulle barnet på den ene side beskyttes med regulativet, på den anden side lukkede dette en del børn ud i en usikker 'pas dig selv'-situation, overladt til gadernes fordærvelige virkninger.

Etableringen af børnesagen, dens succes, og de filantropiske foreningers forestillinger om livet på landet hvor fristelserne ikke konstant lurer og om hjemmets betydning som et værn mod storbyens moralske smitte, skal altså ses lyset 'modernitetens hvirvelvind' (Lützen 1998:310). Ved rent fysisk-materielt at sikre børnene og deres overlevelse og moralsk-åndeligt at sørge for at de fik en ordentlig opdragelse, så de ikke senere som kriminelle og/eller prostituerede blev en byrde og udgift, en 'forfalden uordentlighed', for det borgerlige samfund, skulle filantropien i sin egen selvforståelse udgøre et 'værn mod den syndefulde bys fristelser og farer', udføre et 'redningsarbejde for de faldne' og 'sikre Herren et velskikket folk' (Lützen 1998). Den filantropiske børnesags succes er på denne måde knyttet til de strategier som forskellige fraktioner af borgerskabet anlægger i forsøget på at erobre politisk magt, et forhold der gennem historien miskendes gennem forestillingen om den uegennyttige og selvopofrende beskyttelse af barndommen.

Hjemmets logik, familiens forandring

Som det allerede fremgår, springer en gennemgående logik om hjemmet og familien i øjnene. Fra de forskellige Foreninger og institutioners syns-punkt erstatter anbringelsen bar-

nets 'fædrenehus', og både interventionen i børnenes liv og praktikken udøvet på anstalten eller hos plejeforældrene knytter sig således til en forestilling om hjemmet og familielivet: *"Det hører til dette livs dyrebareste goder at have et hjem, og selv, når hjemmet er tabt da ved vi af erfaring, at vore kæreste barndoms minder knytte sig dertil, så det er ikke blot dyrebart at have et hjem, hvor man kan være glad og lykkelig, men også at have et hjem, som man kan mindes og længes efter da, når det for længe siden er tabt. Kærligheden til hjemmet og længeselen derefter anser jeg for nogle af de bedste følelser som røre sig hos det naturlige menneske...* det fattige barn står ikke tilbage for det rige i at elske og længes efter hjemmet. Jeg tror derfor, at så længe et menneske kan elske og længes efter sit hjem, er hans hjerte ikke i højere grad fordærvet, end at det kan være modtageligt for alt godt, og man skal aldrig opgive håbet om nogen, hos hvem denne kærlighed og længsel findes... Det er jo i almindelighed *disse unge menneskers sørgelige lod intet hjem at have*, intet hjem, de har lært at elske, og som de kan længes efter, og hvortil de kan knytte deres barndoms minder. *At skaffe dem et sådant hjem, det er hensigten med denne stiftelse"* (Møller 1846:46-47, min kursiv, csh). En af forestillingerne om det forbedrende i at anbringe børn og unge i anstalter og hos plejeforældre er, at de anbragte børn her kunne finde "hvad de netop savnede: et godt hjem, en fader og moder... omhyggelig pleje, gavnlig undervisning til verdslig dygtighed, åndelig vejledning i, hvad der tjener til evig fred..." (Møller 1846:8).

I Foreningernes begrundelser for interventionens nødvendighed kan udlæses kategorier der knytter sig til barnet selv (barnets natur: 'doven', 'løgnagtig' mv., og barnets opførsel: 'forsømmer skolen', 'driver omkring', 'stjæler' mv.), men mere fremtrædende er de kategorier, der knytter sig til barnets 'fordærlige' omgivelser og situation. Disse vurderes at fordærve barnet enten på grund af selve omgivelsernes natur ('en betlefamilie', 'faderen er en yderst slet person', 'mistænkelig', 'moderen er et offentlig, drikfældig fruentimmer'), på grund af omgivelsernes mangler ('forældrene kunne ikke holde barnet til orden eller til skole', 'barnet var alene uden opsyn som følge af forældrenes arbejde eller indespærring i arrest- eller forbedringshuse'), eller på grund af omgivelsernes mis-handlinger ('barnet tvinges, trues eller forføres til at stjæle og/eller betle', 'de mishandlede hende på en højst oprørende måde').¹⁶

Det er 'det fordærvede hjemms fordærvende virkning', 'smittefaren ved det slette', 'det ondes fristelser', som Foreningerne forsøger at bekæmpe ved at 'udrive barnet fra dets fordærlige omgivelser'. Institutionerne skal således udgøre de 'gode og kærlige' hjemlige rammer, som dels kan 'skærme mod yderligere fordærv' ved at "afsondre barnet fra skadelige eksempler og forbindelser" (Hauch 1830:1), ved at udgøre et værn mod 'den syndefulde bys fristelser og farer', dels kan forbedre barnet gennem opdragelse, redde det, standse fordærvelsen "og føre forvildede tilbage til arbejdsomhed, til pligt og sand guds frygt" (ibid.:2).

Parallellen til andre former for socialt arbejde, der i sidste halvdel af 1800tallet retter opmærksomheden mod 'de fattiges hjem', synes oplagt ved gennemlæsning af Lützen (1998:285-390) og Villadsen (2004:102-118). I denne periode begynder den kristne velgørenhed netop at udpege hjemmet som den nødvendige barriere, "som kan hindre den sociale patologi i at brede sig" (Villadsen 2004:102). Eller som Vammen (1998:99) skri-

¹⁶ Jf. Hansen & Krab (2005) for en mere omfattende analyse.

ver: "Charitable strategies pinpointed the competent lower-class housewife and mother as even worthwhile in an attempt to attract husbands and fathers to a more home-centred existence and to act as buffers against a male temptation to waste wages in taverns or engage in disorderly political conduct with the resultating vagabondage of their children". Men til forskel fra Foreningerne, der 'udriver børnene af deres fordærlige omgivelser', søger disse filantropiske foreninger at løfte de fattige op blandt de respektable arbejdere ved – indenfor hjemmets ramme eller i 'forebyggende' institutioner som arbejdsstuer, fortsættelsesasylers eller søndagsskoler – at oplære de fattige i den gode og rigtige husførelse, hygiejne, børnepasning, sædelighed mv. Ifølge Villadsen (2004) hænger dette sammen med et brud i opfattelsen af de fattige som nogen der skal forblive anderledes, som nogen der skal fastholdes i en underordnet livsform. Dette sker "først og fremmest fordi de fattige nu fremstilles som en trussel for det øvrige samfund. De store koncentrationer af fattige i byerne muliggør opløb, spredning af sygdomme og udbredelse af moralsk fordærvende livsformer" (ibid.:103), hvorfor 'de fattiges problemer' ikke længere kan isoleres fra det øvrige samfunds. De filantropiske kvinders 'velgørende' arbejde, der opsøger 'de fattige' i hjemmet, kan ses som erobringen af en tilsynsvirksomhed, der tidligere var i kirkens besiddelse, og som et bidrag til produktionen af en specifik position, der i løbet af de næste hundrede år institutionaliseres i feltet.

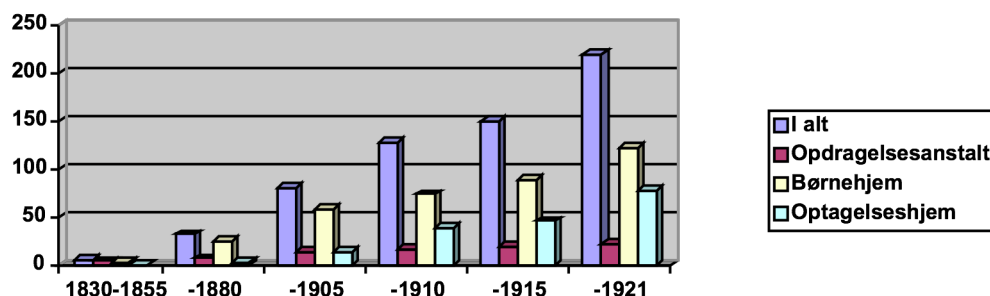
Hjemmet konsekkreres altså af de filantropiske foreninger som det ønskværdige sted for familien, som stedet hvor godt eller ondt skabes. Dermed produceres en social orden mellem det gode hjem og det slette, mellem det stabile hjem og det opløste. En orden, der snævert udskiller de 'fattige hjem' som anderledes og som årsag til samfundets gradvise forfald. "... at der netop i *de fattiges hjem* er mere sygdom og hos de fattige i det hele større sygelighed *end andetsteds*... Grunden er ikke vanskelig at finde, når man kender fattigfolks boliger og beklædning og måske navnlig den kost, deres små børn få fra den spædeste alder af... hvad børnenes øvrige pleje og opdragelse angår, da må det oftest gå dermed hos fattigfolk... sædvanligt kun dårligt. Er der flere små børn, må enten moderen give afkald på at fortjene noget med til familiens ophold... eller... overlade børnene til dem selv hele dagen igennem, så at de vokse op uden nogen forsvarlig, legemlig eller åndelig røgt og pleje, hvilket naturligvis medfører megen dårlighed i alle måder. Det er ofte vanskeligt netop for sådanne børn, når de skulle ud at tjene, at få gode tjenester; det er en naturlig følge af, at *hjemmet er opløst* og børnene derfor uden opdragelse og tugt, uden sans for orden og arbejdsomhed, ofte både legemligt og åndeligt forkrøbne, - eller at *hjemmet er slet*, fordi forældrene er sløvede under den hårde kamp for livets første fornødenheder... Og så kommer rækken af de sørgeligste sider af vort samfundsliv ligesom af sig selv, slag i slag; *drukkenskab og et uordentligt levnet, letsindige ægteskaber, løse forbindelser, uægte børn, en sløvet viljeskraft, en afstumpet følelse* og et udslukt syn for livets alvor, dets dybere krav, kortsagt: hele dets åndelige side, - det er de torne og tidsler, der gro frodigt på denne vej" (Hoff 1868:4-6, min kursiv, ch).

Et af feltets helt centrale indsatser er altså ikke blot opsøgningen og modtagelsen af børn, men tillige udvælgelsen og udnævnelsen af de hjem og familier, der er hhv. 'uordentlige, slette og fordærlige' og 'ordentlige, gode og rene'. Praktikken med at opsøge, modtage, fjerne og anbringe børn fra 'uordentlige, slette og fordærlige' hjem og familier producerer således troen på en ganske bestemt form for organisation af familien og

hjemmet. En organisation, der ikke er naturlig, neutral eller universel, men som klassespecifikt hænger snævert sammen med opkomsten af bestemte positioner i det sociale rum, kernefamilien og det borgerlige hjem. Med meget håndgribelige sociale konsekvenser favoriserer Foreningerne således en (små)borgerlig organisation af familien, hvormed de ikke blot skiller de fattige hjem i dem der kan og dem der ikke kan tilpasse sig denne organisationsform, men konsekkrerer, dvs. indvier og helliggør, deres egen position som dominerende, som 'familiens målestok', dvs. som udgangspunkt for klassificering af det normale og det konforme.¹⁷

Positionerne skærpes: 'a state of the structure'

I 1920 er den struktur der har været i proces siden midten af 1800 ved at være etableret. Med anstaltens opkomst i 1830'erne kommer også børnehjemmene, særligt i 1870'erne, og optagelses- og iagttagelseshjemmene i starten af 1900-tallet, hvilket denne figur illustrerer.

Institutioner i perioden 1830-1921. Egne beregninger baseret på Skjerbæk (1921).

Det bemærkelsesværdige i figuren er, foruden den markante vækst i det samlede antal institutioner, at antallet af opdragelsesanstalter er relativt konstant, mens børnehjemmene og optagelses- og iagttagelseshjemmene gennem en eksplosiv vækst institutionaliserer sig som positioner i feltets struktur, hvorved denne transformeres. På baggrund af data fra Skjerbæk (1921) og Eskesen m.fl. (1926) kan relationerne mellem opdragelsesanstalterne, optagelses- og iagttagelseshjemmene, børnehjemmene og plejeforældre/plejehjemsforeninger konstrueres således:

Plejeforældrene skiller sig ud ved ikke at være en 'institution', men et 'naturlig' hjem, og ved ikke at have mere end 1-2 anbragte 'uskyldige og forsømte' børn. Heroverfor står opdragelsesanstalterne som en 'velindrettet institution' med op til 100 anbragte 'særligt vanskelige' børn og unge, børnehjemmene der i højere grad har op mod 20 anbragte 'svagelige eller børn med andre særegenheder' og optagelses- og iagttagelseshjemmene der i højere grad var et mellemstort mellemlid 'hvor barnet midlertidigt kunne anbringes, når en hurtig fjernelse var påkrævet'.

Opdragelsesanstalterne adskiller sig som 'temmelig store' steder, hvor 'der skal læn- gere tids ro og opdragelse til for at føre bort fra det, der har gjort deres liv fortræd og frem mod alt det, der rummes i ordene et smukt og godt hjerte', det er et 'vanskeligt og svært

¹⁷ Jf. fx Bourdieu (2001:144-5).

arbejde', der har 'et langt sigt' og hvis gennemførelse 'kræver fasthed for at nå fra mål til mål', hvilket 'stiller sine *store krav* – og det 'store' kan derfor ikke undgås'. Heroverfor fremstår *børnehjemmenes* opgave at være 'at modtage det hjemløse barn, helst så tidligt som muligt og at give det et hjem, et virkeligt barndomshjem, hvor det kan vokse op trygt og glad i bevidstheden om, at *kærlighed omgiver det*, og hjemmet skærmer det, som barnet skærmes og værnes i dets naturlige hjem'. I relation hertil er *optagelses- og iagttagelseshjemmene* 'et nødvendigt led', et 'sorteringshjem', 'indrettede på at *yde hjælp til ulykkeligt stillede børn* under livets mange forskellige forhold og er derfor *formede efter livets krav* med vide rammer' og til et ophold '*så kort som muligt* indtil der er truffet bestemmelse om barnets endelige anbringelse, og et velegnet anbringelsessted er fremskaffet'.

Således står plejeforældrene til opdragelsesanstalterne, børnehjemmene og iagttagelseshjemmene som det 'naturlige hjem' står til det 'kunstige', som det lille står til det store, det nære til det fjerne. På samme måde står opdragelsesanstalterne til børnehjemmene som det hårde står til det bløde, det svære til det nemme. Opdragelsesanstalterne står til plejeforældrene og børnehjemmene som det 'vanskelige' barn står til det 'uskyldige'. Optagelses- og iagttagelseshjemmene står til opdragelsesanstalterne, børnehjemmene og plejehjemmene som det hurtige og omskiftelige står til det langsommelige og stabile.

Det ser således ud til, at det er opkomsten af børnehjemmene, særligt i sidste halvdel af 1800tallet, og af iagttagelseshjemmene, særligt i starten af 1900tallet, der transformerer feltets struktur. Mod disse transformationer af feltets struktur står en bemærkelsesværdig stabilitet i antallet af opdragelsesanstalter, der kun udviser en lille stigning, hvilket er med til at forsvare positionen mod en devaluering af dens relative værdi og fastholde den som 'særlig'. Opdragelsesanstalterne reproducerer således deres dominerende position gennem en række tilpasningsstrategier (fx ved at ændre betegnelsen 'anstalt' til 'hjem') og ortodokse forsvarsstrategier (fx udgivelsen af en række biografier af børnesagens pionerer, hvorved der gøres opmærksom på hvem der er 'sagens rigtige far og mor', hvem der har historien på sin side).

Opkomsten af optagelses- og iagttagelseshjemmene og børnehjemmene må som allerede indikeret anskues i sammenhæng med den generelle filantropis etablering i byerne, den øgede befolkningstilvækst og opkomsten af et storbyborgerskab med en klassebetinget livsstil og smag, der oplevede arbejdernes gadebørn som 'uordentlige'. Disse eksterne betingelser går hånd i hånd med opblomstringen af børnesagen i slutningen af 1800tallet og starten af 1900tallet. Denne opblomstring medfører et stigende antal nykommere, der i processen med at 'finde en plads' i feltet er med til at producere optagelses- og iagttagelseshjemmene. Således anlægger 'de nye foreninger' (fx Kristelig Forening for vildfarende børns redning (Løkke 1990)) en række kætterske strategier, der sigter mod at nødvendiggøre et mellemled i fjernelses- og anbringelsesprocessen, og som derved skaber eller (op)finder en plads i feltets struktur.

"Det var ikke altid let [at finde et til det enkelte barn egnet plejehjem]; thi ofte måtte der handles hurtigt... En anden vanskelighed man stødte på, var den, at en pludselig omplantning fra det frie og ubundne liv i storbyen til rolige og velordnede forhold på landet var vanskelig i en del tilfælde. Det var ikke så få børn, som havde svært ved at falde til ro i et plejehjem, når de lige var rykket ud fra et liv i frihed og dårlige vaner. En del var legemligt og sjæleligt vanrøgtede og egnede sig ikke foreløbig til anbringelse i privat pleje. Det blev

derfor hurtigt klart, at der manglede et led i dette redningsarbejde, for at det bedre kunne lykkes. Dette mellemlid blev iagttagelseshjemmet, hvor barnet midlertidigt kunne anbringes, når en hurtig fjernelse var påkrævet... Erfaringen har vist, at iagttagelseshjemmet er et nødvendigt led i plejehjemsarbejdet, og det skyldes for en stor del disse hjem, at dette arbejde er lykkedes så godt, thi den legemlige og åndelige afstivning, som gives barnet under dets ophold i iagttagelseshjemmet, har været overordentligt heldig for den senere anbringelse... (Eskesen m.fl. 1926:100-101).

Opkomsten af børnehjemmene kan, i stil med dele af den generelle filantropi, ansues som positioner der i høj grad (men ikke udelukkende) skabes og besættes af ugifte kvinder fra mellemlaget, der anlægger køns- og classespecifikke reproduktionsstrategier i konverteringen af deres økonomiske og kulturelle kapital til en fagspecifik opdragerkapital via den sociale kapitals mellemkomst. Disse reproduktionsstrategier anlægges i høj grad som alternativ til reproduktion gennem ægteskab eller slægtsforsøgelse. I borgerskabet fandtes med andre ord relativt rettighedsløse kvinder som var afhængige af forsøgelse – via familie og slægt eller via ægteskab, 'overflødige kvinder' som havde den nødvendige tid til at blive bekymrede og bekymre sig om de 'forsømte' og 'vildfarede' børn, samt den nødvendige kapitalvolumen (herunder især social kapital i form af forbindelser til det øvrige borgerskab) til at iværksætte og gennemføre en mobilisering af de nødvendige økonomiske midler (Vammen 1992; 1998). De havde – med Marx' ord – et *virkeligt* behov for at gøre noget.

Forskellen mellem børnehjemmene og opdragelsesanstalterne markerer altså samtidig en forskel mellem kønnene. Således ser det ud til at kvindelige forstandere og 'forsømte' børn i højere grad er knyttet til børnehjemmene og at mandlige forstandere og 'vanskelige' børn og unge er knyttet til opdragelsesanstalterne. Det ser således ud til, at børnehjemmene står til opdragelsesanstalterne, som det kvindelige står til det mandlige, som de forsømte børn står til de forbryderske børn, *som omsorgen står til opdragelsen*, som følelsen står til fornuften, som hjertet og brystet står til hovedet og hånden, som byen står til landet, som det milde og bløde står til det grove og hårde osv. Denne kønslige strukturering af feltet går tilsyneladende igen i forskellen mellem de kvinder, der blev forstandere på børnehjemmene og dem, der involverede sig i 'det opsøgende' og 'forebyggende' arbejde, således at forstanderinderne tildeles og indtager en patriarkalsk opdragerposition til forskel fra en matriarkalsk omsorgsposition.

Børnehjemmene er altså i høj grad resultatet af bestemte kvindelige positioners håndtering af specifikke sociale betingelser, men etableringens 'succes' har en tendens til at skjule de sociale omkostninger erobringen af et offentligt og politisk rum, som disse kvinder betalte i form af social isolation, mistro og hån, og udstødelse fra familien. Samlet set er der tale om historier og sociale betingelser, der ligner opdragelsesanstaltens i form af forvalterhåndens symbolske støtte, forestillingen om at være kaldet, et Guds redskab, der gør at 'alt sættes ind for en livssags skyld' og af at der i materiel nød, gøres en dyd ud af nødvendigheden. Disse kvinders individuelle og institutionelle historier kan et stykke ad vejen beskrives ved hjælp af dette rammende citat: "Gud havde nu givet mig ikke blot tegnene som jeg havde begæret, men også salvet mig til arbejdet, og jeg gik derfor min stille vej frem trods

alt, hvad der blev indvendt mod vort arbejde, og trods det, at min familie anså mit foretagende som en skamplet, der blev sat på den" (Esche 1920:72).¹⁸

Det bureaukratiske felt

Med Børneloven af 1905 ratificeres statens ret til at intervenere i den private børneopdragelse. Hvor anbringelse uden for hjemmet tidligere kun var muligt hvis barnet havde begået lovbrud, hvis forældrene var fattigunderstøttede og dermed havde mistet borgerret eller hvis forældrene frivilligt indvilgede i fjernelsen og anbringelsen gør Børneloven det nu muligt at fjerne barnet med tvang: "Børn under 15 år, som uden at have begået nogen for en ældre person strafbar handling, findes at være sædeligt fordærvede, eller som på grund af forældres eller andre opdrageres lastefuldhed, grove forsømmelighed eller mangel på evne til at opdrage dem eller føre tilsyn med dem, findes at være udsatte for sædelig fordærvelse" (Børneloven §1, stk. b, 1905). Loven etablerer således kommunale Værgeråd og et statsligt Overværgeråd som politisk-administrative organer, som en særlig, særskilt myndighed, der – på vegne af den af Justitsministeriet (ny)udnævnte Overinspektør for opdragelsesanstalterne og under dennes tilsyn – varetager det overordnede, ordnende og systematisk regulerende og koordinerende tilsyn med og indgriben i 'forbryderske og forsømte' børn og unges liv. Værgerådene bestod af repræsentanter for kommunens bestyrelse, for kirken (sognepræst eller provst), fra skolen (lærer/lærerinde), fra befolkningen (lægmænd/kvinder) og i større byer en læge og en jurist som formand og "tog selvstændigt bestemmelse om, hvorvidt der var anledning til at skride ind med hensyn til børns opdragelse, og i bekræftende fald om, hvilke midler der skulle anvendes" (Horsten 1973:6). I (over)værgerådets kontor opsamles og koncentrerer en politisk-administrativ kapital og en officielt anerkendt og autoriseret opgave og funktion, der tidligere var fordelt mellem retsvæsenet, fattigvæsenet og de forskellige filantropiske foreninger, men som nu knytter sig til hele den legitimitet der følger med den generelle anerkendelse og accept af det statslige herredømmes privilegium.¹⁹ Hermed ikke sagt, at Værgerådene og Overinspektionen monopoliserer retten til at organisere og administrere 'forsømte og forbryderske' børn og unge – den kriminelle lavalder står konstant på spil og børn og unge stilles til stadighed for domstolene (Grothe Nielsen 1986), men Værgerådene, Overinspektionen og senere Børne- og ungdomsforsorgen kommer til at indtage en dominerende position i denne kamp.

Der tale om en bevægelse over tid, hvor de tidligere forvaltere, som med Weber kan kaldes honoratiores²⁰, udfordres og må forholde sig til opkomsten af en embedsmand, en

¹⁸ Jeg burde uddybe de forskellige historier som disse kvinder bringer ind i feltet og sætte dem i relation til hinanden og til de forskellige positioner, de forskellige kvinder kommer til at indtage, dvs. analysere de køns- og klassestrukturerede strategier som disse kvinder anlægger (hvor konstruktionen af moderkærligheden, som en 'af Gud nedlagt evne i kvinden', tilsyneladende udgør afgørende forudsætninger for den sociale anerkendelse og accept af disse kvinder), og som fører dem til forskellige positioner i feltet. Af pladsmæssige årsager henviser jeg til bilagsmaterialet i Hansen (2006), hvor et systematisk konstrueret socialbiografisk materiale præsenteres.

¹⁹ Jf. Weber (1978:941-954).

²⁰ Personer med relativ arbejdsfri indkomst eller med indkomst af en sådan slags, at de har mulighed for at antage sig forvaltningsfunktioner samtidig med deres eventuelle arbejdsvirksomhed, og som samtidig på grund af denne økonomiske situation har en livsførelse som giver dem den sociale prestige af at tilhøre en særskilt statusgruppe og som derigennem gør dem 'egnede' til at udøve dominans (Weber 1978:950).

functionaire, der ikke er en personlig tjener for en hersker, Kongen, men en tjenestemand med en objektiv opgave, dvs. indehaver og udøver af et embede, der ikke er en bibeskæftigelse, men lægger beslag på hans/hendes totale tid. Denne langstrakte sociale proces, der bidrager til etableringen af en egentlig professionel embedsmandsstand,²¹ markerer samtidig et brud mellem 'opdragerens' virkelighedsnære og selvopofrende gerning og 'forvalterens' fjerne og administrative 'skrivebordsarbejde' – et brud der i mit materiale reflekteres i et ophør af hyldesten af 'forvalteren' som 'en mand, der viser en sjælden interesse og opofrelse for stiftelsen', der 'lever for at fremme denne sag' (Møller 1846), og en tilsynkomst af 'en tak til de tilsynsførende myndigheder for forståelse og velvilje' (Olsen 1930), for 'det gode samarbejde med forvaltningen' (Langager 2001).

Det er altså den processuelle opkomst og struktur af det af det Bourdieu (2001) kalder det bureaukratiske felt, der går hånd i hånd med omkalfatringen af Kongeriget Danmark i retning af nationalstaten Danmark, som mere indgående burde studeres. Det centrale synes her at være den kamp om 'forvaltningen' som bureaukratiseringen fører med sig mellem de statslige kontorer for børneforsorg – som gennem tiden skifter navn og konkret placering i det bureaukratiske hierarki – og de forskellige interessegrupper – politiske partier eller grupperinger, fagforbund, foreninger mv. – og enkeltpersoner – politikere, forstandere mv. – der kræver sin stemme hørt og indflydelse udøvet i gruppens og/eller sagens navn.²²

Skolens betydning

Feltet for pædagogisk arbejde med marginaliserede børn og unge har siden opkomsten haft et intimt forhold til skolen. Som nævnt må bestræbelserne på at placere børn af almuen i skolen (lige som bl.a. opdragelsesanstalterne) ses i relation til de dominerendes positioners opfattelse og anskuelse af de fattiges tiggeri som en uorden. Som institution skulle almueskolen bidrage til at skabe orden på "de fattige i hobetal, især børn fra 6 til 15 år, [der] løbe omkring på landet" og "ved sådant betleri fra ungdommen blive opvænte til lediggang og ørkesløshed, hvorved de ikke alene forsømmes at lære noget, hvormed de i deres alderdom kunne ernære, men derforuden hengive sig til en og anden lyde og skammelig gerning, som dem omsider til en skammelig straf og forsmædelig død henbringes" (Fattigforordningerne af 1708, efter Petersen 1904:31). Som læreren ved Holsteinsminde, Chr. Nielsen skriver: "Vi komme ind i en skole, og vi fornemme straks en ordnende kraft, en allestedsnærværende magt, som vi ikke kunne forklare os... Når han [læreren] træder ind, så træder ro og orden ind med det samme" (Nielsen 1900:172-3). Den langsomme proces af udbredelsen af forestillingerne om skolens fornuft, en udbredelse der har været understøttet af sociale sanktioner såfremt børnene ikke holdt sig eller blev holdt til skolegang – f.eks. kunne børn der 'skulkede' eller udviste 'dårlig opførsel' indsættes i tvangsskole, internat eller

²¹ Denne proces kunne med fordel analyseres fra samlingen af statsadministrationen under ét tag i 1721 og opkomsten af den juridiske embedseksamen i 1736, over opkomsten af ministerialsystemet i 1849 og regeringskontorenes udskiftning af enevældens 'gamle bureaukrater' i 1850'erne, til 1900-tallets 'nye statsadel' og dennes rekrutteringsgrundlag og reproduktionsstrategier.

²² Løkke (1990) udfører et interessant studie af den konkrete forhandling af Værgerådssagerne i starten af 1900-tallet, som viser, at medlemmerne fra de dominerende klasser, juristerne og lægerne, fuldstændigt dominerede de dominerede klasser, arbejdsmænd, næringsdrivende mv., når det kom til de konkrete beslutninger og afgørelser om intervention (fjernelse og anbringelse), formalia osv.

iagttagelseshjem (Eskesen m.fl. 1926:101) – har på den måde spillet en afgørende rolle i indkapslingen af de unge arbejdere.²³

Efterhånden som fremmøde i skolen i slutningen af 1800tallet bliver en accepteret del af barndommen, eller i det mindste et nødvendigt onde,²⁴ bliver den også et sted for systematisk undersøgelse, udskillelse af og differentiering mellem de børn, der af den ene eller den anden grund ikke kan indordne sig: de skulkende, de larmende, de urolige, de lettere intelligensdefekte, alt i alt: de 'tilpasnings- og adfærdsvanskelige' og mellem disse: at skille de 'dumme' fra de 'dovne'. Således opkommer i 1934 stillingen som skolepsykolog og det første skolepsykologiske kontor etableres på Frederiksberg. Skolepsykologerne rekrutteredes fra mellemlaget dominerende kulturelle og økonomiske positioner og var uddannede lærere, der havde taget en videreuddannelse som psykolog. Skolepsykologernes opgaver var, "at konstruere undersøgelsesmetoder, prøver, tests og skemaer osv. der anvend[t]es til at udskille de unormale, de ikke-tilpassede" (Køppe 1983:11). Små 30 år efter det første kontor (i 1963) er der 163 skolepsykologer fordelt over hele Danmark, og det bemærkes at "behovet for skolepsykologer har været så stort, at uddannelsen af dem desværre ikke har kunnet holde trit med behovet" (Spelling 1965:168). Med almengørelsen af skolen som en institution for alle børn, med koncentrationen af børn i skolen og med oprettelsen af et særligt kontor til at håndtere – modtage, undersøge og videredirigere – 'de tilpasningsvanskelige' børn og unge etableres et organ med muligheder for systematisk observation og diagnosticering af de forskellige børn og unges forskelligheder. Skolebørnene kan betragtes som en samlet population inddelt efter alder, hvilket skaber forudsætningen for en videnskabeliggørelse af forestillingen om en normaludvikling, hvor biologisk-kronologisk alder og mental alder (intelligens) antages at følges ad. I denne forbindelse bliver intelligenstagsten i løbet af 1930'erne og fremefter et fremtrædende og afgørende redskab for selve opfattelsen, anskuelsen og vurderingen af børn og unge, da den kan vurdere barnets mentale kapacitet i relation til dets biologiske alder og udtrykke dette som et 'objektivt' resultat i form af en intelligenskvotient. Intelligenstesten og den række af andre systematiserede undersøgelser af barnet og dets udvikling, som gør det muligt at differentiere de forskellige børn efter diagnostiske principper, institutionaliseres med skolepsykologerne og med opkomsten af børnepsykiatriske afdelinger på hospitalerne; en institutionalisering der knytter et tæt bånd til optagelses- og iagttagelseshjemmene, der som nævnt kunne modtage skulkende børn. "Det bliver da iagttagelseshjemmets opgave at afgøre, hvilken form for opdragelse der vil være den bedste for det enkelte barn. Dette afgøres under hensyn til barnets karakter, evner, anlæg, legemlige og åndelige tilstand, som lederne og deres medarbejdere ved iagttagelseshjemmene søger at komme til klarhed over gennem daglig samvær med barnet. Heri ligger da, at iagttagelseshjemmet bliver et *sorteringshjem*, idet eleverne efter indstilling bygget på disse hjems erfaringer med hensyn til barnets behov, anbringes på den for barnet bedst egnede måde i pleje, tjeneste, lære tilbagegives hjemmet, overføres til fortsat opdragelse i andet opdragelseshjem eller om fornødent undergives særforplejning" (Eskesen m.fl. 1926:101, min kursiv, csh).

²³ Jf. også Bourdieu (1997a+b).

²⁴ Jf. fx Skovgaard-Petersen (1976) eller Willis' (1977) fantastiske beskrivelser af 'the lads'; disse arbejderklasseunge, der kreativt forholder sig til en skole, der forsøger at holde dem til orden.

På den måde bliver optagelses- og iagttagelseshjemmene den institutionaliserede sociale garanti for psykologerne og psykologiens succesfulde indtrædelse i og påvirkning af feltet og dets struktur, den position, der muliggør eksterne begivenheder og hændelsers sociale betydning internt i feltet. Men derudover synes det klart, at psykologernes succes også hænger sammen med disse agents sociale baggrund og deres succesfulde kolonisering af psykologien og psykiatrien til andre institutioner, især hospitalernes børnepsykiatriske afdelinger. Født i 1880'erne er 'pionerne' indenfor psykologiseringen af børneforsorgen, psykologer som fx Sofie Riffbjerg, Sigurd Næsgård og Henning Meyer, vokset op i det øvre borgerskab midt i børnesagens aggressive periode, hvorved de gennem opdragelsen har inkorporeret 'børnesagen' og et kendskab til feltet, der på et tidspunkt hvor børnesagen er udsat for tidens banaliseringseffekt giver dem en sans for spillet, sætter dem 'ahead of demand' og gør dem i stand til at forudse spillet og investere adækvat i de nye muligheder for forandring som opstår i løbet af 1920'erne og 1930'erne. Samtidig synes alt at pege i retning af, at disse succesrige psykologer som lærere var placeret i en position under deres stand, 'fejlplaceret', og at de i reproduktionen af deres sociale position anlægger videreuddannelsesstrategier, der løsriver dem fra den 'ordinære' stilling som lærer.²⁵

Differentiering og klassifikation

Det er især (men ikke udelukkende) fra de skolepsykologiske kontorer at psykologer, psykologisk viden (teorier og undersøgelsesmetoder) og psykologiske kategorier breder sig til resten af børneforsorgen. Psykologer bliver forstandere på observations- og behandlingshjem, undervisere og forstandere på de pædagogseminarier, der særligt i 1960'erne opstår, og hvor faget psykologi kommer til at indtage en central plads (Perch 1983). Ifølge Faye Jacobsen (1988:114) sker der fx fra 1921-1938 et skift i opfattelsen af de årsager, der begrunder børns fjernelse fra hjemmet: mens vold/hærværk, vagabondering, skulkeri, ustabilitet på arbejdet, opførselsvanskeligheder og karaktervanskeligheder i 1921 udgør omkring 3% af årsagerne, udgør de i 1938 omkring 33% (af disse 33% udgør karakter- og opførselsvanskeligheder ca. 13%). Der er altså tale om et skift fra at lægge vægt på barnets handlinger til at lægge vægt på dets opførsel, på dets baggrund og dets psykologiske karakter. Som det siges i et retrospektivt interview med en børnesagsarbejder fra 1950'erne: "Revolutionen inden for spædbørnspædagogik kom i 1950'erne. Der udkom bogen "Børn uden hjem" skrevet af John Bowlby, der beskrev børnenes udvikling. Dette var noget nyt, som ikke havde været udforsket før. Bogen beskrev, hvorledes børnene udvikledes, og Inger husker, hvordan den vakte stor opstandelse på hjemmet. Pludselig indså de hvilke fejl, de begik hver dag. De fik ligeledes en engelsk udviklingsteori oversat til danske forhold, som forklarede, hvad spædbørn skulle kunne på forskellige stadier af deres udvikling. Skemaet blev et godt redskab til at skelne mellem normal og unormal opførsel og dermed tolke det enkelte barn." (Bravo & Molin 2005:7).

Ved at udfordre og ændre de kategorier, som børn og unge opfattes, anskues og vurderes gennem, formår psykologerne over en periode på 40 år (1920'erne til 1960'erne), at få adgang til og etablere distinkte positioner i feltet. Dette kan tydeliggøres gennem en sammenstilling af de to forskellige klassifikationssystemer, der i den respektive periode kan

²⁵ Igen vil jeg tillade mig at henvise til bilagsmaterialet i Hansen (2006).

konstrueres ved at modstille de par af adjektiver, der tages i brug når børnene og de unge vurderes. Således optræder følgende adjektiver i beretninger fra 1800tallets anstalter og børnehjem: svagelig/stærk, trodsig/villig, doven/flittig, ulydig/lydig, letsindig/påpasselig, skødesløs/betænksom, næsvis/artig, stridig/medgørlig, ulyst/lyst, rå/mild, indskrænket/opvakt, tungnem/begavet, stædig/føjelig, uordentlig/ordentlig, løgnagtig/sandfærdig, tyvagtig/lovlydig, sløv/ivrig, smitsom/ren mv. Til forskel herfra tilbyder psykologerne et system, der på lignende vis kan konstrueres ved hjælp af en række psykologiske undersøgelser af børnehjemsbørn (Simonsen 1947, Kjems 1952): hæmmet/fri, tilsidesat/stimuleret, langsom/spontan, bagefter/forud, disharmonisk/harmonisk, uligevægtig/ligevægtig, ængstelig/tryk, degenereret/udviklet, dårlig/god, vanskelig/nem, utilpasset/tilpasset, forstyrret/afbalanceret, svigtet/beskyttet, åndssvag/intelligent, jævn/fremragende, tilbagestående/begavet, udadreagerende/rolig, indadvendt/åben, instinktiv/tilfredsstillet, letpåvirkelig/stabil mv.

Det interessante ved denne bevægelse fra overvejende religiøst-moralske kategorier til overvejende psykologisk-biologiske kategorier er ikke så meget den substantielle ændring af betegnelserne, men at begge disse klassifikationssystemer samlet set er baserede på en enslydende dikotomi mellem 'det fordærvede og det rene', 'det vildledte og det retledte', 'det vilde og det dannede' barn, dvs. på en strukturel homologi, hvor frelsen står til fortabelsen som den konforme står til den afvigende som den normale står til den patologiske *som den rige står til den fattige*. Dette, at de børn, der fjernes fra hjemmet, kommer fra nogle af de mest dominerede positioner i det sociale rum, næsten kalder på en påmindelse om Bourdieus artikel om *Intelligensracismen* (1997c), der i al sin enkelthed viser, at intelligenstag og andre psykologisk og psykiatrisk forankrede undersøgelsesmetoder, der knytter sig til barnets skoleformåen, sammen med forestillingen om den mentale og kronologisk-biologiske alders normale harmoni, udøver en social alkymi, der er med til at omdanne, eufemisere, sociale forskelle mellem klasser til naturbundne mentale forskelle i intelligens, udvikling og karakter.

Måden børn og unge klassificeres på er altså ikke neutrale afspejlinger af deres indre essentielle egenskaber, men sociale kategorier, der er historisk betingede af varierende magtforhold og processer. Klassifikationerne af børnene og de unge står på spil som en indsats i feltets kampe om retten til med feltets specifikke autoritet at udnævne barnet og den unge, dvs. at tildele barnet en social garanteret social identitet.

En socialarbejders beskrivelse af et barn, en ungdomsgruppe og/eller en familie er en social handling, en indstiftelsesrite, hvor barnets udnævnelse til delinkvent konsekreres gennem omfattende undersøgelser, observationer, personlige samtaler mv., alt sammen nedfældet i journaler, bøger, undersøgelsesrapporter, betænkninger osv. Via den symbolske magt en socialarbejder udøver som autoriseret repræsentant for det universelle fastsættes og legitimeres en vilkårlig forskellighed som en socialt kendt og anerkendt forskel, der via det sociale arbejdes intervention sanktioneres og helliggøres. På denne måde tilkendegiver socialarbejderen og det sociale arbejde barnet hvad det virkeligt er, dvs. det påtvinger en social essens, det påtvinger en ret til at være, som er en pligt til at (for)blive, der samtidig gennemsætter sociale grænser og producerer en orden hvor hver enkelt må holde sig til sin plads (jf. Bourdieu 1996a). Det sociale arbejde kalder på den måde til orden gennem udnævnelsen af barnets sociale eksistens som utilpasset, adfærdsvanskeligt og/eller

omsorgssvigtet – hvad det nu måtte være – og denne kalden til orden adlydes som konsekvens af den kollektive miskendelse af det vilkårlige i den sociale orden, af socialarbejderen som autoriseret, dvs. indstiftet som legitim repræsentant, der har ret til at intervenere i almenvellets, det offentliges, samfundets interesse og for barnets skyld.

Litteratur

- Bekjendtgørelse fra Comiteen for at grundlægge en Indretning til moralsk fordærvede Personers, men især den opvoxende Ungdoms Forbedring.* København. 1834
- Boje, Andreas (1931): *Vort børne- og ungdomsværn.* København: Martins Forlag.
- Bojsen, Nikolai (1888): *Meddelelser om den fellenbergske Opdragelsesanstalt Bøgildgård Institut i Fortid og Nutid.* København: Christian Backhausen.
- Bourdieu, Pierre (1996a [1989]): *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power.* Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1996b [1992]): *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field.* Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1997a [1980]): Ungdom er kun et ord. I *Men hvem skabte skaberne?* København: Akademisk Forlag.
- Bourdieu, Pierre (1997b [1980]): Hvordan er det muligt at være interesseret i sport? I *Men hvem skabte skaberne?* København: Akademisk Forlag.
- Bourdieu, Pierre (1997c [1980]): Intelligensracismen. I *Men hvem skabte skaberne?* København: Akademisk Forlag.
- Bourdieu, Pierre (2001 [1997/1994]): I Statens ånd. Det bureaukratiske felts opkomst og struktur. Side 97-148 i *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handling.* København: Hans Reitzels Forlag. 2. oplag.
- Bourdieu, Pierre et al (1999 [1993]): *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society.* Cambridge: Polity Press.
- Bravo, Charlotte Bønni & Molin, Eva (2005): *Identitet, børn og børnehjem - Bagsværd Observationshjem og Søskendehjemmet Haraldslund.* Gladsaxe Kommune, Byarkivet.
- Bryderup, Inge M. (2005): *Børnelove og socialpædagogik gennem 100 år.* Århus: Forlaget Klim.
- Budde, Leopold (1891): Anders og Dorthea Stephansen. Beretning om 'Det Fuiørendaler Institut paa Holsteinsminde' for aarene 1888-90. Side 12-86 i Beck, Ludvig (red.): *Anders og Dorthea Stephansen og deres spor.* København: P. Haase & Sønns Forlag, 1941.
- Budde, Leopold (u.å.): *Fortællinger i udvalg.* København: Det Schønbergske Forlag.
- Børnehus-Statistikken (1788): *Til forfatteren af Kiøbenhavn's Skilderie, Børnehusets statistik betreffende. Eller Supplement til Børnehusstatistikken,* København: Sebastian Bopp.
- Børneloven (1905): *Lov om behandling af forbryderske og forsømte børn og unge personer.* København: Forlaget af V. Pios Boghandel.
- Christensen, Niels (1983): Lov og orden. I *Den Jyske Historiker nr. 25: Lovens lange arm.* Århus: Forlaget Modtryk

- Dalby, Louise (2002): *Retledte drenge? Filantropi og opdragelse på opdragelsesanstalten Bøgildgård 1830-1900*. Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland.
- de Coninck-Smith, Ning (1991): '...paa den mest ryggeløse Maade.' Et kapitel af gadedrengenes historie og det øvrige Danmark 1880-1914. I: *Byens rum – byens liv. Den Jyske historiker* Nr. 56. Aarhus Universitetsforlag
- de Coninck-Smith, Ning (2000): *For Barnets skyld. Byen, skolen og barndommen. 1880-1914*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S, København.
- Elias, Norbert (2000 [1994/1939]): *The Civilizing Process*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing. Revised edition.
- Esche, Thora (1920): *Erindringer fra mit liv og min gerning*. København: J. Frimodts Forlag.
- Eskesen, Eske M. (red.) (1926): *Danske opdragelseshjem i billeder og tekst*. København: Egmont H. Petersens Kgl. Hof-bogtrykkeri.
- Faye Jacobsen, Anette (1988): *Kontrol og demokrati. Træk af dansk børneforsorgs historie 1933-58*. Københavns Universitet, Institut for Historie.
- Foreningen (1837): *Beretninger 1838 – 1848. Om virksomheden af den forening, der i juni 37 dannedes til at frelse de børn af hovedstadens Almueklasse, fra staa i fare for at tabes for samfundet..* Bianco Lunos Bogtrykkeri.
- Fortegnelse over de embedsmænd der have en årlig gage af 600 rigsdaler eller derover.* Bianco Lunos Bogtrykkeri 1851.
- Grothe Nielsen, Beth (1991): Om 'kriminelle' børn og unge – diskurs og ideologi. I *Social kritik* nr. 13/14. København.
- Grothe Nielsen, Beth (1999): Historien om den kriminelle lavalder. I Lihme, Benny (red.): *Social Kritik* nr. 62. København.
- Grothe Nielsen, Beth (1986): *Anstaltbørn og børneanstalter gennem 400 år*. Forlaget SocPol, København.
- Hansen, Christian Sandbjerg (2006): *Vilkår og vilkårligheder. Om socialt arbejde med børn og unge og dettes genese, rationaler og strukturer*. Københavns Universitet, Afdeling for Pædagogik.
- Hansen, Christian & Krab, Jimmy (2005): *Børnesag og social orden. Opkomst og struktur af et pædagogisk felt*. Københavns Universitet, Afdeling for Pædagogik.
- Hauch m.fl. (1830): *Indbydelse til at grundlægge en Indretning til moralskfordærvede Personers Forbedring*. København 24/12 1830.
- Hey, Alfred (1891): *Christen Christensen Møller; gamle Møller fra Flakkebjerg/bidrag til en levnedsskildring*. København.
- Hoff, V.J. (1868): *De fattiges børn*. Karl Schönbergs Forlag, København.
- Horsten, Holger (1973 [1948]): *Børne- og ungdomsforsorgen i Danmark*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 7. udgave 3. oplag.
- Hyldtoft, Ole (1984): *Københavns industrialisering, 1840-1914*. Herning: Forlaget Systime.
- Høy, A.T (1903): *Det Kgl. Opfostringshus gennem halvandet hundrede år 1753-1903*. København: Det Nordiske Forlag.
- Jørgensen, Harald (1997): *Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse 1837-1985. En pionerindsats ydet af københavnske dommere*. Poul Kristensens Forlag.
- Jørgensen.L.A. (1861): *Festen paa Flakkebjerg Institut den 31te August 1861*. Slagelse.

- Kjems, Helge (1952): En socialpsykiatrisk undersøgelse af et børneværns klientel. I *Den tilpasningsvanskelige ungdom. Betænkning afgivet af Ungdomskommissionen*. København: J.H. Schultz A/S.
- Køppe, Simo (1983): *Psykologiens udvikling og formidling i Danmark i perioden 1850-1980*. Forskningsrapport. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Langager, Søren (2001): *Vilde læreprocesser – partnerskaber og logebrødre*. København: Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Lauridsen, John T. (1996): *Fra udstødte til anbragte 1536-1950. Marginalgruppeforskning i Danmark*. Det kongelige Bibliotek.
- Lützen, Karin (1998): *Byen tæmmes. Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Løkke, Anne (1990): *Vildfarende børn – om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*. Holte: Forlaget SocPol.
- Løkke, Anne (1998): *Døden i barndommen. Spædbørnsdødelighed og moderniseringsprocesser i Danmark 1800 til 1920*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Markussen, Ingrid (1995): *Til Skaberens Ære, Statens Tjeneste og Vor Egen Nytte. Pietistiske og kameralistiske ideer bag fremvæksten af en offentlig skole i landdistrikterne i 1700-tallet*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Mikkelsen, Keld (2005): Københavns Fattigvæsen 1770-1840. Side 57-140 i Henningsen, Peter (red.): *Patrioter og fattigfolk. Fattigvæsenet i København ca. 1500-1850. Historiske meddelelser om København, 98. årgang*. København: Københavns Stadsarkiv.
- Muel-Dreyfus, Francine (1987): *Folkskollärare och socialarbetare. Metodologiske kommentarer till den historiska sociologin. Skeptronhäften*. Stockholm.
- Muel-Dreyfus, Francine (2001 [1983]): Uddannelse, jobforventninger og knuste drømme. Side 45-120 i Petersen, Karin Anna (red.): *Praktikker i erhverv og uddannelse*. København: Akademisk Forlag.
- Møller, Christen Christensen (1846): *Beretning om Festen paa Flakkebjerg-Institut den 31te August 1846*.
- Møller, Christen Christensen (1848): *Om forladte børns opdragelse. Forsøg på at løse den af 'Comiteen for selskabet af 12te januar' udsatte prisopgave*. København: Brill, Skindergade 13.
- Møller, Iver Hornemann (1992): *Den danske velfærdsstats tilblivelse. Et studie i klasser, magt og socialpolitik*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Nielsen, L.C. (1900): *En dansk højskolemand. Breve og foredrag af forstander Chr. Nielsen*. København: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).
- Olsen, Olaf (1978 [1952]): *Christian 4.s tugt- og børnehus*. Holstebro: Rounborg. 2. forøgede udgave.
- Olsen, Peder (1930): *Beretning fra Statsungdomshjemmet Bøgildgård*. Viborg: F.V. Backhausens Bogtrykkeri.
- Ottesen, Chr. (1927): *Det Kgl. Vaisenhus gennem to hundrede år*. København: Det Kgl. Vaisenhus i kommission hos P. Haase & Søn.
- Perch, Poul W. (1983): *Uddannelsen til socialpædagog, dens oprindelse og udvikling*. København: Socialstyrelsen.

- Petersen, Axel (1904): *Samfundet og børnene. Om statens og samfundets stilling til den forsømte og forvildede ungdom*. København: G.E.C. Gads Universitetsboghandel.
- Rasmussen, Marius (1919): *Anders Stephansen: En dansk Folkeopdrages Liv og Virke*. København: Vilhelm Priors kgl. Hofboghandel.
- Schmidt, Peter Poulsen (1879): *Den lille brændevinshader. En alvorlig advarsel mod misbruget af spirituøse drikke*. Viborg: Niels Christensens Forlag.
- Simonsen, Karen Margrethe (1947): *Examination of Children from Children's Homes and Day-nurseries*. Copenhagen: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Siraks bog. Bibelen. De apokryfe skrifter*. Det danske Bibelselskab.
<http://www.bibelselskabet.dk/danbib/web/bibelen.htm>
- Skjerbæk, Oluf J. (1921): *Fortegnelse over institutioner til værn for børn og unge i Danmark*. København: Komiteen for nordisk møde for børne- og ungdomsværn.
- Skovgård-Petersen, Vagn (1976): *Dannelse og demokrati*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Spelling, Kaj (1965): *Børn der er anderledes*. København: Gjellerup.
- Tordrup, S.A. (1937): *Børnepsykologi*. København: Levin & Munksgaard.
- Stephansen, Anders (1841): Beretning om Opdragelses-Anstalten paa Holsteinsminde førhen paa Fuirendal for Aaret 1840. Bianco Lunos Bogtrykkeri, København.
- Vammen, Tinne (1992): Køn og klasse på spil. En borgerskabshistorisk illustration: Ilia Fibiger (1817-1867). Side 52-79 i *Den Jyske Historiker 58-59. Kønnen i historien*. Århus.
- Vammen, Tinne (1998): Ambiguous Performances: Women in Copenhagen Philanthropy, c. 1849-1915. Side 91-136 I Jordansson, Birgitta & Vammen, Tinne (red.): *Charitable Women. Philanthropic Welfare 1780-1930*. Odense: Odense University Press.
- Villadsen, Kaspar (2004): Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wacquant, Loïc (2004): Decivilizing and demonizing: the social and symbolic remaking of the black ghetto and Elias in the dark ghetto. Side 95-121 i Loyal, Steven & Quilley, Stephen (eds.): *The Sociology of Norbert Elias*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max (1978 [1968]): *Economy and Society*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press
- Weber, Max (1995 [1920/1904-5]): *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*. København: Nansensgades Antikvarisk.
- Willis, Paul (1977): *Learning to Labour*. Westmead: SAXON House.
- Øgendahl, Claus (2000): *Socialpædagogernes Historie*. Socialpædagogernes Landsforbund.

Billeder af byer i forfald

Essay om Mantua, Philadelphia

Carsten Sestoft

Mag. Art., Ph.d., Århus Universitet

Hvordan man skal forstå det følgende, kan jeg ikke helt sige. Forskning kan det ikke kaldes, snarere en slags opklaringsarbejde og frembringelse af indsigt, der som sådan har en ufuldkommen og uafsluttet karakter. På grund af den uafrystelige erfaring, der var dens udgangspunkt, og den fascination af billeder, der var dens fortsættelse, måtte projektet bringes til en foreløbig afslutning, så jeg kunne slippe af med det igen.

Det begyndte med en togtur fra New York til Washington på en nylig USA-rejse. Valget af tog frem for fly blev dikteret af ønsket om at se noget undervejs, og der viste sig så sandelig at være noget at se. Hvad man kunne se fra toget på turen gennem New Jersey, Maryland og Delaware – med stop ved byer som Trenton, Philadelphia, Wilmington og Baltimore – var et ganske ekstraordinært forfald. Forfaldne og lukkede fabrikker med smadrede ruder; forfaldne og tomme boligkvarterer med spredte rækkehuse, hvoraf mange var ubeboede og havde brædder for vinduerne. Der var stort set ingen mennesker at se, få biler på gaderne og næsten ingen butikker. Forfaldet var overmåde langstrakt, det rakte mindst fra Philadelphia til Baltimore, og de indledende dele af Washington så sandt at sige heller ikke for godt ud; New York ej heller for den sags skyld. Langs banelinjen og over en strækning på nogle hundrede kilometer synes det meste af civilisationen med andre ord at være udsukt. Selv om der i Europa kan være grimt langs veje og togstrækninger (særligt Frankrig synes at have nogle horrible bylandskaber langs landeveje og på vej ind i større byer med blandinger af billboards, smudsig industri og hæslige boliger), havde jeg dog aldrig set en lignende grad af deprimerende forladthed.

Hvilken historie lå bag denne vidtstrakte håbløshed? Det har taget mig lang tid at rekonstruere efter hjemkomsten, men forklaringen er egentlig enkel nok; og den sætter også nogle andre ting i sammenhæng. Strækningen kan i nogen grad siges at være en østlig del af det amerikanske 'manufacturing belt', hvis centre ellers snarere ligger lidt længere nordpå i Cleveland, Detroit, Chicago og lignende steder i Illinois, Michigan, Indiana, Ohio og

Pennsylvania. Takket være forsyninger af kul, jern og mængder af billig immigrantarbejdskraft blev det herfra, USA forsynede verden med masseproducerede varer fra slutningen af det 19. århundrede. Det højeste forbrug af arbejdskraft blev nået et eller andet sted mellem 2. verdenskrigs boom og cirka 1960. Derefter synes antallet af arbejdspladser at have været støt synkende, dels pga. automatisering af den fortsat betragtelige produktion, dels pga. udflytning af arbejdspladser, senest til Asien inkl. Kina. Ud fra denne historie kunne man altså formode en sammenhæng mellem de nedlagte fabrikker og de forfaldne boliger: Fabrikkerne lukker, folk bliver arbejdsløse, og de mest ressourcestærke flytter andre steder hen, uden at andre flytter til. Det sidste er ifølge Jane Jacobs' klassiker *The Death and Life of Great American Cities* hovedmekanismen i et kvarters forslumning: "too many people move out of it too fast" (Jacobs 1961: 271).

Historien kompliceres imidlertid af dens 'racemæssige' dimension. De to verdenskrige i det tyvende århundrede gav anledning til økonomiske opsving med mangel på arbejdskraft i Nordstaterne og dermed til de to store bølger af sort migration fra Sydstaterne (Jones 1973). Da slaveriets ophævelse kun til dels mindskede racediskriminationen i Sydstaterne, og da Sydstaternes landbrug begyndte at blive mekaniseret i første halvdel af det 20. århundrede, havde den sorte befolkning også incitament til at flytte væk fra Sydstaterne. Selv om sorte også i begyndelsen blev diskrimineret som fabriksarbejdere i Nordstaterne, kunne de dog efterhånden få stabile jobs. Byerne i nord fik dermed en stigende sort befolkning. For de enkelte kvarterer i byerne betød den stigende sorte befolkning, at de hvide flyttede væk – til forstæderne. Mange kvarterer var derfor omkring 1960 blevet rent sorte. Så længe der var arbejde, var det ikke noget problem i sig selv; men efterhånden som antallet af arbejdspladser faldt, blev det en ond cirkel: Både byer og kvarterer affolkedes, og tilbage blev en majoritet, nemlig den mest ressourcetsvage sorte befolkning, som hverken fattige hvide eller middelklasse-sorte ønskede at have noget at gøre med.

Alt dette er jo for så vidt plausibelt nok. Men hvorfor er resultatet så forbløffende synligt? Og hvad er det egentlig, som er synligt? Hvad man kunne se fra banelinjen, forekom mig at være hinsides slum. Det er det i en vis forstand også. Der er tale om ghettoer, om de farlige og kriminalitetsplagede områder, som guidebøgerne advarer den rejsende mod, og som udgør en solid bestanddel af europæerens opfattelse af USA. De udgør også en solid del af amerikanernes egen selvforståelse, som debatteres intensivt i internetfora som www.city-data.com. Her kan man f.eks. finde et replikskifte som dette:

- Can someone give me a bunch of information on the worst parts of West Baltimore?
- All of west Baltimore is the worst part.¹

Disse kvarterer er så at sige omgivet af et semantisk netværk af negative bestemmelser: crime-ridden, bad/worst, dangerous, unsafe, hostile, blighted areas...

Hvad jeg havde opdaget var altså, hvordan sådanne kvarterer ser ud, og det overraskede mig. Af en eller anden grund forestillede jeg mig ghettoer og farlige områder anderledes: som mere tætte, myldrende, intensive, hektiske. Ikke sådanne ørkener af tomhed, forfald og depression. Meget af det synlige var også *lavt*, vidtstrakte kvarterer bestående af to- eller treetagers rækkehuse eller byhuse bygget i første halvdel af det tyvende århund-

¹ <http://www.city-data.com/forum/baltimore/88126-west-baltimore.html> (besøgt 10.2.08)

rede. Og meget af boligmassen lignede faktisk de billigere (men langt fra billige) dele af bydelen Georgetown i Washington DC, hvor en del af USAs politiske elite bor (fx John Kerry, eller John F. Kennedy inden han blev præsident), sådan så man straks kunne afvise nogle af de mere eller mindre idiotiske teser om, at det er arkitekturen, der er skyld i miseren.

I Philadelphia kan der f.eks. se sådan her ud:

Billedet er egentlig smukt, husenes patinerede farver er varme og spiller sammen med ukrudtets grønne. De parkerede biler indikerer, at der ikke er tale om en spøgelsesby (som USA også har en del af), men om et kvarter i radikalt forfald. Et andet billede giver en slags overblik over et par blokke:

Gadebilledet er som en mund, hvor en mængde tænder er slået ud. Talrige huse mangler, fordi de er brændt eller bare forfaldet og derpå revet ned, og en del af dem, der står endnu, er ubeboede og har brædder for vinduerne. At så mange huse er udbrændte, skyldes især ejernes forsøg på at få de sidste forsikringspenge ud af næsten værdiløse ejendomme ved at brænde dem ned. Billedet er hentet fra en fantastisk kollektion af billeder af især nordamerikansk forfald, som en byplanlægger fra Toronto bestyrer: www.urbandecay.ca.

Hele byer kan også udvikle ghetto-træk. Tidligere industribyer som Gary i Indiana øst for Chicago² eller Flint i Michigan (som dokumentaristen Michael Moore kommer fra og har lavet *Roger & Me* (1989) om) har således nærmest fået halveret deres indbyggertal siden højdepunktet i 1960; Gary har den højeste andel sorte – 85 % – blandt USA's byer over 100.000 indbyggere.³ Begge de nævnte byer er blandt de første i USA, der har haft sorte borgmestre – der som den anden halvdel af muligheden for at blive valgt har haft den utaknemmelige opgave at regere fallitboer.

Mantua

For at forsøge at nå til en mere fuldstændig forståelse – både strukturelt og intuitivt – af dette forfald, fokuserede jeg på et enkelt kvarter. Af temmelig tilfældige grunde faldt valget på bydelen Mantua i Philadelphia.⁴ Uden at vide det var jeg tæt på under rejsen, idet det ligger op ad banelinjen lige før banegården i Philadelphia (30th street station), når man kommer fra nord. Banegården virkede i øvrigt i sig selv dystert og dunkel, som om man havde glemt at tænde lyset. Bare for lige at give et indtryk af Mantua er her nogle huse, der er til salg – fundet via en ejendomsmæglerside:

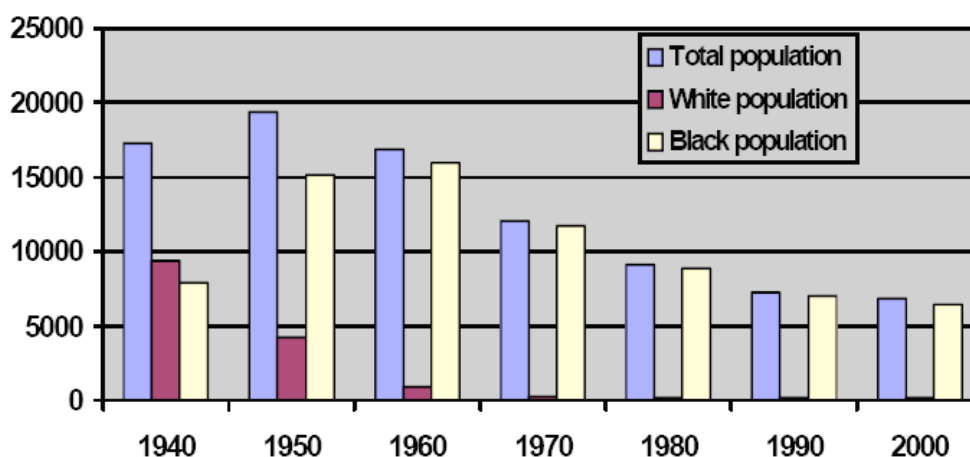
² Tomheden gengives fint her: <http://www.forbidden-places.net/urban-exploration-gary-indiana-ghost-town>

³ Folketælling 2000, se <http://www.census.gov/prod/2001pubs/c2kbr01-5.pdf> (besøgt 4.3.08)

⁴ Kort over Mantua: http://www.philaplanning.org/cpdiv/NTI_Yr2_Maps-pdf/Mantua.pdf samt det utrolige kort, hvorpå mordene i 2007 i Philadelphia er markeret: <http://www.nbc10.com/news/13405221/detail.html?dl=mainclick>; se også det meget interessante USA-dækkende kort vedrørende fattigdom i byer, med data fra 1970, 1980, 1990 og 2000: <http://www.urbanpoverty.net/>

Huset til venstre er beboeligt og har tre soveværelser, en stue, bad og køkken. Det koster 30.000 \$ (ca. 150.000 kr) og trænger angiveligt til renovation. Husene til højre ligger på Mount Vernon Street og er kun ydre skaller ('shells'). De kan erhverves for 60.000 \$ for to skaller og 1 grund. Store dele af Mantua ser bedre ud end dette. En mere 'positiv' billedserie kan f.eks. ses på <http://phillyskyline.com/photo/steveives/index.htm> og i en 1-sidespamflet af nyere dato giver Philadelphia City Planning Commission både to positive og to lidt mere problemfyldte bybilleder fra Mantua (solen skinner imidlertid på dem alle...): <http://www.philaplanning.org/cpdiv/Profiles/Mantua.pdf>. Det øverste billede i pamfletten viser en gade, hvor alle hygge- og hjemlighedspotentialer i de karakteristiske gader med toetagers rækkehuse er realiseret (jf. Read 1986).

Det viste sig, at Mantua er ret velbeskrevet, og i det følgende vil jeg forsøge at beskrive nogle led i bydelens historie. På nettet fandt jeg en rapport fra 2006 om livskvalitet i Mantua og naboområdet Belmont i perioden 1940-2000. Her kan man finde nedenstående opgørelse af befolkningstallet. Den viser det klassiske udviklingsmønster for en ghetto (jf. statistikken i Gillette 2006: 42): Dens tilblivelse er forbundet med et fald i indbyggerantal og en stigning i den sorte befolkning (evt. latinoer i andre egne af USA). En ghetto er altså snarere et underbefolket end et overbefolket område.

Kilde: Fremstad et al.

Her kan man altså konstatere, at i 1940 var den sorte og hvide befolkning næsten lige store, og tyve år senere var den hvide befolkning stort set væk. I 1950 nåede befolkningens størrelse sit højdepunkt, og siden er den faldet til godt en tredjedel: fra 19400 mennesker i 1950 til 6800 i 2000 (Fremstad et al.: 26).

Fra 1970 til 1980 steg arbejdsløsheden fra angiveligt knap 5 % (et tvivlsomt tal; andre kilder angiver arbejdsløsheden blandt mænd i 60'erne til 15-20 %, jf. Ackoff: 110-111) til godt 35 %, for derefter at forblive på omtrent 20 % i 1990 og 2000. Medianindkomsten var i 2000 faldet til kun halvdelen af medianindkomsten for det vestlige Philadelphia, der i sig selv er et ret fattigt område. Andelen af Mantua-folk, der levede under den officielle fattigdomsgrænse, var i 1970 42 % (og det altså på et tidspunkt hvor arbejdsløsheden kun skulle være 5 %), i 1980 54 %, i 1990 igen 42 % og i 2000 45 % (Fremstad et al.: 29-32).

I 2000 ejede 42 % deres egen bolig, mod 59 % i Philadelphia som helhed. En opgørelse i 1999 konstaterede, at der var 365 ubeboede huse og 789 ubebyggede grunde, hvilket skal sættes i forhold til 1925 beboede huse – og det at kvarteret var fuldt udbygget i 1916 (Casper & Chenoweth). I hele Philadelphia var der angiveligt 26000 forladte huse og 31000 grunde uden huse i 2001 (McGovern 2006: 536) – den største mængde per capita i nogen amerikansk by. 2/3 af beboerne i Mantua har ikke bil, og der er meget få forretninger i området, i hovedsagen på græsegaderne Lancaster avenue og Haverford avenue. Det giver selvfølgelig også færre jobs til lokalområdet (Philadelphia City Planning Commission, 2005: kap. 2).

Ifølge ejendomsmæglersiden trulia.com var den gennemsnitlige kvadratfodspris i oktober-december 2007 på 45 \$ i Mantua mod 278 \$ i det mere fashionable naboområde Powelton Village nær University of Pennsylvania. Samme side meddeler, at prisen i samme periode i 2002 var 8 \$ for Mantua og 57 for hele Philadelphia, ja kurven over prisudviklingen for en kvadratfod i Mantua lader nærmest formode, at prisen har været 0 \$ i perioder.

Disse kvantitative data giver indtryk af et kvarter, hvor næsten enhver social indikator er på et kritisk niveau. Og selv om det af tallene her ikke fremgår tydeligt, siger alle kilder samstemmende, at Mantua har været kriseramt siden 1960'erne – samtidig med at der hele tiden også har været aktive mennesker i lokalsamfundet, som har forsøgt at vende nedgangen: "The neighborhood [Mantua] remained healthy and vital until the early 1950s when some of the more prosperous families of all races started to move to other areas of West Philadelphia. The exodus gained momentum as physical decay and disinvestment took hold. By 1965, poverty and blight were widespread and Mantua spawned new community leaders who engaged in planning, activism, self-help and political action. Unfortunately, urban renewal-assisted improvements to housing and public facilities barely kept pace with the forces of neighborhood decline." (Philadelphia City Planning Commission, 2005: 6).

Sorte kvarterer i anden halvdel af det tyvende århundrede

Meget tyder altså på, at Mantua allerede i 60'erne passede meget godt til Faustine C. Jones beskrivelse fra 1973 af de sorte byområders skæbne, der kan resumeres i punktform som følger (Jones: 273-280):

- arbejdspladser forsvinder bl.a. pga. automatisering og udflytning
- 2/3 af de sorte boede i områder med "substandard housing"
- utilstrækkelige sundhedsydelser
- skoler negligeres af offentlige myndigheder
- mange sorte familier opløses, bl.a. fordi mænd ikke kunne tjene nok til at forsørge en familie (ifølge Anderson 1990 (kap. 4) har de færreste ghetto-mænd nogen intentioner om at stifte familie)
- optøjer (bl.a. forårsaget af influxen af sorte til nordlige byers hvide kvarterer) medførte butikslukninger, især i 60'erne: "Small businesses such as grocery stores, and dry cleaning establishments, which had made life more palatable in the ghetto and which were destroyed, usually have not been rebuilt"
- narkotika: "Addicts rob, burglarize, mug and sometimes kill in order to acquire sufficient money to support the habit which dominates their lives."

“Livskvaliteten er således dalende for ghetto-beboeren i byen,” opsummerer Jones, idet hun derpå fremsætter profetien: “Fremtiden for disse byer og for deres sorte befolkning ser dystert ud i dag” (Jones 1973: 280-281). Det er temmelig foruroligende at måtte konstatere, at profetien nu i 35 år har holdt stik, og at samtlige de punkter, hun opregner, stadig er problemer. Selv om der er variationer mellem dem, synes alle nordøstamerikanske byer at have deres version af Mantua, fx Harlem i New York eller Hill District i Pittsburgh. At studere Mantua er derfor også at se på nogle generelle træk ved nordøstamerikanske ghettoer.

Det er ikke alene blevet sværere at finde arbejde for de lavtuddannede ghettobeboere, det giver også dårligere lønninger, fordi de jobs, der tilbydes i de nordlige byer i højere grad er i lavt betalt serviceindustri (af McDonalds-typen) end i traditionelt relativt velbetalte jobs i fremstillingsindustrien. Dette er by-etnografen Elijah Andersons konstatering (Anderson: 110). Anderson, der indtil for nylig var professor ved University of Pennsylvania, sammenfattede i sin bog *Streetwise* (1990) 14 års etnografisk observation af forskellen på Mantua og nabokvarteret Powelton Village (kvartererne er anonymiseret som hhv. Northton og The Village), hvor han selv boede og skilte sig ud som sort.

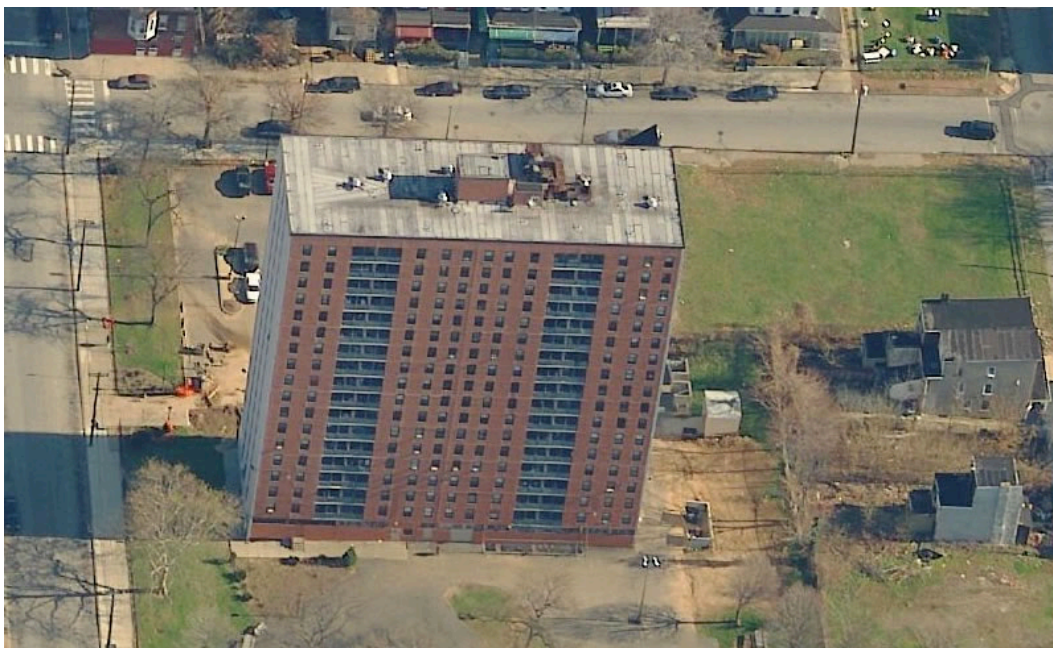
Anderson lægger også vægt på, at den traditionelle arbejds ethos i Mantua er forsvundet for de nyere generationer: “When no good jobs are available the work ethic loses its force” (Anderson 1990: 110). Kvarterets ‘old heads’ kan derfor ikke længere videregive deres disciplinerende livserfaring til de unge, der i stedet orienterer sig via deres peer groups, som de har fælles erfaringer med i form af dårlig uddannelse, dårlige arbejdsmarkedsudsigter og et forbrugersamfund formidlet via reklamer og tv-serier. De få butikker, der findes i Mantua, drives af asiater, ikke sorte (ibid., 61 ff): Sortes mobilitet går via uddannelse snarere end kapitalisme i lille eller stor skala (ibid., 64-65), og når de får uddannelse og bedre jobs, ønsker de i reglen at flytte længst muligt væk fra ghettoen, bl.a. fordi de ønsker alt det, man ikke kan få i ghettoen: gode skoler, nogenlunde sikre gader for både dem selv og deres børn, samt politi der respekterer én som borger frem for at anholde sorte i flæng. Det medfører imidlertid, at ghettoen har meget svært ved at hive sig selv op, fordi de stærkere kræfter, der kunne gøre det, hele tiden er på vej væk.

Særligt crack-epidemien i 1980erne synes at have haft en helt selvstændig destruktiv indvirkning på lokalmiljøet. Det specifikke ved crack er både den lave pris og den ekstraordinært korte varighed af rusen (15 minutter) og en tilsyneladende umiddelbart stærk afhængighed eller i hvert fald stærk trang til at gentage forsøget (Anderson 1990: kap. 3). Anderson skildrer både, hvordan en crack-bule tager sig ud, og hvordan de crack-afhængige vakler rundt på gaderne som zombier. Crack-afhængige opfører sig tilsyneladende på en selv for narkomaner særligt indifferent og hensynsløs måde over for omgivelserne. Det medfører en høj grad af uforudsigelighed og irrationalitet i lokalmiljøet (ibid.: 88).

‘Projects’

De største koncentrationer af social elendighed finder man som i Europa i socialt boligbyggeri af form som højhuse opført mellem 1950erne og 1970erne. Der er blot den markante forskel, at hvor de håbløse højhuse i Europa ligger i forstæder, befinder de sig i USA i byernes “inner city”, et udtryk der nærmest er et synonym for ghetto. Som Wacquant gør opmærksom på, placeres disse ‘projects’, som de kaldes, kun i områder, der i forvejen er

socialt hårdt ramt. Mantua har kun et enkelt af sådanne højhuse, nemlig Mantua Hall Apartments fra 1960, her på et billede fra urbandecay.ca:

I 1960 så det mere sobert ud, se <http://www.blackbottom.org/mantua/images/index.html>.

I lighed med mange andre projects vil Mantua Hall Apartments blive revet ned i begyndelsen af 2008. Det er også sket for en stor del af Chicago-ghettoens 'projects', både højhuse som Henry Horner Homes og Robert Taylor Homes (sidstnævnte har været studeret af sociologen og etnologen Sudhir Venkatesh i 1990'erne) – billeder kan findes på urbandecay.ca – og de lavere og for så vidt meget nydelige Ida B. Wells Homes⁵, hvor den 'hustler', som Loïc Wacquant interviewede til *La Misère du monde*, boede. Den første nedrivning af 'projects' går helt tilbage til 1972: Pruitt-Igoe-projektet i St. Louis, hvis destruktion den postmoderne arkitekt Charles Jencks fejrede som afslutningen på 'modernismen'.

En førstehåndsbeskrivelse af forholdene i Mantua Hall Apartments fås i et brev fra aktivisten m.m. Fareeda Mabry, hvis handicappede bror blev indlogeret dér af Philadelphia Housing Authority. Hun finder sikkerhedsvagterne komplet ligeglade og beskriver broderens lejlighed:

In my brothers' apartment, there were roaches, rat droppings; fixtures on the kitchen sink were broken. There was trash, the smell of staleness and urine throughout the whole building. Just from looking at the walls, elevator, and floors...It looked as if years had passed since any renovations and assessments was done to the building.
The security? I telephoned RHEMA Security, the company employed by Mantua Hall Apartments. Men and women only are paid \$6.50 an hour, no benefits, no union, no job security,

⁵ Billeder og omtale af renovation: <http://www.b-levi.com/stuff/travels/chicago/wells.php> (besøgt 13.2.08)

*not city employed, no nothing....when I learned that I said to myself...In life, you really do get what you pay for.*⁶

Jeff Deeney, frivillig socialarbejder og freelance-journalist, har i en serie givet meget konkrete og detaljerede beskrivelser af, hvad der møder den besøgende i Mantua Hall – her bekræftes Fareeda Mabrys skildring:

Today I saw new black magic marker tags scrawled on the sidewalk outside Mantua Hall. "Tre Six Gangstas," read one, "36th Street Mafia" read another. There's a ledge outside the front doors to the housing project tall enough to sit on, and there were seven or eight Tre Six boys kicking back on the ledge and mobbed on the steps leading to the front door. It was early Friday evening, so I assumed they were getting ready to serve the payday party crowd that would start rolling through at any minute. One of the boys had shoulder length dreads, an oversized black Dickies outfit and was playing with his Sidekick, flipping the top open and shut. On the third time that he flicked the swivel screen shut he spun the gadget 360 degrees in the palm of his hand. When I mounted the steps my foot landed right next to where he sat; he stopped playing with his Sidekick and looked up at me.

This is how you walk through a crowd of project boys: keep your back straight and your pace brisk. Don't look tired, even if you are. Keep your eyes in front of you, unless someone is trying to make eye contact; if someone tries to make eye contact, return it and hold it. When you get taunted, ignore it or laugh it off. Never look wounded or threatened. If you are greeted, even in jest, return the greeting. Shout it back — don't let your voice falter. Use uncertainty to your advantage, they think you're probably not a cop. But you might be. As long as you come across as fearless, they won't know for sure. A good gangster will err on the side of caution, eyeing you warily but letting you pass without harassment.

The man at the front desk in a white tee and busted-up teeth asks more questions than usual. It's Friday evening; a white guy isn't going to just stroll into a high-rise without getting grilled. Through the bulletproof Plexiglas I can barely hear him. Who you here to see? What apartment? How long you gonna be? Let me see your identification.

*The lobby is filled with blunt smoke so thick it makes my eyes water [rygning er selvfølgelig forbudt]. There's another crew of Tre Six boys in an alcove by the laundry room. These are young teenagers; wild, feral children. Their narrowed, reddened eyes peer out from under sweatshirt hoods. Their loud banter and grab-ass games stop dead when they see me; they retreat silently into darkened corners where light bulbs have been smashed to provide cover. Two mothers and their screaming children flank me, waiting for the elevator. I can feel the Tre Six boys still watching me, though I can't see them and don't want to turn my head in their direction to verify that they are. It's never wise to invite trouble.*⁷

⁶ Brev af 8. juni 2005, gengivet på

http://www.hallwatch.org/profiles/pahouse/oliverfil/faxbank/readfaxes?query_start=41

⁷ Dette er citeret fra den anden af Deeneys fire beretninger fra Mantua Hall Apartments i efteråret 2007:

<http://www.phawker.com/2007/10/09/today-i-saw-45/>

<http://www.phawker.com/2007/10/22/today-i-saw-mantua-hall-ii/>

<http://www.phawker.com/2007/10/30/today-i-saw-48/>

<http://www.phawker.com/2007/12/13/today-i-saw-53/>

Sammenstillingen her er selvfølgelig lidt bizar: Børns og voksnes biler efterlades i destrueret tilstand på ghettogaderne som tegn på opgivelse og sammenbrud (bilerne er fra Philadelphia, legetøjskøretøjet fra Baltimore, alle fra urbandecay.ca).

Deeneys beskrivelse giver et indtryk af, hvordan man overlever i sådan et kvarter gennem en beherskelse af visse adfærdskoder (jf. Anderson 1994); men den trussel, som grupperne af drenge eller unge mænd udgør, er sjældent langt væk. Elijah Andersons beskrivelse af en midaldrende kvindes komplicerede strategier for ikke at blive bestjålet eller udplyndret af kvarterets mange små- og storkriminelle drenge og mænd er meget illustrativ for livet i en ghetto, hvor selv folk fra en gade eller to væk kan finde på at foretage røveriske overfald på én (Anderson 1990: 78-80), men hvor det også sommetider er muligt at undgå det ved at tale til drengene som en mor eller tante, ved at bage kager til dem eller ved at lade som om man kender én i en gruppe.

En anden historie, andre perspektiver

Mantua er altså en ghetto, et farligt sted der plages af arbejdsløshed, håbløshed, gangsterbander og narko – og sådan har det været i mere end 40 år. I et interview med *Yale Alumni Magazine* i anledning af ansættelsen ved Yale University fortæller Elijah Anderson, at han sommetider har taget studerende med rundt i Philadelphias ghettoer. Ofte har de så udtrykt deres undren over synet ved at spørge: *Is this America?* (Klein 2008).

Men det er en ensidig historie. En ældre beboer, kendt som 'the Mother of Mantua', siger i et interview i 2006 (gengivet i indirekte tale): "She says it was hurtful when a student from a nearby university recently came to interview her about the drugs only in the community. This student had a paper to write and came to her for information as if drugs were the only thing he saw."⁸ Kvinden lægger vægt på, at Mantua nok er fattigt, men er rigt i kraft af sine beboere, "a good, loving people". Og hun fortsætter: "people are concerned about each other. It is a family-oriented, close-knit neighborhood of predominantly black people." (ibid.) Selv om det kunne lyde som om hun forveksler sine erindringer fra 1950'erne med nutiden, er det jo svært helt at frasige en mangeårig beboer en vis indsigt i kvarterets forhold. Og måske repræsenterer hendes betragtning et kvindeligt perspektiv på ghettos kvindelige beboere. Ghettoen er jo stærkt kønsopdelt: Kvinder er ikke involveret i gadevolden (kun som ofre), der også kan ses som udtryk for en machismo uden særlig mange formildende og civiliserende omstændigheder, simpelthen fordi alle andre disciplinerende instanser end moderkærlighed er forsvundet.

Et godt billedligt indtryk af ghettos sammensathed fås i Eugene Martins 771-billeders fotodokumentation af North Philadelphia, et meget stort og i nogle henseender ligeså fattigdomsramt område som Mantua. Det ligger på østsiden af Schuylkillfloden og nord for Philadelphias downtown, og det ligner lidt de bedre dele af Harlem omkring 125th Street i New York. Billedserien, der både kan ses som fortløbende slideshow (link 1) og enkeltvis som fotos (link 2), viser både mange billeder af beboere i alle aldre – herunder kvinder og børn – de livlige forretningsgader med en overrepræsentation af pantelånere og de forfaldne huse i sidegaderne. På godt og ondt viser de den mangfoldighed, ghettoer har, med blandingen af glade teenagere og forfald, fattigdom og materiel usselhed. Se

1) <http://www.flickr.com/photos/eugenemartin/sets/1615267/show/>

2) <http://www.flickr.com/photos/eugenemartin/sets/1615267/>

Som Elijah Anderson gør opmærksom på, udgår karakteristikkene af kvarterer som 'bad', 'dangerous' eller 'hostile' fra et overvejende hvidt middelklasseperspektiv: "At social gatherings, dinner parties, and the like, middle-class white Villagers [dvs. fra Powelton Village] mingle with other city dwellers and exchange stories about urban living. Conversation invariably turns to life in their neighborhoods – particularly its more forbidding aspects. Middle-class people commiserate, casting themselves and others they identify with in the role of victim." (Anderson 1990: 216)

Vanskeligheden i at skrive om dette urbane forfald består derfor bl.a. i dette perspektiv. På den ene side er mit udgangspunkt den udenforståendes fascination og forfærdelse; på den anden side befordre dette udgangspunkt snarere skræk- eller forfaldsromantiske følelser end forståelse. Eksempelvis overvejede jeg at lade teksten indlede med følgende epigraf fra Joseph Conrads *Heart of Darkness* (1900): "like a passage through some inconceivable world that had no hope in it". Men det ville være litterært i betydningen kunstigt og usandt: Denne verden er ikke ubegribelig, det virkelig nedslående er vel nærmere dens alt for letfattelige karakter; og der er masser af håb i den, selv om det ganske vist ofte slås ned. Selv Loïc Wacquants perspektiv virker lidt middelklassepræget, når han karakteriserer ghettoer som "urban hellholes rife with deprivation [...] an empty space of competition and conflict,

⁸ "Mantua Voices – 2006", <http://www.blackbottom.org/mantua/voices/index.html>

a dangerfilled battleground for the daily contest of survival and escape" (2000: 114). En sådan karakteristik antyder over for den, der ikke har erfaring med sagen, at elendigheden er absolut. I virkeligheden synes den at være mere relativ. Hvis man kommer ud for ubehagelige hændelser hver tiende gang, man går på gaden, er det jo også rigeligt til, at man med en al rimelighed kan føle sig utryg (selv om man ni tiendedele af tiden ikke lider overlast) – eller hvis der er indbrud i ens bil eller bolig hvert halve år.

Aktivister og institutioner

I Mantua bor der i sagens natur en mængde mennesker, som ikke er hverken bandemedlemmer eller narkomaner. Der er et bibliotek, og den lokale McMichael Elementary School ligner ikke en, der har givet op over for håbløsheden.⁹ Der er steder som Mantua Haverford Community Center, der sørger for fritidsaktiviteter for børn (herunder lejrskoler), for børnepasning og for IT-undervisning og meget andet, inkl. "Life Skills and Leadership Development".¹⁰ Grundlæggeren Richard Purdie er et eksempel på de engagerede mennesker, Mantua også har fostret.¹¹

Andre aktivister har været Herman Wrice, der i 1960'erne grundlagde organisationen Young Great Society, og senere – i 1980'erne – vendte tilbage til Mantua for på en uhyre personligt involveret måde at bekæmpe crack-epidemien med organisationen Mantua Against Drugs (MAD), der blev forbillede for en række tilsvarende borgerinitiativer i andre af Philadelphias kvarterer. Wrice havde en ejendommeligt passende forbundsfælle i managementguruen Russell L. Ackoff, professor ved University of Pennsylvanias handelshøjskole, Wharton School (Ackoff 2004; Lundberg 1990).

En tredje aktivist var præsten Andrew Jackson, som flyttede ind i ovennævnte Mantua Hall Apartments omkring 1960. Han arbejdede sammen med Wrice og grundlagde Mantua Community Planners i 1960'erne. Hans motto over for meget af den 'urban renewal', der på en brutal og topdown-styret måde blev gennemført i 1950'erne og 1960'erne over for det tiltagende forfald i de amerikanske bycentre (efter middelklassens exodus til forstæderne), var "Plan or be planned for". Dermed mente han, at hvis ikke lokalbeboere engagerede sig i byplanaktivisme, herunder diskussioner med de til stadighed ekspanderende universiteter i nærheden (Drexel og Pennsylvania), ville der blive planlagt for dem, og Mantua ville muligvis helt forsvinde som det kvarter, man kendte.¹²

At lige netop dette er en nærmest permanent fare – eller mulighed – for Mantua, bekræftes af Philadelphia-borgmester Streets ord i 2002 om Mantua: "It's precisely the kind of area that could really turn into a great, positive community for our city" (citeret af McGovern 2006: 548) – underforstået: hvis man rev det meste ned, byggede nyt og restaurerede resten, ville der være store muligheder i dette centrumnære kvarter. Det var på et tidspunkt, hvor bystyret i Philadelphia havde vedtaget et ambitiøst Neighborhood Transformation

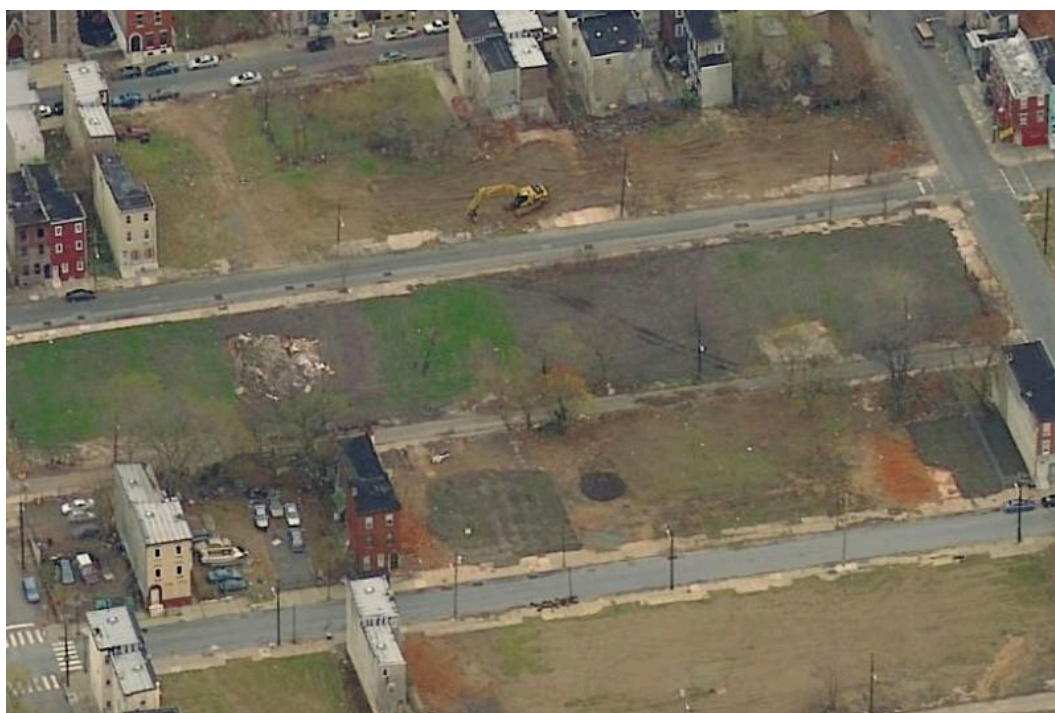
⁹ For Charles L. Durham Library, se <http://libwww.freelibrary.org/branches/history.cfm?loc=DUR> og McMichael elementary school: <http://www.phila.k12.pa.us/schools/mcmichael/>

¹⁰ Se <http://www.mhconline.org/main.html>

¹¹ Se <http://www.exeloncorp.com/corpresponsibility/community/volunteerism.htm> (besøgt marts 2008)

¹² Jf. interviewet fra 2006 i "Mantua Voices – 2006". På samme side er dels dokumenter om Mantuas byplanhistorie: <http://www.blackbottom.org/mantua/documents/index.html>, samt billeder af Jackson og hans Mantua Community Planners kvarter: et interview fra 2006: www.blackbottom.org/mantua/images/index.html

Initiative (NTI), der i fraværet af forbundsstatslige midler (og givet byen Philadelphias egen mangel på ressourcer) skulle ske på markedspræmisser. Men også med det offentliges medvirken og under udnyttelse af dets forfatningsbestemte, men omstridte ret til "eminent domain", dvs. en form for ekspropriation, hvor det offentlige mod erstatning kan fratage ejere deres ejendom mhp. at sælge den til andre private under henvisning til forfald ('blight') – et ord, der dermed får en juridisk og magtmæssig betydning. Ved brug af "eminent domain"-reglen kunne man ud af kvarterer med mange tomme byggegrunde og forfaldne huse skabe store sammenhængende grundarealer ved at ekspropriere de tilbageværende beboede huse – idet lokalbeboeres formentlig berettigede frygt var, at nybyggeriet ville være så dyrt, at de ingen chance ville have for selv at bo der.

At Philadelphia Housing Authority de facto undlod at vedligeholde et socialt boligbyggeri som Mantua Hall Apartments i årevis, kunne let være et udslag af samme logik: Lad bygningen forfalde til den er hinsides redning, så sparer vi penge så længe og kan rive den ned og slippe af med beboerne – og har en glimrende byggegrund til nybyggeri, der kan tilbydes pengestærke entreprenører, hvis vi lige får udraderet de sidste huse omkring det. Men inden man ser alt for mange konspirationsteorier, er det måske værd at konsultere McGoverns 2006-artikel: Her er tingene en del mindre klare – bl.a. fordi man kan argumentere for, at kvarterer som Mantua simpelthen ikke står til eller er værd at redde i dets nuværende tilstand (McGovern 2006: 555); men hvem der skal afgøre det, er selvfølgelig ikke let at sige. Den oven for citerede 'mother of Mantua' ville nok være uenig.

Mantua-beboere har således ikke kun haft grund til at frygte fattigdom, bander og narko, men også det offentlige. Historier på nettet og i en dokumentarfilm tyder på en

vidtgående retsløshed i forvaltningen af 'eminent domain'.¹³ Det er også karakteristisk for ghettos komplekse virkelighed, at en af de ting Herman Wrice opdagede, da han vendte tilbage i 1980'erne for at tage livtag med narkoen i Mantua, var, at beboerne i langt højere grad lå i krig med det offentlige i form af politiet end med narkomaner og narkogangstere; det fik han ændret på ved at arrangere møder mellem beboere og politi. Men ofte sameksisterer gangsterbanderne med den øvrige ghettobefolkning i en form for gensidig accept og samarbejde (jf. Venkatesh 1997). Det er således i nogle tilfælde snarere gangsterbanderne end politiet, der sørger for sikkerhed i ghettoen – nemlig ved at holde strikt justits i det territorium, de kontrollerer, dvs. beskytter mod andre gangsterbanders indtrængen. Dette er karakteristisk for ghettos tendens til "organizational parallelism" (Wacquant 2003: 51), dvs. til at etablere illegale og illegitime organisatoriske strukturer, fra smugkroer og serviceydelser på et helt skattefrit niveau (fx en cykelsmed, der stiller sig op på et gadehjørne med værktøj og reservedele spredt ud på fortovet eller i bilens bagagerum, som jeg har set i Harlem) til narkobuler og gangstere som ordenshåndhævere. Venkateshs seneste bog *Off the Books* er viet dette fænomen, som undertitlen siger: *The Underground Economy of the Urban Poor* (Harvard UP, 2006).

Begyndelsen på denne historie var billeder: Synet fra toget, som jeg genfandt på sider som www.urbandecay.ca. Det urbane forfald og ghettoen er i den sammenhæng to forskellige ting: Kun det første er direkte synligt. Men der er noget i synligheden, som er meget stærkt. Man kan læse om strukturelle forhold og enkelt-skæbner, men billedet gør noget synligt. Spørgsmålet er, hvad denne synlighed er for noget. Er det myte eller kendsgerning? Er det skrækromantik eller indsigt? Mit håb her er at have skabt en *synliggørelse*, som både er visuel og intellektuel, af sådanne halvt faktuelle og halvt mytiske forhold som de højere kriminalitetsrater i USA sammenlignet med Europa. Hvordan ser der ud i de 'farlige' områder, man som turist læser om i sin guide, og hvorfor er der 'farligt' og for hvem? Det er, hvad jeg har forsøgt at give nogle stikord til at forstå.

Imidlertid vil jeg også gerne gøre opmærksom på noget, som er gået op for mig i dette opklaringsarbejde, nemlig at det i dag – hvor mængden af information, som folk uploader på nettet angiveligt er større end den, de downloader – praktisk taget er muligt at foretage feltarbejde på nettet. I hvert fald i den forstand, at man kan finde en helt overvældende mængde information af mangfoldig karakter (billeder, kort, interviews, observation, historie, institutions hjemmesider, byplaner osv.) om noget så relativt ubetydeligt som et enkelt kvarter med godt 6000 indbyggere i en amerikansk storby. Jeg erfarede det igen, da jeg for nylig var i Paris og ud fra interessen i urbant forfald iagttog forholdene langs banelinjen fra Paris til Charles de Gaulle-lufthavnen: Her faldt et særligt trist udseende socialt boligbyggeri nær stationen ved La Courneuve i øjnene. Da jeg kom hjem tog det cirka fem minutters søgning på nettet at opklare, at det var Balzac-bygningen, en af de få tilbagevæ-

¹³ Se historien på http://www.defenestrator.org/eminent_domain_in_philly samt 2005-dokumentarfilmen 'All for the taking', jf. http://www.berkeleymedia.com/catalog/berkeleymedia/films/american_studies/all_for_the_taking_21st_century_urban_renewal

rende dele af den ilde berygtede Cité des 4000 ('bydelen med de 4000 lejligheder').¹⁴ Googler man "Cité des 4000", får man 407.000 hits... Selv hvis 90 % er ubrugeligt nonsens (og også ubrugeligt nonsens kan være sociologisk interessant), vil der stadig være en betydelig mængde information på alle de sider. Det forekommer mig i det mindste at være tankevækkende; om det er en god idé at bruge den slags information i forskningsøjemed, er et andet spørgsmål.

Referencer

- Russell L. Ackoff (2004): A Black Ghetto's Research on a University [1970], in Gerald Midgley & Alejandro Ochoa-Arias (red.): *Community Operational Research. OR and Systems Thinking for Community Development*. Springer.
- Elijah Anderson (1990): *Streetwise. Race, class, and change in an urban community*. Chicago: University of Chicago Press.
- Elijah Anderson (1994): The Code of the Street. *The Atlantic*, maj 1994.
<http://www.theatlantic.com/politics/race/streets.htm>
- Amanda Casper & John Chenoweth: "Emlenton" to Mantua: The Life of Everly's Estate After His Death. <http://www.brynmawr.edu/cities/archx/05-600/proj/p1/jcac/emlentenlater.html> (besøgt 11.2.08)
- Britt Fremstad, Jodine Gordon, Josh Hoffman, Hollis Savage, Paul Vande Stouwe & Andy Turner: *The Quality of Life in Two West Philadelphia Neighborhoods: The Case of Belmont and Mantua*, University of Pennsylvania, 2006
http://www.archives.upenn.edu/histy/features/upwphil/belmont_mantua.pdf
- Howard Gillette, Jr. (2006): *Camden After the Fall: Decline And Renewal in a Post-industrial City*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Jane Jacobs (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage.
- Julia M. Klein (2008): Man on the Street. How a sharecropper's son deciphered the code of the city. *Yale Alumni Magazine*, January/February 2008
http://www.yalealumnimagazine.com/issues/current/elijah_anderson.html
- Lundberg, Kirsten (1990): The Philadelphia Anti-Drug Coalition. Kennedy School of Government Case Program, se
<http://www.blackbottom.org/mantua/documents/index.html>
- Mantua Voices – 2006 [3 interviews foretaget og nedskrevet af anonym],
<http://www.blackbottom.org/mantua/voices/index.html>
- Stephen J. McGovern (2006): Philadelphia's Neighborhood Transformation Initiative: A Case Study of Mayoral Leadership, Bold Planning, and Conflict. *Housing Policy debate*, 17:3
[http://www.mi.vt.edu/data/files/hpd%2017\(3\)/hpd_1703_mcgovern.pdf](http://www.mi.vt.edu/data/files/hpd%2017(3)/hpd_1703_mcgovern.pdf)
- Philadelphia City Planning Commission: *Mantua Community Plan*, 2005
http://www.philaplaning.org/cpdiv/Neighborhood_Plans/Mantua.html (besøgt 11.2.08)

¹⁴ Her er nogle billeder af samt tekst om Cité des 4000 af krimiforfatteren Didier Daeninckx:
<http://www.amnistia.net/biblio/quartier/courneuve-4000.htm>

- Alice Gray Read (1986): Making a House a Home in a Philadelphia Neighborhood. *Perspectives in Vernacular Architecture*, vol. 2.
- Sudhir Alladi Venkatesh: The Social Organization of Street Gang Activity in an Urban Ghetto. *The American Journal of Sociology*, vol. 103, nr. 1.
- Loïc Wacquant (1994): The New Urban Color Line: The State and Fate of the Ghetto in PostFordist America. In: *Social Theory and the Politics of Identity*, red. Craig J. Calhoun. Oxford & Cambridge: Basil Blackwell.
- http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/wacquant_pdf/Wacquant_New_Urban_Color_Line.pdf
- Loïc Wacquant (2000): Logics of urban polarization: the view from below, in R. Crompton, F. Devine, M. Savage & J. Scott (red.): *Renewing Class Analysis*. Cambridge: Blackwell.
- Loïc Wacquant (2003): From Slavery to Mass Incarceration: Rethinking the 'Race Question' in the United States. *New Left Review*, 13.

Loïc Wacquant og Habitusteorien i praksis

Omtale af *Body and Soul – Notebooks of an Apprentice Boxer*

Kristian Delica

Cand. Scient. Adm. og Ph.d.-studerende, RUC

It is only from the moment that the habitus of the apprentice boxer is able to 'recognize' the stimuli and invitations of the gym that the apprenticeship truly sets in. Every gesture, every posture of the pugilist's body possesses an infinite number of specific properties that are minute and invisible to those who do not have the appropriate categories of perception and appreciation... (Wacquant 2004:117)

Introduktion

I en dansk sammenhæng er Loïc J. D. Wacquant mest kendt for sit samarbejde med Pierre Bourdieu om bogen *Refleksiv sociologi* (Bourdieu & Wacquant 1996) og for de andre sammenhænge, hvor han har interviewet Bourdieu, omtalt og/eller fortolket Bourdieus værk (se f.eks. Wacquant 1990, 1993, 1998a og 2002). Flere vil nok også kende hans bidrag til *The Weight of the World* (Wacquant 1999a og b). Væsentlig mindre fokus har der været på Wacquants egne interessante bidrag til sociologien, hvilket der kan være al mulig grund til at gøre noget ved. Dette fordi Wacquants efterhånden omfangsrige produktion bl.a. rummer ambitiøse, tværgående teorisynteser og et vægtigt bidrag til f.eks. by- og ulighedssociologien (Wacquant 2008). Derudover rummer Wacquants sociologi, hvilket er ét af motiverne bag nærværende artikel, også et forsøg på at videreføre arven efter læremesteren Bourdieu, og han arbejder gennem forfatterskabet med dennes feltanalytiske perspektiv og begrebsapparat i praksis.

Følgende artikel er en omtale af Wacquants første større arbejde publiceret på engelsk: *Body and Soul - Notebooks of an Apprentice Boxer* (herefter BS), der både er Wacquants ph.d.-afhandling fra Chicago og kulminationen på et mere end 3 år langt feltstudie i et boksetræningscenter i én af Chicagos ghettoer i slutningen af 1980'erne og starten af

1990'erne (Wacquant 2004, fransk udgave 2000). Bogen er, så vidt denne forfatter er orienteret, ikke før blevet omtalt eller anmeldt i en dansk sammenhæng. Det skal også bemærkes, at foreløbige pointer og konklusioner fra feltstudiet er afrapporteret og uddybet løbende (se f.eks. Wacquant 1995a og b, 1998b og 2001). Artiklen argumenterer for, at BS først og fremmest kan ses som et forsøg på at arbejde med Bourdieus habitusteori i praksis. Dette gør Wacquant ved at tage Bourdieu med på etnografisk inspireret feltarbejde for så senere hen at udarbejde centrale analyser af 'boksningens håndværk' (praksis) og hvad man kunne kalde 'feltet for boksning i den urbane ghetto i Chicago', med Bourdieus (habitus)teori som det mest markante af flere teoretiske referencepunkter.

Udkast til en sociologi *fra* kroppen

"When I was on campus, I thought, this is like death. Three minutes on campus was too much. I was going to the gym every day for three to five hours at a time" (Wacquant i Eakin 2003).

Ovenstående interviewuddrag indkapsler meget godt den stemning BS er skrevet i. Som læser mærker man tydeligt Wacquants engagement, ja nærmest forelskelse i sit studieobjekt, som bogen skrider frem. Wacquant siger det eksplicit i en note i forordet til den engelske udgave af BS: "PB [Pierre Bourdieu] was saying the other day that he's afraid that I'm 'letting myself be seduced by my object' but boy, if he only knew: I'm already way beyond seduction!" (BS:4, note3). Det fremgår endvidere sammesteds, at Wacquant seriøst tog sin akademiske karriere op til revision og overvejede at blive fuldtidsbokser(!), da han gradvist blev bidt af 'the sweet science' eller 'the manly art', som boksekunsten omtales gennem bogen. Uddragene fortæller også noget om, hvor meget Wacquant investerede sig selv i projektet, hvis mere specifikke teoretiske og empiriske mål netop også var at udvikle en 'carnal sociology', en sociologi ikke bare *om* kroppen, men *fra* kroppen. Dette mål hæftes på Bourdieus overvejelser over, at vi lærer med kroppen og at den sociale orden i et specifikt felt indskrives i kroppen (BS:58-60, Preface vii og mere generelt Bourdieu 1990a). I denne forstand er bogen og det feltarbejde, der danner fundamentet herfor netop et eksempel på, hvordan internaliseringen af de objektive, sociale strukturer, der strukturerer boksecentret som socialt rum og specielt oplæringen til at blive bokser, foregår og i praksis bliver til kropsliggjorte, mentale strukturer og kognitive skemaer. I en artikel, der er publiceret medens Wacquant arbejdede med BS, tydeliggør han ret præcist, hvad hans feltarbejde og praktisering af boksning som 'lærling' i træningscentret bidrager med til den voksende sociologi om kroppen: "... the newer sociology of the body has paid suprisingly little focused attention to the diverse ways in which specific social worlds invest, shape and deploy human bodies and to the concrete incorporating practices whereby their social structures are effectively embodied by agents who partake of them" (Wacquant 1995b:65). Det er netop denne kløft mellem, på den ene side, mere eller mindre skolastiske og begrebslogiske studier af kroppen og, på den anden side, den helt konkrete proces, hvor sociale strukturer kropsliggøres, Wacquant søger at overvinde ved at indskrive sig som 'bokseaspirant' og dermed opleve og reflektere over denne proces på egen krop.

Det er altså i høj grad Wacquants krop og sjæl, der er i og på spil gennem feltarbejdet, og på mange måder er denne proces, for mig at se, et eksempel på, hvordan habitusteorien

sættes på arbejde i en etnografisk orienteret forskningsmæssig praksis. Læst således bliver BS endvidere mere end (blot) et bidrag til en sociologi om sport, som fx Hartman Douglas fremhæver i en anmeldelse af bogen (Douglas 2005).¹ Wacquants oprindelige plan var, at han ville skrive en afhandling om de sorte ghettoer med udgangspunkt i Chicago, og det var et tilfælde, at han (som hvid europæer) lige havnede i The Woodlawn Boys Club som bokseraspirant – et træningscenter styret af den karismatiske cheftræner DeeDee Armour. En ven tog ham med og Wacquant så sig nødsaget til at melde sig ind i bokseklubben for evt. at kunne bruge dette sted som udgangspunkt for feltstudier i ghettoen. Ad denne vej bliver studiet af livet i et boksetræningscenter metodisk betragtet, både en prisme til forståelse af livet i ghettoen, men det bliver også arnestedet for og forudsætningerne for udkastet til en sociologi *fra* kroppen. Det er lige præcis hvad bogens første del omhandler, hvilket jeg går mere i dybden med nedenfor. Først et blik på bogens samlede komposition.

Bogens komposition – et studie i formidling af sociologi

Hvis man ser bort fra det (glimrende) forord Wacquant har udarbejdet til den engelske udgave af BS samt prologen til selve bogen, er den inddelt i tre separate afsnit, der hver især har deres særlige funktion. Desuden er bogen, hvilket i øvrigt også adskiller den fra mange andre sociologiske udgivelser, rigt illustreret med fotos, hovedsagligt inde fra Woodlawn Boys Club, men der er også et par ganske illustrative og rammesættende fotos af selve Woodlawn – det nedslidte, ghettoområde træningscentret er placeret i. Jeg vil i det følgende ganske kort skitsere indholdet i de tre afsnit for dernæst at gå noget mere i dybden med det første – og vægtigste – afsnit.

Det første afsnit, *The Street and the Ring*, situerer boksecentret i ghettoen og analyserer relationerne mellem træningscentret og ghettoen. Endvidere udvikles de teoretiske redskaber til forståelse af boksningen som et kropsligt håndværk ('a bodily craft'). Det andet afsnit, *Fight Night at Studio 104*, er en minutøs kortlægning af en dag i centret, hvor forberedelserne til og gennemførelsen af et boksestævne i et af Chicagos arbejderkvarterer er det altoverskyggende tema. Her etableres, via intensivt brug af interview og observationer, en etnografisk fortælling med vægt på feltstudiets mere empiriske 'fund', der alle er med til at synliggøre strukturer og praksisformer i 'feltet for boksning' ('the pugilistic field'), som Wacquant var en, som han selv siger, 'observerende deltager' i gennem feltstudiet. Det tredje, og forholdsvis korte afsnit, *"Busy" Louie at the Golden Gloves*, er hvad Wacquant selv betegner som en 'sociologisk novella', altså en form for sociologisk novelle. I denne sammenhæng er der tale om Wacquants ('Louie') egen beretning om oplevelsen af at deltage i og forberede sig til en af Chicagos mest prestigefyldte amatørbokseturneringer 'The Chicago Golden Gloves'. Her sammensvejses litterære virkemidler, etnografiske teknikker og sociologiske refleksioner. Dette afstedkommer fængende passager – passager der også virkningsfuldt synliggør Wacquants pointe med udviklingen af en sociologi fra kroppen:

""Move yo' head, damn it! That's not a bag you got in front of you, Louie, tha's a man!" DeeDee's voice thunders. 'How many times do I gotta tell ya that ya got to think?

¹ BS kan sagtens ses i forlængelse af Bourdieu (1990b) 'program for en sociologi om sport' og der er da også eksplicite referencer hertil (se f.eks. s. 16 og s. 104 om hvordan bokserne i centret i praksis og til tider ubevidst lærer af hinanden). Bogens sigte er dog væsentligt bredere end blot en analyse af boksningen som sport.

Think! You box with your mind'. And yet, everyone knows intimately, from having suffered it in his own flesh, that you hardly have time to step back and reflect in the ring, where everything takes place based on reflex, in fractions of a second. The head is in the body and the body is in the head" (BS:238).

På denne facon afrundes bogen altså med en anskueliggørelse af, hvordan en sociologi fra kroppen kunne udformes og formidles i praksis, og dette binder således en sløjfe på de mere teoretisk prægede refleksioner i bogens første del, som jeg i det følgende vil gå lidt mere i dybden med.

The Street and the Ring

Afsnittet The Street and the Ring (s.13-149) er, som jeg allerede kort har været inde på, det vægtigste af bogens tre centrale afsnit. Dette afsnit er både en situering af træningscentret i den urbane ghetto i Chicago og en sociologisk analyse af centrets funktionsrationale. Men det er måske i endnu højere grad en synliggørelse af, hvordan Wacquant som bokselærling gradvist, gennem kontinuerlig træning og derved inkorporering af de mentale og fysiske dispositioner, der kræves for at blive bokser, skaber sig en 'boksehabitus' ('a pugilistic habitus').

Wacquant slår, med tydelig inspiration fra Bourdieu, fast: "One cannot understand the relatively closed world of boxing outside of the human and ecological context in which it is anchored and the social possibles of which this context is the bearer. Indeed it is in its double relation of symbiosis and opposition to the neighborhood and to the grim realities of the ghetto that the gym defines itself" (BS:17).

Det er i den forholdsvis korte analyse af dette relationelle forhold mellem centret og ghettoen, at centrets sociale funktion træder frem. Herigennem bliver det bl.a. tydeligt, at centret ikke blot er en potentiel vej ud af ghettoen for de bedste bokserere, men også, at centret er med til at holde en større gruppe unge væk fra gaden og lære dem en form for mådehold, der kræves hvis man vil blive en bedre bokser (fra den rette ernæring til den store disciplin det kræver at omgås og lære af de mange andre bokserere). Wacquant kalder det en 'beskyttet socialitet', hvor man netop (for en stund) kan undslippe gadens uhyrligheder (BS:26). Livet udenfor centret er barskt. Få empiriske eksempler understreger dette:

- mellem 1950 og 1980 faldt antallet af områdets beboere fra 81 000 til 36 000 og i samme ombæring steg antallet af sorte fra at udgøre 38 % af befolkning til nu at være oppe på 96 %
- den stigende migration af afroamerikanere betød først at de hvide og dernæst den sorte middelklasse flyttede
- mindre end 8 % af den voksne befolkning har en højere uddannelse
- 61 % af husholdningerne var helt eller delvist afhængig af offentlig hjælp (se især BS:18-26)

Det er med andre ord i denne kontekst, aktiviteterne i centret skal ses. Efter disse rammesættende betragtninger går Wacquant meget mere i dybden med centrets aktiviteter og ikke mindst med de mange forskellige praksisformer, der alle udgør elementer i oplæringen som bokser. Sagt på en anden måde og med en parafrasering af Wacquant, er det analytiske blik,

her og i stigende omfang gennem afsnittet, på de 'centrale principper, der organiserer de komplekse aktiviteter, der udgør boksningens specifikke praksisformer' (BS:15). Vi bliver her klogere på, at træningscentret fungerer som en (afsondret) ø af stabilitet, som et tilflugtssted, der har sine egne regler og love. Flere af medlemmerne er fløjtende ligeglade med verden på den anden side af væggene og kampen om præsidentembedet i slutningen af 1980'erne (mellem George Bush senior og Michael Dukakis) nævnes f.eks. ikke med ét ord. Centret er endvidere et rum, hvor medlemmernes status 'på den anden side' ikke betyder noget som helst. Der er simpelthen en udtalt kode, der siger, at man ikke tager hverken sin (manglende) status eller problemer med til træningen (BS:37). Dette betyder dog langt fra, at centret er et magtfrit eller hierarkiløst socialt rum – der er naturligvis en (mere eller mindre udtalt) social orden med trænerne i toppen, fulgt af de bedste og/eller mest anciennitets-tunge bokkere og så ellers ned til de mindre dygtige hobbybokkere, der kommer for at holde formen ved lige.

En interessant pointe er, at det ikke er fra de laveste sociale lag i ghettoen, at nye bokkere rekrutteres, men nærmere fra de dele af arbejderklassen, der kæmper med at fastholde en tålelig tilværelse – via dette rekrutteringsmønster tenderer centret i praksis til, at ekskludere de i forvejen mest ekskluderede. Wacquants forklaring herpå er egentlig både overraskende og simpel: "... to become a boxer requires a regularity of life, a sense of discipline, a physical and mental ascetism that cannot take root in social and economic conditions marked by chronic instability and temporal disorganization" (BS:44). Kort sagt: Med hensyn til uddannelsesniveau, tilknytning til arbejdsmarkedet og økonomisk status er professionelle bokkere (i alle fald i Chicago området) generelt højere placeret end den gennemsnitlige ghettobeboer. Man skal dog ikke gøre sig nogen illusioner om, at oplæring til at blive (professionel) bokser, er hovedvejen ud af ghettoen: "The vast majority of amateur boxers never 'turn pro', so that those who do constitute a highly (self-)selected group. Here again, the transition from one category to the other has a better chance of being succesful if the fighter rely on a family environment and social background endowed with a minimum of stability" (BS:52-53). De objektive chancer for, via boksningen, at stige på den sociale rangstige, er med andre ord minimale. Med en formulering hentet hos Bourdieu (1996:217-218) kan man sige, at det faktum, at der rekrutteres fra et særligt segment i ghettoen, også viser nogle af de 'interne hierarkiseringer' og principper for adskillelse i feltet for boksning i Chicago. Andre hierarkiseringer centrerer sig om køn – der er *ingen* kvinder, der er medlemmer i centret – og mellem amatører og professionelle. Kort sagt handler amatørboksning om at score point på modstanderen og kampene stoppes, hvis man tilnærmelsesvist skader hinanden. Professionel boksning (uden hjelm) drejer sig modsat om at skade modstanderen så meget som muligt og i yderste konsekvens stoppe ham før tid.

Som afsnittet skrider frem nærmer vi os boksningens og træningens sociale logik. Wacquant selv (og ikke mindst hans krop) bliver et mere og mere tydelige referencepunkt og det bliver klart, at mange centrale betragtninger om denne sociale logik ikke på så overbevisende facon kunne være fremanalyseret, hvis ikke Wacquant netop selv havde gennemgået en læretid i The Woodlawn Boys Club. Dette gør sig i særligt grad gældende for analyserne af 'sparringens sociale logik' som jeg vil runde dette afsnit af med. Sparringen, altså det at gå et par træningsomgange i ringen med en udvalgt partner, er både klimakset på ugers monoton træning og målestokken, hvormed effekten heraf måles. Det er belønning-

gen på den kontinuerlige og konstante træning – skyggeboksning, arbejdet på boksebolden og de lange, daglige løbeture ('roadwork' som bokserne kalder det). Wacquant bruger så forholdsvis meget plads på sparringen (BS:78ff), da det er en mellemting mellem træning og egentlig kamp. Derved giver det anledning til at se nærmere på de tilsyneladende modstridende forhold, der er så markante for boksningens praksisformer: Mikset mellem rationalitet og instinkt, mellem følelser og kalkule og mellem individets løssluppenhed (abandon) og den kollektive kontrol gruppens medlemmer udøver herover. Det gælder dermed om at finde en ligevægt, således at de to bokser, der sparrer med hinanden, begge og uanset niveau, får noget ud af seancen. Det er træneren (her DeeDee), der overvåger den 'kontrollerede vold', der findes indlejret i de forskellige sparringssessioner – den gensidigt accepterede voldsudøvelse. Hvis niveauet herfor ændres, eller hvis træneren er uopmærksom, er der risiko for, at hele pointen med sparringen går tabt. Man skal som bokser med andre ord lære at dosere sig selv, at være påpasselig med anvendelsen af ens kropslige kapital (hvilket især gør sig gældende for professionelle bokser). Analysen af sparringens sociale logik, er central for én af bogens hovedpointer, om hvad det kræver at blive bokser. Wacquant siger herom opsamlende på analysen, hvilket jeg vil lade stå som dette afsnits udgangsreplik:

"To learn how to box is to imperceptibly modify one's bodily schema, one's relation to one's body and to the uses one usually puts it to, so as to internalize a set of dispositions that are inseparably mental and physical [...]. The mutual imbrication of corporeal dispositions and mental dispositions reaches such a degree that even willpower, morale, determination, concentration, and the control of one's emotions change into so many reflexes inscribed within the organism" (BS:95).

Kritiske bemærkninger

Selv om BS både er et overordentligt vellykket, gennemført og formidlet feltarbejde og et sjældent eksempel på kreativ sociologi, er det dog på sin plads med et par kritiske bemærkninger. For det første og vigtigst savner jeg, at Wacquant mere gennemgående ser livet i boksecentret i relation til livet i ghettoen og ikke mindst til de mere overordnede historiske, politiske og økonomiske strukturer, der i et feltanalytisk perspektiv vil have ganske stor betydning for aktiviteterne i det mere lokale 'felt for boksning i Chicago'. Som nævnt ovenfor, er der indledningsvist (s. 18-26) en nyttig, rammesættende præcisering af de mere overordnede historiske og økonomiske strukturer, der ganske skarpt netop synliggør forudsætningerne (og behovet) for boksecentrets pædagogiske funktionsrationale. Denne mere strukturelle ramme følges der dog ikke op på gennem resten af bogen, der især forholder sig til aktiviteter internt i boksecentret. Det er en skam, da Wacquant med et så intensivt og længerevarende feltstudie i ryggen netop har haft forudsætningerne for at kunne fastholde et mere relationelt perspektiv på den sociale betydning af den førte social- eller boligpolitik i Chicago gennem de 3-4 år, han var en del af The Woodlawn Boys Club. Dette aspekt rejser for det andet et mere generelt spørgsmål angående Wacquants brug af Bourdieus feltbegreb. Dette forstået på den måde, at Wacquant aldrig rigtig præciserer dette begreb eller konkretiserer anvendelsen af det. Som jeg har været inde på flere gange i det ovenstående, arbejder Wacquant med begrebet om 'the pugilistic field' (se f.eks. BS:54), men det bliver aldrig helt klart for mig, hvad han mener med begrebet – det anvendes mest

som et redskab til og et perspektiv på at forstå, hvordan en boksehabitus skabes på et subjektivt plan (f.eks. BS:98). Derfor bliver det aldrig rigtig det redskab, der kunne hjælpe Wacquant til at få greb om de sociale og historiske forudsætninger for de praksisformer, der kendetegner aktiviteterne i boksecentret og derigennem netop bidrage med det relationelle perspektiv jeg har efterlyst.

For det tredje tenderer Wacquants beskrivelse af boksekunsten og hele boksningens univers mod en forherligelse eller idyllisering af selv samme, da der f.eks. ikke i særlig grad gøres opmærksom på de negative konsekvenser af gentagne slag mod hovedregionen, der ellers er et veldokumenteret fænomen.² Dette springer måske i særlig grad i øjnene, når man, som jeg, gennem et specialeforløb har beskæftiget sig med behandling, rådgivning og rehabilitering af klienter med erhvervet hjerneskade (se Delica 2007a og på kort form 2007b). Det er påfaldende, at Wacquant ret ensidigt forholder sig til de afledte, positive konsekvenser af det at blive en del af det sociale fællesskab boksecentret repræsenterer som kontrast til det hårde og ubarmhjertige liv den omkringliggende ghetto tilbyder (se hertil særligt afsnittet 'The Boys Who Beat the Street', s. 41-57). Wacquant er godt nok ganske kortfattet inde på, at nogle bokkere bliver 'punch-drunk' (dementia pugilistica) som resultat de mange slag hovedet skal absorbere gennem den kontinuerlige træning (BS:79), men ellers er han, i relation hertil, mere optaget af, at bokkere er nødt til at hæve deres smertetærskel for at overleve som bokkere (BS:94), og at de må affinde sig med diverse former for skader provokeret af den hårde træning – hvilket han i øvrigt oplever på egen krop (BS:144-145). Bl.a. derfor får fremstillingen sine steder et lige vel idylliserende præg.

Afrunding: Habitus i praksis

Bourdieu udviklede som bekendt habitusbegrebet til at forklare praksisformernes logik (Bourdieu & Wacquant 1996:116) og for at distancere sig både fra diverse teorier om rationelle agenter og såkaldt bevidsthedsteoretiske handlingsteorier (Bourdieu 1997:180-181, Prieur 2005:8-9, Pinto 1999:100 og Mathiesen 2005:16). Habitus kan ses som det system af dispositioner, der strukturerer menneskets orientering i en social verden. Dermed forstås habitus som individets særlige perceptionsmatricer. Mere uddybende vil dette sige en kropsliggjort forståelse for ageren, "... denne handlingernes og adfærdens generative grammatik...", som Bourdieu siger med reference til Noam Chomsky (Bourdieu 2002:165). Annick Prieur påpeger, at når Bourdieu overhovedet indfører begrebet habitus, er det for at vise "hvordan man i kraft af en dyb og kropslig socialisering disponeres for at handle på bestemte måder, som ikke er så fast strukturerede, at det kan kaldes rituel handlen, men som heller ikke er så frit vælgende og bevidste, at det kan kaldes kalkulerende, målrettet handlen" (Prieur 2005:12). Det er denne 'kropslige socialisering' Wacquant gennemgår

² Se f.eks. overlæge Dr.Med. Tom Skyhøj Olsens kronik i Berlingske Tidende (Olsen 2007), hvorefter det fastslås: "Svenske forskere har netop vist, at amatørbokkere, der rammes i hovedet mere end 15 gange pr. kamp (og det er ganske almindeligt) har tydelige tegn på ødelæggelse af hjerneceller, når man undersøger dem efter en kamp". Endvidere fremgår det her, at op mod 1/5 af alle bokkere rammes af bokserdemens (pugilistica dementia). Hoffman og Fine kritiserer også Wacquant for at romantisere bokseverdenen. Her går kritikken dog ikke så meget på, at Wacquant overser de mere biologiske/neurologiske konsekvenser af boksningen, men mere på, at Wacquant ikke formår at gennemskue boksernes machoprægede pral og røverhistorier om egne bedrifter (Hoffman & Fine 2005:155).

gradvist gennem det tre år lange feltstudie og BS bliver dermed, i min læsning, et vidnesbyrd om, hvordan Wacquant kropsliggør feltets egen historie og langsomt internaliserer forskellige praksisformer som bokser – de i feltet anerkendte måder, der forventes man agerer på, både i og udenfor ringen. Dette kan ses som en praktisk tydeliggørelse af Bourdieus mere teoretiske pointe om, at habitus er konstitueret i praksis og altid er orienteret hen imod praktiske funktioner (Bourdieu 1990a:52 & 56).

På baggrund af sammensmeltningen af forskellige metodiske teknikker, centrale etnografiske og sociologiske indsigter og den elegante formidling af til tider komplekse teoretiske såvel som empiriske pointer, mener jeg, at BS ikke blot er læseværdig, men også at den har potentiale til at blive en nyklassiker indenfor etnografi, antropologi og ikke mindst sociologi. Det skal med andre ord blive interessant at se, hvad den bebudede opfølger til BS – *The Passion of the Pugilist* – vil bringe med sig.

Referencer

- Bourdieu, Pierre (1990a): *The Logic of Practice*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre (1990b): Programme for a Sociology of Sport. Fra *In Other Words - Essays Towards a Reflexive Sociology*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre (1996): *The Rules of art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Polity Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre (1997): *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. Hans Reitzels forlag, København.
- Bourdieu, Pierre (2002): Habitus. I Panofsky, Erwin og Bourdieu, Pierre: *Gotik, arkitektur, skolastik, habitus*. Gyldendals Bogklubber.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J. D.(1996): *Refleksiv sociologi– mål og midler*. Hans Reitzels forlag, København.
- Delica, Kristian (2007a): *Det her er ikke standarder – en konstruktion af feltet for arbejde med senhjerneskedede i Danmark*. Specialeafhandling, Institut for Samfund og Globalisering, RUC.
- Delica, Kristian (2007b): *Det her er ikke standarder – en specialeafhandling om feltet for arbejde med senhjerneskedede i Danmark. Og i hvilken retning kommunerne bevæger sig i forhold til rehabilitering af mennesker med hjerneskeade. Fokus, Videnscenter for Hjerneskaedes tidsskrift*.
- Douglas, Hartman (2005): Book review: Body and Soul. Notebooks of and Apprentice Boxer. *Social Forces*. September 2005.
- Eakin, Emily (2003): A Professor Who Refuses To Pull His Punches. *New York Times*, 8. november 2003.
- Hoffman, Steve G. & Fine, Gary Allan (2005): The Scholar's Body: Mixing it Up with Loïc Wacquant. *Qualitative Sociology*, vol. 28, no.2.
- Mathiesen, Anders (2005): Velfærdsprofessionernes arbejde i det liberaliserede samfund, i Tine Rask Eriksen og Anne Mette Jørgensen, *Professionsidentitet i forandring*. Akademisk Forlag, København.

- Pinto, Louis (1999): *Theory in Practice*. I Shusterman, Richard (ed.): *Bourdieu. A Critical Reader*. Blackwell Publishers.
- Prieur, Annick (2005): Forord. I Bourdieu, Pierre: *Udkast til en praksisteori*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Skyhøj Olsen, Tom: Forbyd boksning. Kronik i Berlingske Tidende 2.11.2007.
- Wacquant, Loïc (1990): Sociology as Socioanalysis: Tales of Homo Academicus. *Sociological Forum*, vol. 5, no. 4.
- Wacquant, Loïc (1993): From Ruling Class to Field of Power: An Interview with Pierre Bourdieu on La Noblesse d'Etat. *Theory, Culture and Society*. Vol. 10.
- Wacquant, Loïc (1995a): The Pugilistic Point of View: How Boxers Think and Feel about Their Trade. *Theory and Society*. Vol 24. no 4. August.
- Wacquant, Loïc (1995b): Pugs at Work: Bodily Capital and Bodily Labour Among Professional Boxers. *Body and Society*, vol 1. No.1
- Wacquant, Loïc (1998a): Pierre Bourdieu. I Stones, Rob (ed.): *Key Sociological Thinkers*. Macmillian.
- Wacquant, Loïc (1998b): The Prizefighter's Three Bodies. *Ethnos* vol. 63:3.
- Wacquant, Loïc (1999a): America as a Social Dystopia. The Politics of Urban Disintegration, or the French Uses of the 'American Model'. I Bourdieu et al. (1999): *The Weight of the World – Social suffering in Contemporary Society*. Polity Press, Cambridge.
- Wacquant, Loïc (1999b): Inside 'The Zone'. The Social Art of the Hustler in the American Ghetto. I Bourdieu et al. (1999): *The Weight of the World – Social suffering in Contemporary Society*. Polity Press, Cambridge.
- Wacquant, Loïc (2001): Whores, Slaves and Stallions. *Body and Society*. Vol 7 (2-3).
- Wacquant, Loïc (2002): Talking Bourdieu into the field. *Berkeley Journal of Sociology*. Vol 46.
- Wacquant, Loïc (2004): *Body and Soul – notebooks of an apprentice boxer*. Oxford University Press.
- Wacquant, Loïc (2008): *Urban Outcasts. A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Polity Press.

Ghettoer og anti-ghettoer

En diagnostik af den nye urbane fattigdom

Loïc Wacquant

- i korrespondance med:

Troels Schultz Larsen

Ph.d.-stipendiat, Institut for Samfund og Globalisering, RUC

Det følgende tager sit udgangspunkt i Caroline Keves interview med Loïc Wacquant i magasinet 'Debate' (Argentina, juli 2007).¹ Interviewet affødte flere spørgsmål fra min side rettet til Loïc Wacquant og førte til en korrespondance via e-mail. Herved udviklede det oprindelige interview sig til en "samtale", der fik sin endelige form i december 2007. Samtalens omdrejningspunkt er en diskussion af Wacquants seneste bog *Urban Outcasts* (Wacquant 2007). Samtidig relaterer bogen til to af Wacquants tidligere bøger *Punishing the Poor* (Punir les Pauvres (2004)) og *The Two Faces of the Ghetto* (Das Janusgesicht des Ghetto (2006)). Disse tre bøger udgør i realiteten en trilogi – om end ikke i traditionel forstand. Meget kort kan *Urban Outcasts* beskrives som en diagnostik af den nye urbane fattigdom (avancerede marginalisering) i den første verden. Diagnostikken baseres på en metodologisk komparation mellem den sorte amerikanske ghetto og den franske urbane periferi (De tidligere arbejderkvarterer – *banlieus* – der blev "verdensberømte" for optøjerne i november 2005). Den anden bog i "trilogien", *Punishing the Poor*, beskriver fremkomsten og udviklingen af et nyt urbant og politisk regime i USA og den efterfølgende globale spredning af dette regime. Et regime der som respons mod den avancerede marginalisering, foretager en sammensmeltning af "workfare" og "prisonfare" for at fastholde eller genetablerer

¹ Loïc Wacquant er født i 1960 i Sydfrankrig og er i dag professor ved University of California-Berkeley og forsker ved Centre de sociologie européenne-Paris. Han har skrevet en række bøger og over 100 videnskabelige artikler om urban ulighed, etnisk og racemæssig dominansforhold, straffe staten, kropsliggørelse og social teori, hans arbejder er oversat til et dusin sprog og udgivet i over 20 lande. Blandt hans seneste bøger kan bl.a. fremhæves *Les Prisons de la misère* (Raisons d'agir Editions 1999, under udgivelse som *De fattiges fængsler* ved Socialpolitisk Forlag 2008), *Body and Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer* (Oxford University Press, 2004) og *Pierre Bourdieu and Democratic Politics: The Mystery of the Ministry* (Polity Press, 2005).

kontrollen med de forarmede og forsømte byområder. Den tredje bog, *The Two Faces of the Ghetto*, bygger teoretisk og empirisk bro mellem de to første bøger gennem en dissektion af de to kontroversielle spørgsmål: *hvad er en ghetto?* (afklaring af forskellene mellem den jødiske ghetto i renæssance Europa, den sorte ghetto i de amerikanske storbyer, Burakuminerne i Japan og de forsømte og forarmede boligområder i den europæiske urbane periferi) og: *hvorfor er de marginaliserede og stigmatiserede fraktioner af den tidligere arbejderklasse blevet målet for en række nye "fængslende" politikker?* På denne måde kan "trilogien" opfattes som en *sociologisk og metodologisk brikolage*, hvor hver bog er et selvstændigt bidrag til at anskueliggøre, hvorledes samspillet mellem forskellige sociale institutioner faciliterer den neo-liberale revolution i praksis i et specifikt socialt rum.

I din seneste bog *Urban Outcasts* foretager du en metodisk komparation mellem udviklingen af den sorte amerikanske ghetto og den franske urbane periferi eller *banlieu* over de sidste tre årtier. Hvorfor kastede du dig ud i denne store opgave, og hvorledes bidrager denne komparation til at afdække og anskueliggøre forandringerne af fattigdommen i byen?

Loïc Wacquant: Denne bog er affødt af to chok: et personligt og et politisk. Det personlige chok var min personlige oplevelse af den sorte amerikanske ghetto – eller hvad der er tilbage af den – da jeg flyttede til udkanten af *South Side* i Chicago, hvor jeg boede i seks år. Da jeg ankom, blev jeg forfærdet over intensiteten af den urbane trøstesløshed, den racemæssige segregering, de sociale afsavn, den offentlige forsømmelse og ikke mindst kriminaliteten og volden på gaden. Alle disse faktorer var koncentreret i dette *terra non grata*, der var frygtet og afskyet og som blev rakket ned af en masse udenforstående, som journalister, politikere og en hel del forskere.

Det politiske chok var forårsaget af udbredelsen af en moralsk panik omkring ghettificeringen i Frankrig og stor del af Vesteuropa. I begyndelsen af halvfemserne blev medierne, politikkerne og en ikke ubetydelig del forskere overbevist om, at en række tidligere arbejderkvarterer i den urbane periferi var ved at blive til "ghettoer" efter amerikansk forbillede – de var kendetegnet ved øgede etniske modsætningsforhold, øget segregering og omsiggribende kriminalitet. Således blev den offentlige debat og de statslige politikker henholdsvis reorienterede og reorganiserede mod udbredelsen af disse såkaldte "ghettoer".

Bringer du disse to chok sammen, har du de spørgsmål, der ansporede min forskning i det følgende årti: *er den amerikanske ghetto og de tidligere europæiske arbejderkvarterer med en koncentration af immigranter og flygtninge konvergerende, og hvis ikke, hvad sker der så med dem? Og hvad er mekanismerne bag deres transformation?* For at besvare disse spørgsmål, indsamlede jeg statistiske data og udførte et stort feltarbejde i et forsømt og forarmet kvarter i Chicagos "sorte bælte" og i et deindustrialiseret tidligere arbejderkvarter i Paris' "røde bælte" i den urbane periferi mellem Roissy lufthavnen og selve Paris. Samtidig dekonstruerede jeg disse områders historie, fordi det er ikke muligt at forstå hvad der skete i disse områder "på vej ned" i halvfemserne uden at inddrage hele paletten af det tyvende århundredes forandringer; fra industrialiseringen og den Keynesianske stats guldalder til deres forvitring.

Hvad skete der så med det amerikanske "sorte bælte" og det franske "røde bælte": er de konvergerende?

Loïc Wacquant: På den amerikanske side viser jeg, at efter tressernes opstande kollapsede den sorte ghetto, på grund af det tidsmæssige sammenfald mellem markedsøkonomisk tilbagegang og tilbagerulningen af socialstaten. Resultatet var en ny urban form, jeg kalder *Hyperghettoen*. Hyperghettoen er kendetegnet ved en dobbelt eksklusion på basis af henholdsvis race og klasse. Samtidig forstærkes denne race- og klassemæssige eksklusion af statslige politikker, der på den ene side implementerede en tilbagetrækning af velfærdsstaten og negligerede udviklingen i byens "nederste" områder. Så når vi taler om den amerikanske ghetto må vi foretage en radikal historisering, således at den "kollektive ghetto" fra halvtressernes USA ikke må forveksles med dens afkom ved årtusindskiftet. Den kollektive ghetto var en parallel-verden "en sort by i den hvide by", som de afroamerikanske sociologer St. Clair Drake og Horace Cayton formulerede det i deres mesterværk *Black Metropolis* (Drake og Cayton 1945). Den kollektive ghetto fungerede som et reservoir af ufaglært arbejdskraft og dens net af organisationer og institutioner virkede som en buffer mod den hvide dominans. Men med deindustrieringen og skiftet til den finansielle kapitalisme er hyperghettoen uden nogen økonomisk funktion og er frataget sine kollektive organiseringer, som er blevet erstattet med statslige institutioner af social kontrol. Hyperghettoen er et råt monument over ren eksklusion, et opbevaringssted for de stigmatiserede og overflødige dele af det sorte proletariat: de arbejdsløse, bistasmodtagerne, de kriminelle og deltagerne i den blomstrende "sorte" økonomi.

På den franske side viser det sig, at de dominerende medier og politiske opfattelser er fuldstændig forkerte: De tidligere arbejderkvarterer har undergået en proces af gradvis opløsning, der i realiteten har ført dem længere væk fra ghettoen. Forstået således at en ghetto er en etnisk set *homogen enklave*, der indeholder alle medlemmerne af en underordnet kategori og dens institutioner, og herved forhindres de i at sprede sig vilkårligt i byen. Omvendt er de forarmede og forsømte *banlieu*'er meget heterogene og er etnisk set blevet stadig mere blandede over de sidste tre årtier. De indeholder typisk en majoritet af franske statsborgere og immigranter fra en tyve-tredive lande. Den voksende tilstedeværelse af disse post-koloniale migranter i disse områder er resultatet af et *fald* i migranternes geografiske spredning. Tidligere var de var udelukket fra det sociale boligbyggeri og derfor væsentligt mere segregerede. Samtidig er der sket det, at de beboere der har formået at bevæge sig op ad den sociale rangstige i klassehierarkiet, via uddannelsessystemet, arbejdsmarkedet eller eget entreprenørskab, forlader områderne så hurtigt de får mulighed for det.

Endelig har det "røde bæltets" *banlieu*'er også mistet mange af sine lokale institutioner, der traditionelt havde tætte bånd til kommunistpartiet, og som tidligere organiserede områdernes socialliv omkring en triangulering mellem fabrikken, fagforeningen og boligområdet. En organisering af det sociale liv der gav beboerne en værdighed og en kollektiv stolthed over deres klassetilhørsforhold og deres by. Områdernes nuværende etniske heterogenitet, afinstitutionalisering og manglende kapacitet til at skabe nye fælles kulturelle og sociale værdier gør disse områder til det modsatte af ghettoer: de er blevet *anti-ghettoer*.

Dette står i stærk kontrast til det billede, der tegnes af medierne, politikere fra både højre og venstre, og de aktivister der er aktive omkring immigration, etnicitet, integration og medborgerskab, særligt efter den bølge af optøjer der fejede hen over en række af de tidligere arbejderkvarterer over store dele af Frankrig i november 2005.

Loïc Wacquant: Ja det er en god illustration af den hovedrolle sociologien kan spille for den offentlige debat: gennem præcise begrebsliggørelser og systematiske observationer kan sociologien anskueliggøre hullerne – eller som i dette tilfælde afgrunden – mellem den fremherskende opfattelse og de sociale realiteter. I de franske byer er indvanderne og deres børns bolig mønstre blevet mere blandede og ikke mere segregerede. Deres sociale profil og deres muligheder er blevet mere lig de etniske franskmænds til trods for at de f.eks. har en højere arbejdsløshedsprocent. De er blevet og bliver stadig mere diffunderede ud i det sociale rum og ikke som det hævdes mere koncentrerede. Det er præcis, fordi de er blevet mere "integrerede" og fordi de er begyndt i højere grad at konkurrere om de kollektive goder, at de bliver set som en stadigt større trussel. Denne xenofobi har spredt sig særligt i de fraktioner af den franske arbejderklasse, der har oplevet eller er truet af en negativ social mobilitet.

Hvad områderne i storbyerne i Vesteuropa lider af er således ikke ghettificering, men opløsningen af den traditionelle arbejderklasse på grund af normaliseringen af "masse-arbejdsløsheden", udbredelsen af usikre korttids- og deltidsjobs samtidig med at der er sket en radikaliserende af den offentlige debat. Resultatet er, at ghettificeringsdiskursen bliver en brik i den dæmonisering af de tidligere arbejderkvarterer, der er med til at svække dem socialt og marginalisere dem politisk.

Urban Outcasts demonstrerer hermed, at konvergenstesen mellem USA og Europa med den sorte ghetto som forbillede er empirisk forkert og en misvisende platform for politikudvikling. Herfra fortsætter bogen med at afdække fremkomsten af et nyt fattigdomsregime på begge sider af Atlanten. Et regime der er distinkt anderledes fra det regime, der var dominerende de foregående fem årtier, et regime der var forankret i et stabilt industrielt arbejdsmarked og den Keynesianske stats sikkerhedsnet. Denne nye *avancerede marginalisering* understøttes af fragmenteringen af arbejdskraften, reorganiseringen af velfærdspolitikken fra sikkerhed til markedstvang samt en generel genkomst af ulighed – med andre ord en ny form for marginalisering affødt af den neoliberale revolution. Men det betyder ikke, at der er tale om et overstået kapitel, dette er et billede på fremtiden. Den neoliberale revolution vil fortsætte og øge sit omfang i samme tempo som regeringerne i USA og Europa privatiserer offentlige goder, udliciterer offentlige serviceydelser på markedsvilkår og deregulerer stadig flere markeder. Men denne nye sociale realitet, der er affødt af knapheden på stabilt arbejde og statens ændrede rolle, tilsløres af den offentlige debats fokus på etnicitet, immigration, integration, diskrimination og multikulturalitet. Der hersker imidlertid ingen tvivl om at disse diskussioner omhandler *reelle* problemer, men de er *ikke* de drivende mekanismer bag marginaliseringen af Europas urbane periferi. Hvad værre er, den store opmærksomhed disse emner får, medfører at *det nye sociale spørgsmål* om det transformerede arbejde og dets konsekvenser for formationen af et nyt urbant proletariet for det 21. århundrede fortrænges.

I bogen beskriver og understreger du den udbredte opfattelse af en *kollektiv nedværdigelse* blandt de beboere, der er fastlåst i hyperghettoerne og banlieu'erne. Beboerne i "det sorte bælte" har mistet deres racemæssige stolthed mens deres modstykke i 'det røde bælte' har mistet deres klassemæssige stolthed. Denne kollektive nedværdigelse beskriver du som koblet direkte til områderne og på denne måde argumenterer du for, at hvad man kan betegne som en *territoriel stigmatisering*, er en ny dimension af den urbane marginalisering i både USA og Vesteuropa her ved indgangen til det 21. århundrede.

Loïc Wacquant: Ja i højeste grad, et af de mest karakteristiske kendetegn ved den avancerede marginalisering er den udbredte territorielle stigmatisering, der miskrediterer de beboere, der er fanget i forsømte og degraderede boligområder. I alle avancerede samfund, findes der et antal af byområder, der er blevet gjort til nationale symboler som er synonyme med alle byens dårligdomme: Clichy-sous-Bois i Frankrig (hvor november 2005 optøjerne startede), Moss Side i Manchester, England, Berlin-Neuköln i Tyskland, South Bronx i New York. Denne intensiverede stigmatisering af de ringeste boligområder i byens sociale hierarki er en direkte konsekvens af afro-amerikanernes svækkede position i det politiske felt i USA og af arbejderklassens ditto i Europa.

Når et boligområde over en bred kam opfattes som et Klondike, hvor kun byens bundfald vil kunne tolerere at bo og leve, når et boligområdes navn er synonym med forfald, kriminalitet og vold i den journalistiske og politiske debat, bliver denne territorielle nedværdigelse endnu en barriere oven i de stigmatiseringer der i forvejen følger af fattigdom og etnicitet (hhv. race i USA og kolonial oprindelse i Europa). Her trækker jeg på Erving Goffmanns og min mentor Pierre Bourdieus teorier for at fremhæve, hvorledes den offentlige nedgørelse, som plager disse områder, undergraver beboernes selvværd og svækker beboernes og områdernes social bånd. Som modtræk til den territorielle stigmatisering udvikles en række strategier af gensidig afstandtagen og udpegning af syndebukke; Beboerne trækker sig ind i familiens privatsfære, som værn mod byen og flytter fra området så snart de har mulighed for det. Disse symbolske selvopretholdelsesstrategier igangsætter en selvopfyldende profeti, hvor de negative repræsentationer af boligområdet ender med at producere præcis den kulturelle anomi og den sociale atomisering som disse repræsentationer hævder allerede var tilstede.

Territoriell stigmatisering underminerer således ikke alene den lokale kapacitet, der er nødvendig for at kunne formulere en kollektiv identifikation med området, også kapaciteten for kollektiv handlen blandt beboerne i de forsømte områder undermineres. Endvidere udløser den territorielle stigmatisering også en række fordomme og diskrimination blandt "outsidere" herunder blandt arbejdsgivere og bureaukratiet. De unge mænd fra La Coureuve, en stigmatiseret by i det røde bælte uden for Paris, hvor jeg studerede, beklagede sig konstant over, at de måtte skjule hvor de kom fra når de skulle søge arbejde, date piger eller tage på universitetet udenfor deres by, for at undgå alskens fordomme og negative reaktioner. Særligt fremhæver de politiets tendens til at behandle dem væsentligt mere hårdhændet, når betjentene fandt ud af, at de kom fra denne berygtede by, der betegnes som en "vild ghetto". På denne måde bliver en territoriell stigmatisering endnu en forhindring på vejen til socioøkonomisk integration og folkelig deltagelse for mange af disse mennesker.

Det er i denne sammenhæng værd at gøre opmærksom på, at de samme fænomener også gør sig gældende i Latinamerika, blandt beboerne i Brasiliens berygtede *favelas*, i Chiles *poblaciones*, og Argentinas *villas miserias*. Jeg tror at beboerne i Villa del Bajo Flores, La Cava eller Villa de Retiro i Argentina bedre end de fleste ved hvad "adressediskrimination" betyder. Dette territorielle stigma er koblet på de nederste dele af de argentinske byer af de samme årsager, som det er vævet ind i de amerikanske hyperghettoer og de europæiske anti-ghettoer: De udgør en koncentration af arbejdsløse, hjemløse, papirløse såvel som de nederste dele af det nye urbane proletariat der er beskæftiget i den deregulerede service-økonomi. Også her er tendensen, at byens elite eller "statsadel" bruger byen som et værn mod at skulle konfrontere de virkelige problemer, der er rodfastet i arbejdets forandring.

Ud fra dette perspektiv, er det så en rimelig betragtning, at territorial stigmatisering også understøtter udviklingen af, hvad du andetsteds har betegnet som *straffestaten* (Wacquant 2001) og implementeringen af bl.a. *nul-tolerance* politikker, hvis globale spredning du analyserede i din forrige bog *De Fattiges Fængsler* (Wacquant 1999)?

Loïc Wacquant: *Inficerede* byområder tillader staten at gribe til en række aggressive politiske værktøjer, der skal genskabe eller sikre kontrollen med den avancerede marginalisering. Disse aggressive værktøjer, der under almindelige omstændigheder ville være svære at legitimere, antager i reglen en spredende eller indkapslende tilgang – i visse tilfælde begge dele samtidig. Spredningstilgangen retter sig imod at sprede de fattige i byen og derved genskabe kontrollen med de områder de traditionelt har beboet, under henvisning til at disse områder var eller er så problematiske, at de ikke stod til at redde. Eksempler på sådanne spredningstilgange ses tydeligst i de masse nedrivninger, der foretages af socialt boligbyggeri i hjertet af de historiske ghettoer i de amerikanske storbyer og i den urbane periferi i mange europæiske storbyer. Tusinder af lejeboliger er blevet destrueret natten over så at sige, og lejerne fordrevet til tilstødende kvarterer eller andre forarmede boligområder længere ude i periferien, alt sammen for at skabe illusionen om at "problemet er løst". Men at sprede byens fattige løser ingen problemer, det fortynder dem kun, det gør de fattige mere usynlige og derved mindre ømtålelige politisk set, men det giver hverken de fattige arbejde eller en synlig anerkendt social position.

Den anden tilgang for at håndtere den avancerede marginalisering tager det modsatte udgangspunkt: at koncentrere og fastholde den "uorden" der er afstedkommet ved fragmenteringen af arbejdet og destabiliseringen af de etniske (racemæssige eller nationale) enklaver ved politimæssigt at mandsopdække de forarmede boligområder, og ved at udbygge fængselssystemet til at kunne håndtere de "urolige elementer", der kronisk er eksilerede hertil. Denne *fængslende opbevaring* er typisk akkompagneret af socialpolitiske foranstaltninger, der under betegnelsen "workfare" har til hensigt at presse velfærdsmodtagerne væk fra offentlig forsørgelse og ud i de underbetalte dele af den deregulerede service-økonomi. I parentes skal det bemærkes, at jeg i min næste bog *Punishing the Poor* beskriver udviklingen af en række nye "fattigdomshåndterende" politikker i USA, der sammenfører restriktive "workfare" politikker med ekspansive "prisonfare" politikker. Men grundlæggende er nul-tolerance politikken imidlertid selvmodsigende. At smide de arbejdsløse, de deltidsbeskæftigede og de småkriminelle bag tremmer fjerner dem kun endnu mere fra

arbejdsmarkedet og bevirker i stedet en yderligere destabilisering af de forarmede områder og deres beboere. Ved at indsætte politiet, domstolene og fængselssystemet for at modvirke marginalisering lægges der ikke alene ved på det bål, de skulle slukke, det er også ineffektivt og dyrt. På denne måde genindtræder vi i den negative spiral som Michel Foucault for længe siden fremhævede: At fængselssystemets fejlslagne forsøg på at løse samfundets marginaliserings problemer bliver legitimeringen for dets udvidelse. Hvad mere er, i Argentina og mange andre lande i Latinamerika, der har gennemgået årtiers autoritære styrer i det tyvende århundrede, er politiet disponeret for vold og det juridiske system gennemsyret af uretfærdigheder. På denne måde bliver implementeringen af straffestaten *nedefra* det samme som at genindføre diktaturet – dog med den forskel at det er et diktatur for proletariatet. Det er i direkte modstrid med idealerne for det demokratiske medborgerskab, der i det mindste i teorien påråber sig at være det styrende element for autoriteterne. Hvad staten bør bekæmpe er ikke symptomerne: *den kriminelle usikkerhed*, men årsagerne til den avancerede marginalisering: *den sociale usikkerhed*, som staten selv har bidraget til ved at agere nyttig idiot for det despotiske marked.

Referencer

- Drake, St. Clair & Cayton, Horace (1945): *Black Metropolis: A Study of Negro Life in a Northern City*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Wacquant, Loïc (2007): *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Polity Press, Cambridge.
- Wacquant, Loïc (2006): *Das Janusgesichte des Ghettos*. Birkhauser Verlag, Berlin. Under engelsk oversættelse som Wacquant, Loïc (2008): *The Two Faces of the Ghetto*. Oxford University Press, Oxford.
- Wacquant, Loïc (2004): *Punir les Pauvres: Le nouveau gouvernement de l'insécurité sociale*. Agone, Paris. Under engelsk oversættelse som Wacquant, Loïc (2008): *Punishing the Poor: The New Government of Social Insecurity*. Duke University Press, Durham.
- Wacquant, Loïc (2001): The Advent of the Penal State Is Not a Destiny. *Social Justice*, vol. 28 nr. 3, side 81.
- Wacquant, Loïc (1999): *Les prisons de la misère*. Raisons d'agir Editiones. Under dansk oversættelse som Wacquant, Loïc (2008): *De fattiges fængsler*. Socialpolitisk Forlag, København.

Habitus – en praktisk orienteringssans

Pierre Bourdieu

Oversætterens indledning

Teksten, der her præsenteres i dansk oversættelse, udgør det indledende kapitel i en bog med en række bidrag til en konference om relationer mellem by- og regionsplanlægning og beboernes og planlæggernes habitus. Bourdieu tager udgangspunkt i fem spørgsmål fra konferencearrangørerne. Det afgørende spørgsmål er, om habitusbegrebet kan bruges til at forklare og problematisere de voldsomme ændringer i storbyerne. Som det også fremgår af en række bidrag i bogen, blev Bourdieu endnu engang konfronteret med modstillingen af en strukturelt "determineret" habitus ("spejlingsteorien" og/eller "falsk bevidsthed") versus det "skabende" subjekt (Descartes bevidsthedsteoretiske handlingsteori). Bourdieu insisterer på, at modellen med den onde cirkel for strukturer, der producerer habitus, som så reproducerer strukturerne, er en mislæsning og en fejlagtig udlægning af hans sociologiske arbejde og hans praksisteori. Habitus betyder ikke en strukturelt determineret adfærd, et fastprogrammeret adfærdsmønster (vaner).

De agerendes (fx byplanlæggernes) forskellige praksisformer bestemmes af mødet mellem de agerendes habitus og mulighedsbetingelserne i det specifikke felt, "spændingen og den dynamiske friktion mellem habitus og felt". De forskellige habituelle dispositioner skabes af og indgår i de uophørligt pågående kampe i de specifikke felter (fx byplanlægning), men som socialt og historisk skabte fænomener, og som resultater af uddannelse og praktisk erfaring, kan dispositioner følgelig ændres både af historien og i kraft af sociologisk refleksivitet (der ekspliciterer rationalet i "den praktiske refleksivitet", dvs. i den praktiske sans og de habituelle tilbøjeligheder).

Den afgørende vanskelighed med at forstå habitusbegrebet består i at bryde med den dikotome forståelse af struktur og aktør. Det er habitusbegrebets afgørende epistemiske funktion. Bourdieus praksisteoretiske begreber (habitus, felt og kapital) repræsenterer en historiserende *vidensform*, der begrebsliggør systematikken eller stilen i "de agerendes prak-

sis uden teori”: de agerendes praktiske sans for, hvad der er muligt under de givne betingelser, tilstanden i det specifikke felt. Men en praksisteoretisk objektivering af, hvad den konkrete måde at gøre arbejdet eller leve livet betyder socialt – dvs. hvad det er for interesser der tilgodeses af de forskellige praksisformer – kan bidrage til at udvikle den praktiske ”orienteringssans”, sansen for at orientere sig i de sociale kampe i de specifikke felter (fx byplanlægning) og i det samlede sociale rum. – *Anders Mathiesen*.

Habitus – en praktisk orienteringssans

Jeg må indrømme, at jeg føler et tungt ansvar, når jeg bidrager til at aktualisere og udvikle habitus begrebet, der er det centrale diskussionstema i denne bog. Jeg håber derfor, at jeg med denne introduktion kan leve op til den tillid, som bogens forfattere har vist det habitusbegreb, der for mig at se er afgørende vigtigt og uundværligt for at forstå menneskers handlinger [human action] rigtigt og fyldestgørende.

Jeg vil forholde mig til nogle spørgsmål, som jeg fik tilsendt, og som vedrører anvendelsen af habitusbegrebet, specielt i relation til moderne vestlige storbyer:

- 1) Er habitus stadig et nyttigt forskningsredskab i vores hurtigt forandrende verden, der kræver mange ”roller” af os alle og hurtig tilpasning?
- 2) Kan habitusbegrebet bruges virkningsfuldt i analyser af rumlige forhold [spatial analysis] eller mere præcist i relation til rum, både i betydningen geografisk rum og socialt rum?
- 3) Er det muligt at anvende arkitektur og måden at indrette byrummet, og specielt arkitekturens symbolske magt til at omstrukturere habitus og bryde den ”onde” cirkel, der antages at gøre sig gældende mellem strukturer og habitus?
- 4) Er habitus, sagt med et enkelt ord, et *statisk* begreb, der pr. definition er dømt til at fokusere på sammenhæng og uforandret videreførelse, og som er velegnet til sociale analyser i relativt stabile samfund og situationer uden forandringer, og kun det?
- 5) Ville det være muligt at anvende dette begreb til at forstå og forklare situationer i hurtig forandring og til at redegøre for social forandring og for de voldsomme ændringer, vi kan iagttage i moderne storbyer, herunder også på hverdagslivsniveau?

Det er vanskeligt at forsøge at besvare sådanne spørgsmål om habitus på en fuldt tilfredsstillende måde i en semi-improviseret og meget kort indledning, så jeg vil tage mig den frihed at invitere læserne til at gøre brug af den bog, som jeg udgav sammen med min kollega og ven, Loïc Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, hvor man vil finde en meget grundig og præcis diskussion af alle (de nævnte) problemer vedrørende anvendelsen af dette begreb. Her vil jeg først minde om definitionen af habitus som et system af *dispositioner*, dvs. af permanente måder at være på, måder at ”registrere”, handle og tænke, eller et system af *varige* (snarere end permanente) mønstre eller skemata eller strukturer for perception, tænkning og handling. Ordet disposition, der er mere almindeligt, mindre fremmedartet, end habitus, er vigtigt for at give en mere konkret fornemmelse af, hvad habitus er, og for at huske på, hvad det egentlig drejer sig om, når habitusbegrebet anvendes, nemlig en særlig handlings-filosofi, eller hellere en praksis-filosofi, der

undertiden karakteriseres som *dispositionel*. Det er en filosofi, der er i opposition til den cartesianske handlings-filosofi [Descartes], der nu om dage er genopstået i traditionen med *homo oeconomicus* som en rationel agent eller aktør, der vælger de bedste midler, de bedste strategier ud fra en bevidst kalkulation orienteret efter maksimering af udbyttet og, mere generelt, i den sociologiske retning der kaldes "metodologisk individualisme", der har de samme grundantagelser vedrørende rationalet i menneskers handlinger.

Så også en kort kommentar om det andet aspekt af definitionen, dvs. om ordet *system*. Jeg prøvede at vise i min bog *La Distinction* (1979, eng. 1984), at en bestemt persons habitus på en måde er meget systematisk – og det samme gælder en gruppe af personer, der indtager den samme eller en nærliggende position i det sociale rum: alle elementer i hans eller hendes adfærd har noget til fælles, en slags beslægtethed i *stilen*, ligesom den samme malers værker eller, for at bruge et eksempel fra Maurice Merleau-Ponty, ligesom håndskriften for en person med stil er umiddelbart genkendelig, selv om personen skriver med så forskellige redskaber som en blyant, en pen eller et stykke kridt og det på så forskellige medier som et stykke papir og en tavle. Dette eksempel giver en konkret fornemmelse af systematikens karakter. Det er ikke en logisk systematik; det er en praktisk systematik. Der er uoverensstemmelser, der er undtagelser, men ordet "stil" indikerer meget godt denne praktiske enhed. Da jeg gennemførte min undersøgelse af praksisformer inden for kunstrådet, hvorfra resultaterne blev publiceret i *La Distinction*, var tanken at bryde med de fleste social-psykologers tendens til at undersøge menneskers handlinger "i skiver". De har undersøgt holdninger til kunst, holdninger til politiske forhold, holdninger til sport, holdninger til maleri osv. i form af undersøgelser afgrænset til kun ét aspekt af de undersøgte personers adfærd. Derfor forsøgte jeg ved at anvende et spørgeskema, der var vanskeligt at udarbejde, at undersøge menneskers adfærd inden for meget forskellige områder lige fra, hvad de synes om af mad, til hvilken musik de synes om, og undervejs spørges til, hvad de synes om inden for sport, ud fra den hypotese, at der var en eller anden enhed. Jeg havde på den ene side en intention om at vise denne enhed i menneskers handlinger og på den anden side en intention om at nedbryde en opdeling, der er meget afgørende i vores implicite æstetiske forestillinger. Det er opdelingen mellem det fine [noble], fine praksisformer, musik, maleri osv. og det almindelige [common] og "mindreværdige", vulgære praksisformer som seksuelle forhold, spørgsmål om mad osv. Ved at gøre denne enhed eller dette enhedspræg synligt ønskede jeg at nedbryde den dikotomi, der er grundlaget for den form for æstetisk racisme, der er meget almindelig blandt kultiverede personer.

Livsstilen – igen ordet stil – er på denne måde det bedste eksempel på enheden i menneskers adfærd, det gælder for den enkelte person såvel som for en gruppe, fx "småborgerskabets" væremåde (et synonym for stil, eller på tysk *Kunst*), der kan iagttages i deres måde at tale (karakteriseret ved sproglig hyperkorrekthed), deres måde at spare op (de er nøjeregnende), deres måde at elske (de får kun få børn), osv. For i disse ting, der tilsyneladende er uafhængige af hinanden, og som almindelig sociologi ikke undersøger i sammenhæng: fertilitet, kunst-præferencer, politiske synspunkter osv., er der en vis enhed. Når jeg fremhæver denne enhed, er jeg bevidst om faren for at kunne blive taget til indtægt for ideen om, at menneskers handlinger er monolitiske, og det er noget der sommetider anføres imod habitusbegrebet. Men menneskers adfærd er ikke monolitisk. Menneskers

adfærd er meget åben, meget varieret, men inden for nogle grænser; og forestillingen om livsstil er velegnet til at udtrykke denne løse systematik, der karakteriserer menneskers adfærd.

I den henseende har habitus stor lighed med det, der traditionelt blev kaldt karakter (eller personlighed), men med en meget vigtig forskel: habitus er, som det latinske ord indikerer, noget *non natural*, et sæt *erhvervede* kendetegn, der er produktet af nogle sociale betingelser, og som – netop derfor – kan være helt eller delvis fælles for personer, der er produkter af de samme eller tilsvarende sociale betingelser (som fx individer, der indtager småborgerlige positioner i forskellige samfund eller i forskellige epoker). Der er en anden forskel, der følger af det faktum, at habitus ikke er noget naturgivet, medfødt: eftersom det er et historisk produkt, dvs. et produkt af social erfaring og uddannelse, så kan den *ændres af historien*, dvs. af nye erfaringer, uddannelse eller oplæring (hvilket forudsætter at aspekter af, hvad der i habitus er ubevidst, bliver gjort i det mindste delvist bevidst og eksplicit).

Dispositioner er varige, de tenderer til at videreføre, at reproducere sig selv, men de er ikke evige. De kan ændres af historisk konkret handling, der gives en tilsigtet og bevidst retning, og som benytter sig af pædagogiske hjælpemidler. (Vi kan tage et eksempel med at rette en accent i udtalen). Fx er en lingvistisk habitus produktet af den primære uddannelse, og den kan ikke korrigeres fuldstændig uanset hvor stor umage, man gør sig. Det samme gælder ethvert barns etiske konstitution. En hvilken som helst dimension af habitus er vanskelig at ændre, men den kan måske ændres ved hjælp af en sådan eftertænksom proces og pædagogiske bestræbelser.

Habitus er et produkt af det levede liv [fate], men den er ikke en uafvendelig skæbne [destiny]. Det er noget jeg må insistere på, som jeg har gjort så mange gange tidligere, imod den udlægning, der blev formuleret og stærkt udbredt af nogle af de første kommentarer til mit arbejde, og som så konstant er blevet gentaget af de fleste engelsk-talende kommentatorer (det er som om de har anvendt mest tid på at læse de tidligere udlægnings [exegeses] – ganske i overensstemmelse med den skolastiske tradition, der påbyder at enhver kritiker forholder sig til alle de tidligere kritikker som udgangspunkt for sin kritik). Cirkel-modellen, den onde cirkel for strukturen der producerer habitus, som reproducerer strukturen *ad infinitum*, er produceret af kommentatorer.

For det første, denne lukkede cirkel er et *særtilfælde*, nemlig det tilfælde hvor de objektive betingelser, som habitus opererer under, ligner de objektive betingelser, som den er et produkt af. Det er ikke ret almindeligt, men det forekommer selv i samfund under hurtig forandring som vores. Jeg forsøger fx i min bog *Den maskuline dominans* at vise, at den maskuline dominans' grundlæggende strukturer er fastholdt, de er bevaret lige siden den yngre stenalder. Den modstilling, som vi laver mellem blød og hård, software og hardware, bløde videnskaber og hårde videnskaber, er en mytisk modstilling, ifølge hvilken alt der er blødt, føjeligt osv. er feminint, og alt der er hårdt er maskulint; denne modstilling er på én gang en objektiv modsætning, der kan findes i form af objektive strukturer, fx på universiteterne, modsætningen mellem maskuline og feminine discipliner, fx fysik og økonomi versus psykologi eller kunsthistorie, og i form af "subjektive" kognitive strukturer, der er en dimension af habitus. Når man ser på den statistiske kønsfordeling mellem disciplinerne fx inden for medicin, så finder man en systematisk forskel mellem mandlige og

kvindelige læger alt efter den medicinske disciplin de studerer eller udøver, fx kirurgi eller hudsygdomme.

Når man ser på statistikkerne, kan man se, at den gamle mytiske modstilling stadig virker. Alle naturvidenskaberne er maskuline med hensyn til studenter, med hensyn til professorer osv. Hvorfor virker den? Fordi den er inkorporeret i vores måde at tænke, dvs. i vores kroppe, og vi forholder os til verden ud fra denne struktur, og ved at gøre det, tenderer vi til at bidrage til at reproducere denne struktur.

For det andet, selv i traditionelle samfund eller i relativt stabile udsnit af moderne samfund er habitus aldrig et rent gentagelsesprincip – det er den afgørende forskel mellem habitus og vane. Som et dynamisk system af dispositioner, der påvirker hinanden, har habitus en generativ kapacitet; det er et struktureret opfindsomhedsprincip, svarende til en generativ grammatik, der er i stand til at skabe et uendeligt antal nye sætninger ud fra bestemte mønstre og inden for bestemte grænser. Habitus er en slags generativ grammatik, *men den er ikke en medfødt generativ grammatik*, som i Chomsky's tradition, der knytter sig til den cartesianske tradition. Habitus er et opfindsomhedsprincip, et improvisationsprincip. Habitus frembringer opdagelser og improvisationer, men inden for nogle grænser.

For det tredje, i alle de tilfælde hvor dispositioner møder nogle betingelser (inklusive felter), der er forskellige fra dem, under hvilke de blev konstrueret og stykket sammen, er der tale om en *dialektisk konfrontation* mellem habitus, som en struktureret struktur, og de objektive strukturer. I denne konfrontation fungerer habitus som en strukturerende struktur, der er i stand til at registrere selektivt og ændre de objektive strukturer ud fra sin egen struktur, mens den samtidig bliver re-struktureret, transformeret i sin sammensætning af påvirkningen fra de objektive strukturer. Det betyder, at i samfund under hurtig forandring ændres habitus konstant, uophørligt, men inden for de grænser der knytter sig til den struktur, der er udgangspunktet, dvs. inden for bestemte grænser af kontinuitet (omstilling i stor stil er meget sjældent, og i de fleste tilfælde kun midlertidig, som man kan se ud fra eksemplet med studenter med borgerlig baggrund, der omkring 1968 foretog et radikalt orienteringsskift til en yderliggående politik, der for de fleste af dem ikke varede ret længe – mange af disse "yderliggående" var blandt opfinderne af den neoliberale konservatisme¹). Jeg kunne også som eksempel på sådanne spændinger mellem objektive strukturer og habitus nævne den dialektiske konfrontation mellem habitus og det sted man bor i det geografiske rum, og de tilsvarende bolig- og livsbetingelser i det sociale rum. (Jeg tager mig den frihed at opfordre dem, der er interesseret i de dispositionelle forudsætninger og de socioøkonomiske boligbetingelser i Algeriet og i Frankrig, til at se nærmere på mine bøger *Algeria '60* og *The Social Structures of the Economy*).

Med andre ord, habitusbegrebet må ikke anvendes isoleret. Det skal derimod anvendes i relation til feltbegrebet, der i sig selv og i relation til habitus repræsenterer et dynamisk princip. Det kunne måske trænge til en lang begrundelse. Nogle få antydninger må her være nok: ethvert felt er, som et rum af *kræfter* [*forces*] eller determinerende betingelser, opfyldt af spændinger og modsætninger, der er udgangspunktet (grundlaget) for konflikter; det betyder, at det samtidig er et rum for *kampe* [*struggles*] eller konkurrencer, der skaber

¹ Se fx André Glucksmann: *Mai 68 expliqué à Nicolas Sarkozy*. Denoël 2008. Anmeldt i Weekendavisen 19. marts 2008. O.a.

forandring. I sådanne felter, og i de *kampe* der foregår i dem, handler den enkelte agerende ud fra sin position (dvs. i overensstemmelse med den kapital han eller hun disponerer over) og ud fra sin habitus, der er relateret til hans personlige historie. Den agerendes handlinger, ord, følelser, gerninger, arbejdsresultater osv. stammer fra konfrontationen mellem dispositioner og positioner, der oftest er gensidigt tilpasset, men de kan være i konflikt, modstridende, afvigende, endog i en vis forstand uforenelige. I sådanne tilfælde kan der, som vi kan iagttage i historien, opstå fornyelser, når *utilpassede* personer – outsiders, der kommer på kant med strukturerne (der gør sig gældende i form af positioner) – er i stand til at udfordre strukturen, undertiden så det grænser til at forny den. Det betyder, at det er muligt at forstå og forklare selv de mest specielle intellektuelle og kunstneriske "revolutioner", såfremt man inddrager (og redegør for) både den oprørske agents *subversive habitus* – som jeg har forsøgt at gøre med Beethoven inden for musikken, Flaubert inden for litteraturen, Manet inden for malerkunsten og tilsvarende Heidegger inden for filosofien – og det felt som en sådan habitus blev konfronteret med, samt *relationen*, spændingen og den dynamiske friktion, mellem habitus og felt.

Jeg burde udvikle dette udførligt, men jeg vil vende tilbage til det, der forekommer mig at være habitusbegrebets vigtigste epistemiske funktion [dvs. spørgsmålet om, hvad det er for en vidensform habitusbegrebet repræsenterer – O.a.]. Jeg vil kort analysere den kunstneriske praksis; specielt maleri og poesi (idet jeg udelader arkitektur, der i visse henseender er en meget intellektuel eller intellektualistisk kunst, men som alligevel også kan forstås ud fra det samme skema, som jeg her bruger til at redegøre for litteratur). Æstetikens traditionelle teori er interesseret i kunstværker som sådan, som *opus operatum*, det arbejde der er udført, det færdige arbejde, som kommenteres meget udførligt æstetisk (idet der ses på, hvordan et sådant kunstværk er konstrueret, dets komposition, farvesammensætningen, osv.). Den æstetiske tradition analyserer ikke som sådan det kunstneriske "work in progress", som James Joyce sagde, og måden det produktive arbejde udføres, dvs. som *modus operandi*, måden kunstneren agerer, *kunsten* i den etymologiske betydning, som kunstneren sætter i spil, *met en oeuvre*, som vi siger på fransk, i bogstavelig forstand: sætter i værk. Det er denne kunst – denne måde at gøre noget, denne *modus operandi*, denne stil, der er kunstnerens habitus, hans *métier*, hans håndværksmæssige kunnen, dvs. en praktisk beherskelse uden teori, uden teoretisk beherskelse af den praktiske kunnen, praksislogikken osv. – der nødvendiggør og bevirker et radikalt brud med den skolastiske tilbøjelighed, som de fleste kunstanalytikere ligger under for, fx som undervisere, dvs. som skolastiske *lectores* (som jeg har analyseret i min bog *Pascalian Meditations*). Den skolastiske tilbøjelighed er meget almindelig blandt de lærde, dvs. tendensen til at "tænke" en skolastisk hjerne, en forskerhjerne ind i hovedet på alle og enhver – fx når de behandler en kunstner som Manet eller Flaubert, eller hvem som helst inklusive forskeren selv i deres gøremål i hverdagslivet, som en rationel aktør, en *homo calculans*. Det mest renlivede eksempel på denne illusion er *homo oeconomicus*, et akademisk menneske (der alene passer til akademiske sammenhænge) sat ind i hovedet på en hvilken som helst økonomisk aktør.

Når det er så vanskeligt at gøre den dispositionelle handlingsteori gældende, så er det (som jeg ser det), fordi vi som en del af vores habitus som dannede mennesker har indopta-

get (inkorporeret) et skolastisk princip for at anskue og opdele, en *scholastic unconscious*,² hvor vi finder en serie præfabrikerede / prækonstruerede modstillede kategorier (oppositioner): tænkning vs. krop, subjekt vs. objekt, ego vs. alter ego, refleksion vs. handling, fornuft vs. følelse osv., der forhindrer os i at forstå den sociale praksis og systematikken i den sociale praksis, dvs. praksislogikken; som fx de praktiske overvejelser, der meget hensigtsmæssigt og usynligt indgår i utallige små valg, som man – fuldstændig improviseret og absolut nødvendigt – er i stand til at foretage øjeblikkeligt når som helst i livet, og hvis effekter man, næsten ligesom en tilskuer, først opdager bagefter. Denne praksislogik er i én forstand meget ligetil, men i en anden forstand meget vanskelig at sætte ord på, fordi det er nødvendigt at være professionel tænkner [professional of reflection] (dvs. en lærd person, der socialt er disponeret for den skolastiske tilbøjelighed, ligesom han er fjernt fra den ureflekterede praksiserfaring, som fx den kunstneriske praksis), for at kunne gøre sig tanker om grænserne for den skolastiske måde at tænke, grænserne for den skolastiske habitus, og for at kunne eksplicitere den praktiske refleksivitet, der traditionelt ignoreres (og foragtes) af den skolastiske teoretiske refleksivitet (til dels fordi der specielt inden for kunstartområdet er en halvmystisk og mystificerende begejstring omkring "skaberne", der i endnu højere grad tilslører praksislogikken i det produktive kunstneriske arbejde). Som jeg forsøgte at vise i min bog *Pascalian Meditations*, så vil en stringent refleksivitet eller eftertanke, der er i stand til at gå bag om den skolastiske illusions grænser (den ældgamle Buddhistiske traditions sande Mañāslor) opdage, at de fleste af den filosofiske traditions objekter kun eksisterer som produkter af skolastisk tænkning – fx er vores egen krop (*Leib* eller *corps propre*) ikke et objekt for vores tænkning, men underforstås som en integrerende bestanddel af det tænkende subjekt; tilsvarende tænkes andre mennesker ikke som objekter, men som alter egos [andre subjekter].

Derfor vil jeg – for nu oprigtigt at svare på de stillede spørgsmål, og på en måde, som jeg håber ikke forekommer at være alt for arrogant – fortsat anse habitusbegrebet for at være et meget nyttigt redskab, i virkeligheden et uundværligt socialanalytisk instrument. Men for at indse det, må man først befri begrebet for alle de *misudlægninger*, som det har været genstand for, og anvende det omhyggeligt og med teoretisk omhu, eller mere præcist: med en praktisk beherskelse af dets egenskaber – for også sociologi er en kunst...

● Oversat af Anders Mathiesen fra Pierre Bourdieu, "Habitus – A Sense of Place", Conference in Perth, Western Australia, September 2000. In Jean Hillier and Emma Rooksby (eds.): *Habitus – A Sense of Place*. Hants, England: Ashgate Publishing Limited 2002.

² Se hertil Bourdieus analyse af de ubevidste kulturelle strukturer, specielt det akademiske ubevidste i *Praktiske Grunde* nr. 3-4 (2007), s. 25-26 – O.a.

Livshistoriske og feltanalytiske interviewanalyser

Review-essay: *Livshistorieforskning og kvalitative interview*

Anders Mathiesen

Lektor emeritus, Institut for Samfund og Globalisering, RUC

Denne livshistorie-bog er et ganske spændende bidrag til diskussionen om forskellige måder at anvende kvalitative interview.¹ Bogen er nærmest en rapport fra et metodeudviklingsprojekt. Den kan ses som et nyttigt supplement til Järvinen & Mik-Meyer's bog om anvendelsen af kvalitative interview i et "interaktionistisk perspektiv".² Men det er også en problematisk bog, fordi Viborg-netværket³ (og Staf Callewaert) ligesom Järvinens metodebog bidrager til at reducere de redigerede interview-fortællinger i Bourdieus *La Misère du monde* til at være en variant af socialkonstruktionisme.⁴ En læsning som Bourdieu netop advarer imod i sin korte introduktion til bogen "To the reader".

Ved at placere Bourdieus afsluttende metoderefleksioner fra *Weight of the World* (se pkt. 3 nedenfor) i en så klart socialkonstruktionistisk orienteret livshistorisk tradition, og ved alene at fokusere på de "tekniske" ligheder i selve interview-arbejdet med livshistorieforskningen, bidrager Livshistorie-bogen aktivt til at skabe det indtryk, at *Weight of the World* er en samling livshistoriske fortællinger. Men det er en afgørende mis-læsning, der "usynliggør" bogens og det omfattende sociologiske forskningsarbejdes politiske betydning ved alene at fokusere på interviewmetodikken. Det omfattende kollektive værk satte

¹ Karin Anna Petersen, Stinne Glasdam og Vibeke Lorentzen (red.), *Livshistorieforskning og kvalitative interview*. Viborg: Forlaget PUC (2007). Dette review-essay har i en tidligere version været bragt i tidsskriftet FASID (www.fasid.dk).

² Margareta Järvinen og Nanna Mik-Meyer (red.), *Kvalitative metoder i interaktionistisk perspektiv: interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels forlag (2005).

³ Om Viborg-netværket, se bogens indledning "Antologiens tilblivelse" og den afsluttende oversigt.

⁴ Pierre Bourdieu et al, *La Misère du monde*. Paris: Seuil (1993). Eng. oversættelse *The Weight of the World*. Oxford: Polity Press (1999). De fleste danske læsere vil nok foretrække at anvende den engelske oversættelse, som jeg derfor i det følgende vil henvise til med forkortelsen WoW. Men da Livshistorie-bogen bl.a. præsenterer en dansk oversættelse af Bourdieus ret udførlige redegørelse i slutningen af WoW for, hvordan forskergruppen havde anvendt interview i dette kollektive værk om verdens elendighed, vil jeg primært henvise til denne danske oversættelse i min kritik nedenfor af Staf Callewaerts (SC) udlægning af disse metoderefleksioner, fordi det forudsætter kendskab til bogens "order of presentation" – som Bourdieu skriver indledende "To the Reader".

eksplicit fokus på magtproblematikken i den omorganisering og markedsorientering af den offentlige sektors forskellige velfærdsinstitutioner, der blev påbegyndt i 1980'erne. Den nyliberalistiske "modernisering af den offentlige sektor". Det vil jeg uddybe til sidst, men først en stikordsagtig præsentation af bogens enkelte tekster, der ekspliciterer, hvordan de begrænser det analytiske perspektiv til interviewpersonernes – individernes – udviklingshistorie og holder fast ved en interaktionistisk metodologi i form af forskellige varianter af socialkonstruktionisme, bl.a. også som følge af det anvendte professionsbegreb, som jeg knytter nogle problematiserende kommentarer til.

1. Indledende har Staf Callewaert (SC) opdateret sine "kritiske refleksioner" over livshistorieforskningens subjektivistiske tendenser i anledning af Iver Goodsons deltagelse i et seminar i Viborg (se s. 236-267, og nedenfor pkt. 10). Med inspiration fra Jette Steensen og kritisk realisme kritiserer SC også den fænomenologisk-hermeneutiske og de forskellige socialkonstruktionistiske traditioner, der er repræsenteret i bogen.

2. Jette Steensen diskuterer forskellen mellem, hvad der er forskningsobjektet for et sociologisk og et psykologisk analytisk perspektiv (s. 33). Steensen redegør for, hvad Cicourel, Bourdieu, Archer og kritisk realisme har til fælles, men det betyder jo ikke at WoW-fortællingerne kan reduceres til "biografisk sociologi" eller det, Steensen kalder "'biografiske interviews" (s. 45). WoW-fortællingerne diskuteres, som om det er interviewpersonernes livshistorie, der er forskningsobjektet (se hertil også SC, s. 105).

3. Herefter følger så en dansk oversættelse af Bourdieus metoderefleksioner om "At forstå" (afslutningskapitlet "Understanding" i WoW – i Livshistorie-bogen er det blevet til begrebet "Forståelse", en begrebsdefinition, se kritikken af SC nedenfor). Bourdieu redegør i denne tekst for WoW-forskergruppens sociologiske anvendelse af kvalitative interview som et eksempel på, hvordan sociologiske forskere også kan bruge interview som et redskab til at sikre en "deltagende objektivering" – dvs. en måde at producere empirien på (feltanalytiske forskningsinterview), der forudsætter eller samtidig fungerer som en objektivering af det objektiverende subjekts (forskerkollektivets) synspunkt. Bourdieu redegør her for, hvordan WoW-forskerholdet havde arbejdet med, og hvordan de analytisk og fremstillingsmæssigt har anvendt interview. At forstå interviewpersonernes "fortællinger" består i relation til *The Weight of the World* i at forklare "den sociale betydning" af det, som de omhyggeligt udvalgte interviewpersoner siger, dvs. hvordan de forhold, som de fortæller om, påvirker styrkeforholdet mellem de modstridende positioner i de specifikke felter og de sociale magtrelationer i det samlede sociale rum. Det uddybes nedenfor.

4. Den næste tekst i Livshistorie-bogen (s. 79-109) er et optryk af Staf Callewaerts "udlægning" fra 1998 af den foregående tekst.⁵ SC skriver, at han foretager en "sparsomt kommenterende gennemskrivning" af teksten, men hvor Bourdieu indledende netop advarer imod og distancerer sig fra "standardiserede procedurer" og "metodologiske forskrifter" (s. 52f), så indplacerer SC indledende teksten i forståelsesbegrebets idehistorie (s. 79f). Her bliver Bourdieus redegørelse for den feltanalytiske anvendelse af "kvalitative interview" metodologiseret – eller mere præcist: SC indsnævrer det analytiske perspektiv og Bourdieus tekst til en teoretisk diskurs om at "forstå interviewpersonernes livshistorie"

⁵ Staf Callewaert, *Bourdieu-studier II*. Institut for Pædagogik, Retorik og Filosofi. Københavns Universitet (1998), s. 109-155.

socialpsykologisk (denne kritik uddybes nedenfor). Måske er netop denne skolastiske "tekst-eksegese" nøglen til at forstå – og forklare – den reduktion af *Weight of the World* til en samling livshistoriske fortællinger, som Livshistorie-bogen eller i hvert fald en del af bidragyderne helt eksplicit repræsenterer.

5. Herefter følger en fortælling om tre gymnasiepiger fra *WoW* (oversat af Ulf Brinkkjær, s. 110-130). Den er placeret efter SC's livshistoriske indsnævring af det analytiske perspektiv – og ikke som et eksempel på en feltanalytisk interviewanalyse umiddelbart efter Bourdieus originaltekst. Man kan sige, at redaktionen overlader til læseren at "forstå" betydningen af denne rækkefølge. Jeg tror det virker i retning af, at gymnasie-fortællingen læses som et billede af de stakkels pigers vanskeligheder med at klare sig i det ekstremt boglige og science-orienterede franske gymnasium. Men i *WoW* tjener denne "fortælling" altså til at henlede opmærksomheden på gymnasiets sociale funktionsmåde: Det er ungdomsuddannelsernes indretning, opdelingen i hierarkiserede linjer, der er forskningsobjektet i *WoW* om verdens elendighed – ikke de tre pigers forskellige oplevelser af mindreværd.

6. Stinne Glasdam diskuterer forskellen mellem Steiner Kvaales fænomenologisk-hermeneutiske (s. 132) og Bourdieus sociologisk reflektive anvendelse af interview. Hun påpeger, at den afgørende forskel består i, at Kvale i bedste akademiske tradition forsøger at opstille regler og metodiske retningslinjer for, hvordan forskningsinterview kan/bør udføres (fx s. 138), mens Bourdieus redegørelse i "Understanding" er nogle efterfølgende refleksioner over systematikken (dvs. praksislogikken) i *WoW*-gruppens arbejde med interview (fx s. 133). De begrebsanalytiske definitioner og de metodiske former er i fokus i Stinne Glasdams artikel. I den efterfølgende artikel eksemplificerer Vibeke Lorentzen, hvordan relationen mellem interviewer og interviewperson i praksis kan have afgørende betydning for, hvad der bliver sagt, og hvad det betyder.

7. I Karin Anna Petersens artikel "Om erhvervskaldet" anvendes kombinationen af interviewpersonernes (individuelle) familiehistorie og den dominerende diskurs om lærernes institutionaliserede "professionsuddannelse" til at forklare, hvordan "den moralske og kulturelle skoling af en hel erhvervsgruppe lykkes" (s. 167) – dvs. hvordan det lykkes at få lærerne til at påtage sig den dominerende opfattelse af "lærerrollen" i den franske "normal-skole" (med henvisning til Durkheims konservative definition (s. 164) – "problembørn" og specialpædagogik, der er Muel-Dreyfus' arbejdsfelt, repræsenterer det der udskilles fra "normalskolen"). Karin Anna Petersen bruger det livshistoriske perspektiv til at forklare lærernes "erhvervsvalg" (s. 162) – til at gøre deres erhvervsvalg "fornuftigt" og forståeligt (se s. 168ff). Teksten præsenteres som en "resumeret fremstilling" af en forelæsning, som Muel-Dreyfus holdt 15. september 1986 i Stockholm (s. 161). Men det er en lidt overraskende udlægning af Muel-Dreyfus, som Bourdieu arbejdede sammen med i mange år.

Karin Anna Petersen bruger Muel-Dreyfus' analyser til at fremstille lærernes professionelle identitet som en slags fælles gruppeidentitet, der ses som et resultat af mødet mellem uddannelsesinstitutionens foreskrevne lærerrolle og bestemte grupper, hvis forskellige livshistorier har disponeret dem for læreruddannelsens "allestedsnærværende kundskabsmoral" (s. 167). Lærernes "erhvervsmæssige identitet" fremstilles som et resultat af interaktionen eller "mødet" mellem agenternes "historie i kroppen" (habitus) og de institutionelle strukturer, og denne "harmoniforhold" ses som forklaringen på lærernes tilslutning til

en standardiseret "professionspraktik"/ en foreskreven "best practice". Den dominerende læreruddannelsesdiskurs får nærmest status af en strukturfunktionalistisk rolleteori (jf. henvisningen til Durkheims definition af skolen), og Karin Anna Petersen anvender et *socialpsykologisk professionsbegreb*, der fokuserer på individernes forestillinger og præferencer / forventninger i en sådan grad, at det faktisk svarer til et socialpsykologisk feltbegreb à la Kurt Lewin, dvs. en socialkonstruktionistisk variant af rolleteorien.

Francine Muel-Dreyfus har også bidraget til antologien *Travailler avec Bourdieu* med en artikel om "En sociologisk forståelse for psykoanalysen".⁶ Her har hun mere blik for, at Bourdieus sociologisk refleksive projekt går ud på at konstruere det specifikke felts modstridende positioner, og at "professionsidentiteten" løbende (kan) ændres af "... des luttes professionnelles [*institutionsfelternes kampe* mellem og inden for de forskellige faggrupper], des luttes politiques [*det politiske felts kampe*], des luttes entre disciplines et des avancées de nouvelle disciplines [*videnskabsfeltets kampe*]" (s. 229). Ud fra et feltanalytisk perspektiv er det den forefundne tilstand i fx feltet for lærerarbejde (skolefeltet), der konstituerer de erhvervsaktive læreres *professionshabitus* – dvs. deres praktiske sans for arbejdet, men de institutionaliserede professionsuddannelser kan i høj grad påvirke de forestillinger, lærerne har "i hovedet", om deres "professionelle identitet".

Et feltanalytisk *professionsbegreb* sætter (som fx i *WoW*, s. 5 og jf. kritikken af SC nedenfor) fokus på professionernes – faggruppernes – arbejdsfelt. Professionsudøvernes forskellige (mulige) praksisformer anskues i *WoW* som en sociologisk problemstilling, hvor analysen så går ud på at fremanalysere og forklare rationalet (dvs. interesseorienteringen) i forskellige måder at gøre arbejdet på og de pågående forandringer i arbejdets institutionelle betingelser – fx ændrede reguleringsformer, og hvad det kan betyde for lærernes arbejde og deres relationer til eleverne.⁷

8. Søren Gytz Olesen redegør i "En fortælling fra et sted" på grundlag af et livshistorisk interview for en pædagogstuderendes habitus, som et eksempel på "en stille eksistens" (nødvendighedens habitus). Den studerende BB affinder sig med sine beskedne livsbetingelser og det kendte (s. 191f), og han har en praktisk sans for at omgås børn og unge med tilsvarende forudsætninger. Han har efterhånden fundet sig til rette i arbejdet i en børnehave (s. 189). Søren Gytz Olesen anvender Karin Anna Petersens socialpsykologiske professionsbegreb,⁸ og han konstruerer pædagoguddannelsen som "en opsamlende funktion på arbejdsmarkedet" (s. 187). Han forklarer BB's valg af pædagoguddannelsen som et "match mellem livshistorie og erhversvalg" (det kan læses som en kombination af en strukturfunktionalistisk og en socialpsykologisk reduktion af både felt- og habitusteorien, en pessimistisk tendens til determinisme).

⁶ Pierre Encrevé & Rose-Marie Lagrave (red.), *Travailler avec Bourdieu*. Paris: Flammarion (2003). Se omtale i *Hexis Nyhedsbrev* nr. 14, 2003 – www.hexis.dk.

⁷ Se hertil fx Pierre Bourdieu, "Effet de champ et effet de corps", *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr. 59 (1985).

⁸ Karin Anna Petersens professionsbegreb er en variant af det strukturfunktionalistiske professionsbegreb, som Bourdieu har kritiseret og foreslået erstattet af feltbegrebet fx i Bourdieu & Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology* (1992) s. 242f og mere udførligt med sociologi som eksempel i "Epilogue: On the Possibility of a Field of Sociology", i Pierre Bourdieu & James Coleman (red.), *Social Theory for a Changing Society* (1991), s. 377ff.

Ifølge Gytz Olesen kan de pædagogstuderendes individuelle livshistorie forklare deres erhvervsvalg – og pædagoguddannelsens ringe status. Afsluttende er det lidt uklart, hvad det er for interesser der tilgodeses af de senere års akademisering af pædagoguddannelsen og opprioriteringen af den boglige "kundskabskultur" i daginstitutionernes arbejde parallelt med udbredelsen af ufaglært dagpleje.

9. Det er bemærkelsesværdigt, at Kvale i sit bidrag om "Domination through interviews and dialogues" bryder illusionen om forskeren som den neutrale iagttagere og den skolastiske forestilling om det ideelle interview som en herredømmefri kommunikation. Kvale gør i denne artikel, der første gang blev offentliggjort i 2006, eksplicit opmærksom på, at også hans egen kanoniserede grundbog om kvalitative interview⁹ repræsenterer denne skolastiske illusion (s. 201). Kvale giver en nyttig oversigt over, hvordan kvalitative interview (kan) anvendes som magtmiddel – i interviewsituationen, i videnskabeligt arbejde og i politisk arbejde eller måske mere præcist som led i en politisk anvendelse af videnskabeligt arbejde (s. 202-216). På god hermeneutisk vis klargør Kvale altså her begrænsningerne i den "anerkendte" hermeneutiske anvendelse af kvalitative interview (og illusionen om subjektivt og intersubjektivt konstruerede narrativer).

Men den skolastiske doxa (Kvale 1996) er fortsat det dominerende synspunkt – også i Livshistorie-bogen, som den efterfølgende artikel i bogen demonstrerer: Holmgaard og Højberg, "Fra profession til forskning – identifikation af en transformationsproces".

10. Goodson og Adair præsenterer med afsæt i erfaringer fra (etnografiske) feltstudier af voksnes "læringsbiografier" nogle helt praktiske råd om, hvordan man kan strukturere sit arbejde med livshistoriske interview. De skitserer en mulig forskningsmæssig fremgangsmåde – dvs. en metodologi. Afsluttende diskuteres spørgsmålet om "moving from 'life story' to 'life history'", dvs. fra livsfortælling til livshistorie (s. 260). De anfægter både Kvales internationalt anerkendte lærebog (1996) og den udbredte illusion om empowerment-effekten af sådanne interview, og de understreger behovet for en "social and historic location" af de livshistoriske fortællinger (s. 263) – uden egentlig at komme ud af deres etnografiske / "kulturbeskrivende" diskurs om interviewpersonernes livs- eller uddannelseshistorier.

11. Peter Møller Pedersen afgrænser sig i sine interviewanalyser til at forklare de interviewede pædagogstuderendes subjektive fortællinger om deres uddannelseshistorie (deres legitimerende forklaringer). Også her er der altså fokus på interviewpersonernes subjektive "identitetskonstruktioner". Men først giver han en ganske komprimeret og klar oversigt over nogle meget forskellige positioner inden for "kvalitativ forskning", som han skriver. PMP har også en kort karakteristik af Bourdieus "historiserende konstruktionisme". Med henvisning til "Understanding" (altså den engelske oversættelse af metoderefleksionerne fra *Weight of the World* – ovenfor pkt. 3) skitseres ultrakort Bourdieu-kollektivets feltanalytiske anvendelse af interview til at objektivere de specifikke felters logikker og konflikter (s. 271). Men denne skitse bruger han primært til at klargøre, at det ikke er hans projekt.

Møller Pedersens livshistoriske projekt er begrænset til at forstå interviewpersonernes fortællinger om deres "uddannelseshistorie", altså hvordan det går til at de har overtaget

⁹ Steinar Kvale, *InterViews – An introduction to qualitative research interviewing*. Sage Publications (1996, dansk 1997).

den "kønnede arbejdsdeling i faget". Hans forskningsobjekt er de pædagogstuderendes habitus' afgørende betydning for deres professionsidentitet (som den bl.a. er "produceret og reproduceret" som led i deres læreproces i løbet af uddannelsen – s. 273 og 280ff). Han redegør udførligt og præcist for denne afgrænsning i relation til en række andre positioner inden for kvalitativ forskning (s. 274-280). Specielt redegør han for den afgørende forskel mellem at bruge livshistoriske interview / livsfortællinger som det egentlige forskningsobjekt eller at bruge interview som en del af sin metode til analytisk at konstruere nogle processer og sociale mekanismer (s. 275), der kan "forklare" pædagoguddannelsesdiskursens kønnede struktur, og beskrive hvordan pædagoguddannelsen stadig bidrager til at reproducere "en kønnet arbejdsdeling internt i faget" (s. 283).

Peter Møller Pedersens korte redegørelse kan læses som en struktur-funktionalistisk beskrivelse af, hvordan disse mekanismer (det vil i hans case sige de studerendes habitus) bidrager til at reproducere fagets kønnede arbejdsdeling – dvs. artiklen repræsenterer en udtalt determinisme, hvor de pædagogstuderendes "elendige" forudsætninger fastholder fagets ringe status. Han bruger m.a.o. den diskurs-interne analyse af de individuelle livshistorier til at "forklare" den dominerende uddannelsesdiskurs og dens selv-reproducerende funktionsmåde. (En forskning, der begrænser sig til at beskrive "elendighedens" selv-reproduktion, kan let komme til at absolutere "*effet de lieu*" / doksisk determinisme – se *WoW*, s. 187, og i øvrigt Bourdieus artikel om habitus i dette nummer af *Praktiske Grunde*). PMP insisterer alene på at analysere interviewpersonernes livsfortællinger i deres egen ret (s. 284). Forskerholdet bag *WoW* lavede også "interne" interviewanalyser, men herefter blev disse hverdagslivs-fortællinger brugt som afsæt for at konstruere de modstridende positioner i det specifikke felts aktuelle tilstand.

12. Livshistorie-bogens sidste tekstafdeling anskueliggør nogle meget forskellige socialkonstruktionistiske måder at anvende kvalitative interview (socialhistorisk kontekstualisering, administrativ legitimering, narrativ performance):

Héctor Pérez Prieto ekspliciterer forskellen mellem "life story" og "life history" (s. 298 og 304), og at hans analytiske fokus er interviewpersonens habitus (s. 293). Men fortællingen om Mikael's "identitetskonstruktion" relateres til skoleklassen, det lille landsbysamfund og den uddannelsespolitiske diskurs om "en skole for alle" (s. 298ff), og på denne måde kan hans analyse læses som "en berättelse om moderniseringskampen og lärares ansträngningar för att få sina elever att lämna den gamla kulturen bakom sig och tillägna sig det nya grundat på vetenskapliga kunskaper" (s. 303).

Joyce Kemuma anvender nærmest de kvalitative interview til en beskrivende administrativ "kategorisering" af interviewpersonerne i henholdsvis "selvstændige" identiteter (initiative-takers) og "slavesjæle" (need-of-guidance) indrammet af en masse uspecificerede litteraturreferencer. Dette bidrag er en opskrift på videnskabeligt legitimeret administrativ (mis)brug af interview.

Marie Karlssons forskningsinteresse er, hvad de institutionaliserede magtrelationer mellem forældre og daginstitutioner betyder for forældrenes "identitetskonstruktion", men hendes fokus er på interview-situationen som en interaktionsproces. Hun analyserer et interview med Anneli, der er mor til et daginstitutionsbarn. Intervieweren og Anneli brugte interviewet til at bearbejde Annelis problemer med forældreidentiteten i relation til pædago-

gerne, og artiklen præsenteres som et eksempel på "storytelling" som en invitation til at "perform parental identity".

En afgørende forskel

"Habitus er et produkt af det levede liv [fate], men den er ikke en uafvendelige skæbne [destiny]" - Pierre Bourdieu, "Habitus – en praktisk orienteringssans" (ovenfor s. 75).

Det er et fællestræk ved de artikler, der er skrevet af Viborg-netværkets egne medlemmer og Staf Callewaert, at de de-historiserer Bourdieus praksisteoretiske begreber, primært habitusbegrebet. Bourdieus "åbne" habitusbegreb bliver anvendt som en fastlåst / "lukket" begrebsdefinition og som en mekanisk – determinerende – relation mellem livsbetingelsernes strukturer og individernes handlinger – som om "historien i kroppen" er *einmalig*, fx Gytz Olesens fortælling om den pædagogstuderende BB. De reproducerer i forskellig grad "den onde cirkel for strukturen der producerer habitus, som reproducerer strukturen *ad infinitum*" (Bourdieu, ovenfor s. 75)

A. Staf Callewaert fokuserer på begrebet "Forståelse" (et skolastisk synspunkt)

Bourdieu skelner mellem en teoretisk refleksivitet (dvs. en begrebsanalytisk refleksivitet eller en analytisk filosofisk fokusering på definitionen af de anvendte ord), en praktisk refleksivitet (det som han kalder en praktisk sans for, fx hvad de anvendte ord betyder i den konkrete sammenhæng i et specifikt interview) og endelig en praksisteoretisk beherskelse af regulariteten eller systematikken i de agerendes praktiske sans (dvs. habitusteoriens rekonstruktion af systematikken i de agerendes måde at forholde sig til den sociale virkelighed, det system af habituelle dispositioner, der regulerer den eller de agerendes forskellige handlinger, deres sociale praksis, fx interviewpersonernes udtalelser).¹⁰

Staf Callewaert fokuserer i sin udlægning (s. 79-107) af Bourdieu-teksten fra *The Weight of the World* (s. 52-78 i Livshistorie-bogen) på begrebet "forståelse". Helt konkret indrammer SC Bourdieus praksisteoretiske redegørelse med et teoriihistorisk rids, og denne indramning repræsenterer (eller måske snarere afslører) SC's skolastiske akademiske "synspunkt".¹¹ Han indfletter en række teoriihistoriske "refleksioner" om definitionen af de anvendte ord i sin akademisering – eller mere præcist: de-historisering – af Bourdieus redegørelse for, hvordan *WoW*-forskerholdet har produceret og anvendt interview.¹² Fx SC's optagethed af de tre gymnasiepigens *idiosynkrasi* (i Livshistorie-bogen oversat til særegenhed) og den *singulære* kompleksitet i pigernes måde at interagere, hvor SC finder anledning til at henvise til definitionen af dette ord i den sene skolastiske filosofi i middelalderen som en diskurs, der i sig selv udgør den enestående forklaring af det enestående subjekt, "selvet co-identisk med sig selv" (s. 96f – SC holder fast ved singulære s. 102, 105 og 106). Bourdieu

¹⁰ For en uddybning kan bl.a. henvises til Bourdieus tekst om Habitus, der er oversat til dette nr. af *Praktiske Grunde*, og til Bourdieus redegørelse for den sociologiske interviewers sokratiske "hjælp til selvanalyse", s. 71f, specielt note 19. SC kan helt tydeligt ikke rigtigt få Bourdieus redegørelse til at passe med sin egen indledende teoriihistoriske ramme (se s. 96).

¹¹ Se hertil fx Bourdieu om "logikken i det akademisk ubevidste" (Livshistorie-bogen, s. 76, note 25 og *Praktiske Grunde* nr. 3-4 (2007), s. 26).

¹² Pladsen tillader ikke en systematisk sammenligning af de enkelte hovedafsnit i hhv. Bourdieu-teksten og SC's udlægning, men det er faktisk et lærerigt eksempel på en konsekvent gennemført mislæsning. Her kan kun fremdrages nogle eksempler.

bruger disse ord til at klargøre forskellen mellem tape-recorder-sociologernes "naivt personalistiske syn på det enestående ved sociale personer" (s. 67 / *WoW*, s. 618) og *WoW*-holdets anvendelse af fx interviewet med de tre piger til at objektivere "the whole structure and history of the teaching system expressed there" (ibid.). De nøjes ikke med at analysere strukturen i pigernes interaktion (the interaction as a transaction), de anvender også disse interview til at objektivere "de usynlige strukturer, der organiserer [pigernes interaktion] – dvs. det sociale rum de lever i og det specifikke uddannelsesfelt de indgår i" (ibid.). Et andet eksempel er SC's reference til middelalder-mystikkens udtryk for "den mystiske erfaring med Gud: *scientia infusa*" (s. 99) – et udtryk som Bourdieu ikke bruger: Bourdieu gør alene opmærksom på, at de fremmedfjendske interviewpersoner ikke selv disponerer over en teoretisk beherskelse af principperne for deres "utilfredshed og elendighed" [*malaise*] (s. 70), og at en sådan indsigt i "det sande grundlag for denne utilfredshed" forudsætter en sociologisk selvanalyse, som den sociologiske "håndværker" eventuelt kan være fødselshjælper for i form af en "en deltagende objektivering" (s. 71 / *WoW*, s. 620f).

Staf Callewaert psykologiserer Bourdieus redegørelse i den forstand, at han begrænser det analytiske perspektiv til at "forklare" interviewpersonernes udtalelser og deres individuelle forestillinger ud fra deres habitus. Ifølge SC forklarer Bourdieu fx (igen i relation til de tre gymnasiepiger) pigernes habitus, deres interaktion og deres ytringer ud fra deres livshistorie (s. 96). SC fokuserer på interview som en kommunikativ interaktion og på det diskursive resultat (som resultatet af en individuel livshistorie?). SC fastholder, at (alene) agentens/interviewpersonens habitus "forbliver objektet for sociologens forståelse" (s. 105). Han redegør for forskerholdets "realistiske" måde at konstruere interviewet, men det er konstruktionsmetoden, SC fokuserer på, og så er han optaget af paralleller mellem den psykoanalytiske terapeutrelation og Bourdieus redegørelse for den socio-analytiske anvendelse af interview, men SC taler alene om "relationen" mellem interviewer og interviewpersonernes udtalelser (s. 99f)¹³ – han har ikke rigtigt blik for, at den deltagende objektivierungs objektivering af det objektivierende subjekt i praksis består i at objektivere det / de felter, der har produceret de agerende og deres forskellige habituelle dispositioner.¹⁴ SC bliver inde i interviewet som diskurs, og han tilslører den afgørende forskel på den psykoanalytiske samtalsituation og den "sociologiske selvanalyse" (dvs. *participant objectification* eller deltagende objektivering – *WoW*, s. 616, Livshistorie-bogen s. 64, oversættelse korrigeret).

Specielt Bourdieus bestræbelser på at klargøre afgørende forskelle mellem de forskellige måder at anvende – og forstå – interview er mangelfuld og uklar i SC's udlægning: fx anfører SC i forlængelse af sin redegørelse for den "sokratiske" interviewform og dens effekt i form af en "længe undertrykt selvforklaring" – en meget psykologisk formulering (s. 95), jf. også analogisering til religiøs åbenbaring (s. 102) – et interview-klip med "stålarbejderen i Longury" (s. 95), som Bourdieu (s. 63) brugte til at anskueliggøre meningsmålinger-

¹³ I øvrigt skriver Bourdieu i denne forbindelse, at det er opinionsundersøgelsernes "påtrængende" interviewform, der – under dække af "neutralitet" – "følger en *logik*, der ligger meget tæt på den, som psykoanalysen peger på" (s. 71) – altså ikke den sokratiske socioanalytiske interviewform.

¹⁴ Jf. fx redegørelsen for at den deltagende objektivering forudsætter en "dobbelt historisering" i Bourdieus samtale med Lutz Raphael (1995) - se Pierre Bourdieu, "On the Relationship between Sociology and History in Germany and France", i Engelstad & Kalleberg (red.), *Social time and Social Change*. Oslo (1999), s. 172.

nes "påtrængende interviewer", der *påfører* informanterne en "mening", de slet ikke har (se også note 9 om psykoanalysens *logik*). Til gengæld anførte Bourdieu i det afsnit om kunsten at interviewe, hvor SC bruger "stålarbejder-klippet", et eksempel på en "fordækt falsk objektivisering", en selvscenesættende "intellektuel narcissisme" (s. 64), som SC forbigår i tavshed – men som konnoterer med de socialkonstruktionistiske (narrative) identitetskonstruktioner. SC er uklar på, hvad deltagende objektivisering egentlig går ud på (se fx s. 104 og sammenhold med *WoW*, s. 616 og 626, *Livshistorie-bogen* s. 64 og 78).

Staf Callewaert siger ikke, at han vil foretage en diskursanalyse, men det er hvad han gør i sin tekst. SC udlægger "Understanding" som et abstrakt teoretisk metodologisk ræsonnement, der (ifølge SC) i høj grad er sammenfaldende med det socialpsykologiske / socialkonstruktionistiske livshistoriske perspektiv, og denne "tendens" går (som anført ovenfor) igen i Karin Anna Petersens socialpsykologiske professionsbegreb / professionsforståelse og desværre også i Peter Møller Pedersens fokusering på de pædagogstuderendes subjektive "uddannelseshistorier".

B. Bourdieus feltanalytiske anvendelse af interview (et engageret synspunkt)

Bourdieu forklarer i "Understanding" (*Livshistorie-bogen*, s. 52-78), at *WoW*'s fortællinger og analyser "anvendes til" at synliggøre det sociale rums orden – ikke kun den "diskursive orden" i interviewpersonernes individuelle livshistorier. Feltanalysens sociologiske refleksivitet markerer en afgørende forskel fra den socialkonstruktionistiske livshistorieforsknings metodologiske interaktionisme og diskursanalysens teoretiske eller begrebsanalytiske refleksivitet.

Feltanalytisk videnskabeligt arbejde går ud på at konstruere en model (det specifikke felts ensemble af modstridende positioner), der bl.a. kan forklare de forefundne forskellige praksisformers "sociale betydning" (*effet*) i de specifikke felter (dvs. deres påvirkning af magtrelationerne i de specifikke felter). Det videnskabelige arbejde går med andre ord ud på at "begrebsliggøre" rationalet eller interesseorienteringen i de forskellige praksisformer, der kan iagttages eller registreres fx i interview med agenter i de specifikke felter. Formålet med at konstruere de specifikke felters "ensemble af positioner" er, at det så bliver muligt at "forstå", i hvilken grad forskellige interesser tilgodeses af de forskellige "praksisformer" – dvs. de forskellige måder at organisere og regulere arbejdet og de forskellige måder at udføre arbejdet i de specifikke felter.

At forstå og forklare, hvad det, som interviewpersonerne siger, kommer til at betyde socialt, består med andre ord i at konstruere det felt (eller måske snarere de forskellige specifikke felter), der har produceret både udtalelserne og de personer, der udtaler sig om de aktuelle "produktionsbetingelser" (tilstanden i feltet), så det bliver synligt, hvordan de forskellige praksisformer påvirker de sociale magtrelationer i det specifikke felt og i det samlede sociale rum. I *WoW* er (de pågående ændringer i) interviewpersonernes livs- og arbejdsbetingelser i fokus – dvs. forskningsobjektet er "det felt, med og mod hvilket man er blevet til det, man er" for at citere indledningen til Bourdieus "selvanalyse" (2002).¹⁵

¹⁵ Helt konkret skriver Bourdieu i indledningen "To the Reader" i *WoW*, at fremstillingsformen tilsigter "to present the cases so that the reading connects individuals whose completely different points of view might very well be at odds, even clash, in real life", og at de enkelte "cases" eller fortællinger grupperes med andre "that are, so to speak, variants of it" (*WoW*, s. 1) – fx fortællingerne

Feltanalytiske forskningsinterview tjener altså ikke primært til at lave mere eller mindre "dybe" hermeneutiske analyser af de interviewedes subjektive livsverden eller tankeverden – eller for den sags skyld deres livshistorier.

Felter er teoretisk konstruerede forklaringsmodeller, der bl.a. også kan forklare, hvordan diskursive repræsentationer af den sociale virkelighed (fx interviewpersonernes fortællinger i *WoW*) viser noget om, hvad det er for forhold, der strukturerer de agerendes sociale praksis (se fx *WoW*, s. 511), deres forskellige måde at leve, deres forskellige "livsstile" (fx interviewpersonernes måde at forholde sig til de pågående strukturelle forandringer i deres bosteder, deres uddannelsessteder og deres arbejdssteder – som i *WoW*). Men også den forefundne "symbolske orden" (fx den aktuelt altdominerende nyliberalistiske globaliseringsdagsorden) er én af de handlesammenhænge, som interviewpersonerne indgår i, og som kan påvirke deres praksisformer (se teoriafsnittet om "Abdication of the State", *WoW*, s. 181-188).

Interviewpersonernes diskursive "repræsentationer" af den sociale virkelighed (fx i form af *WoW*'s fortællinger) er altså på én gang resultater af de agerendes socialt specifikke livsbetingelser og samtidig en afgørende forudsætning for deres måde at forstå og deres måde at forholde sig til disse betingelser, herunder også deres måde at forholde sig til og fortælle om de pågående ændringer i de specifikke felters institutionelle betingelser. I forhold til livshistoriske interviewanalyser flytter Bourdieus *feltanalytiske* anvendelse af kvalitative interview i *WoW* altså det analytiske fokus fra "individerne" til de "felter", der skaber interviewpersonernes forskellige (men alt andet end "individuelle") praksisformer, deres "livsstil" og deres selv-legitimerende fortællinger – eller mere præcist: konfrontationen mellem de agerendes habitus og deres placering i de specifikke felters objektive strukturer (se hertil Bourdieus artikel i dette nummer af *Praktiske Grunde*). I *WoW* anvendes/analyseres fortællingerne ikke som individuelle livshistorier, men som historier med gyldighed for hele den "sociale kategori" (se fx s. 60), der er i en tilsvarende "position" i det specifikke felt (fx ejendomsfunktionærerne i de "forsømte" boligkomplekser, de underordnede politiadvokater, de forskellige omsorgsarbejderkategorier).

WoW er måske primært at forstå som et "fremstillingsprojekt", dvs. som en måde at anvende den "sociologiske viden", som Bourdieu og forskerholdet på *Centre de sociologie européenne* havde oparbejdet gennem mange års arbejde inden for deres respektive forskningsfelter. De enkelte forskere kender deres specifikke felters funktionsmåde og har derfor et skarpt "blik" for, hvad de aktuelle ændringer har/får af sociale konsekvenser, og det er denne indsigt i de strukturelle ændrings "sociale betydning", som *WoW*-projektet går ud på at delagtiggøre læserne i – ikke mindst de underordnede velfærdsprofessioner ("statens venstre hænder" – *WoW*, s. 5 og 183f). Interview-fortællingerne er en slags ikke-akademisk fremstillingsform, der helt bevidst er valgt netop med henblik på at gøre det synligt og forståeligt for dem, "der deler nogle generelle karakteristika med den talende" (Livshistorie-

om de forskellige retlige professioner i afdelingen om "The Abdication of the State", eller de forskellige interview-fortællinger i afdelingen om de strukturelle ændringer på arbejdsmarkedet ("On the Way Down"). Det fremgår af teoriafsnittet til "The Space of Points of View" at overkategorierne er "the social macrocosm" og "the directly experienced effects of social interaction within these social microcosms (office, workshop, business, neighborhood, in the extended family)" (s. 4) – dvs. de specifikke felter. Mere eksplicit præsenteres det feltanalytiske perspektiv fx i teoriafsnittet om "Site Effects" (s. 123ff) og "Remaking history" (s. 187f).

bogen, s. 74, oversat til "åbenbaring" og som SC s. 102 ligefrem ligestiller med de bibelske lignelser – Bourdieu skriver: "parabels of prophetic speech", *WoW*, s. 623, det kan lige så godt være Platon, Hitler eller Mao). *WoW's* fortællinger er med forsæt udformet som sociologisk refleksive "øjenåbnere", der "gør de objektive strukturer, som det videnskabelige arbejde stræber efter at afdække, håndgribelige" (Bourdieu i *Livshistorie*-bogen, s. 74, min fremhævnning), og de redigerede fortællinger kan på denne måde mobilisere i kraft af en "praktisk" og emotionel forståelse (jf. hertil "Da Capo" i *Rules of Art*, der blev færdiggjort parallelt med *WoW*-projektet¹⁶).

Interview-arbejdets konkrete former i forbindelse med *WoW* var, som allerede nævnt, begrundet i at forskergruppen havde sat sig for at producere nogle "realistiske hverdagslivsbilleder", der anskueliggør nogle afgørende strukturelle "brud" i interviewpersonernes arbejdsliv, deres specifikke arbejdsfelter (jf. *WoW*, s. 511), og som forskergruppen kunne tage som udgangspunkt for en objektivisering af disse dominerede gruppers sociale virkelighed. Den særlige feltanalytiske måde at lave og anvende interview (interview, analyse og fremstilling), som Bourdieu redegør for i "Understanding" var/er simpelthen nogle metodiske teknikker – håndværksmæssige værktøjer, der kan anvendes til at objektivere de på interviewtidspunktet aktuelle samfundsmæssige årsager til interviewpersonernes oplevede "elendighed", altså de grupper som de strukturelle forandringer går ud over – dér hvor de bor, og i deres arbejde. Men det perspektivskifte bortleder den livshistoriske "indramning" i *Livshistorie*-bogen opmærksomheden fra – ved at begrænse perspektivet til interviewpersonernes "livshistorier". Bogen abstraherer med andre ord den anvendte "interview-teknik" fra dens eksplícit angivne "sociale anvendelse" (dvs. forskergruppens strategi).

Livshistoriske interviewanalyser fokuserer alene på interviewpersonernes historie i kroppen og på den kommunikative interaktion i interviewsituationen (jf. kritikken af Staf Callewaert ovenfor). De feltanalytiske interviewanalyser i *WoW* – dvs. de "redigerede" fortællinger – forudsætter også en teoretisk konstruktion af interviewpersonernes habitus, men disse analyser anvendes altså derudover/efterfølgende til at sætte fokus på den konfliktfyldte historie i de felter, der har produceret interviewpersonernes oplevede "elendighed" (fx beboernes materielle usikkerhed i de forsømte områder og velfærdsarbejdernes faglige frustrationer). "Understanding"-kapitlet er netop, som Stinne Glasdam præciserer (ovenfor pkt. 6), en efterfølgende redegørelse for, hvordan forskergruppen havde arbejdet med interviewene, og hvordan de anvendes som led i bogens konstruktion af interviewpersonernes "dominerede positioner" i de specifikke felter (historien fortalt nedefra, som Günter Grass formulerede det i samtalen med Bourdieu i filmen *Sociologien er en kampsport*.¹⁷

De redigerede interviewudskrifter bruges i *WoW* til at henlede opmærksomheden på den sociale betydning af de ændrede magtrelationer imellem de modstridende positioner i de specifikke felter repræsenteret ved forskellige måder at indrette og at regulere de sociale

¹⁶ Pierre Bourdieu, *Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Cambridge: Polity Press (1996).

¹⁷ Pierre Carles tankevækkende film om Bourdieu med titlen *Pierre Bourdieu – La Sociologie est un sport de combat* (C-P Productions and VF Films 2001), der er tilgængelig her i landet i en version med engelske undertekster.

institutioner, og repræsenteret ved de forskellige faggrupper og de enkelte professionsudøvers forskellige måder at udføre arbejdet i de enkelte institutioner ("stederne"). Den aktuelle "elendighed" – tilstanden i feltet – forstås og forklares i WoW som resultater af 1980ernes og 1990ernes "konservative revolution" og – mere konkret – som konsekvenser af den nyliberalistiske tilbagetrækning af "statens" kollektive regulering af det sociale liv på stadig flere områder ("steder"), der giver sig udtryk i forringelser af de sociale velfærdsforanstaltninger og i statens (dvs. de markedsteknokratiske "højre-hænders") forringelse og tilbagetrækning af stadig flere velfærdsforanstaltninger og -institutioner fra *de for-sømte områder*.

Bourdieu redegør i "Understanding" (som SC påpeger) meget omhyggeligt for teknikken i den måde de feltanalytiske interview er produceret for at sikre, at de redigerede fortællinger repræsenterer en "realistisk konstruktion". Men det er altså for at sikre den samfundsvidenskabelige validitet – og ikke primært af omsorg for interviewpersonernes "selvrealisering" (se Livshistorie-bogen, s. 95 og 100). Frem for Staf Callewaerts henvisninger til middelalder-filosofien og psykoanalysen kunne her igen henvises til Bourdieus "Habitus – en praktisk orienteringssans" (ovenfor s. 72ff) og til en note andetsteds om den afgørende forskel mellem Bourdieus dobbelte historisering af hhv. interviewpersonernes habituelle dispositioner og det analytiske blik og så "the 'social constructionist' approach to social problems."¹⁸ (Endvidere kan henvises til kritikken af "de gængse samtaleanalyser" og den interaktionistiske forståelse af diskurser i kapitlet om symbolsk vold, der ligeledes uddybes i en note med omfattende henvisninger, samme sted s. 129 og note 76).

C. At anvende interview (*les usages sociaux*)

Sammenfattende har jeg fået det ud af at læse livshistorie-bogen, at man overordnet i hvert fald kan skelne mellem tre afgørende forskellige måder at anvende kvalitative interview:

- som subjektive og/eller intersubjektive identitetskonstruktioner eller livsfortællinger [diskursen om det autonome subjekt / en teoretisk professionsidentitet],
- som individuelle socialhistoriske livshistorier [den erfaringsbaserede forestilling om det socialiserede individ / en professionshabitus og historien i kroppen]
- som realistiske hverdagslivsbilleder af tilstanden i de specifikke felter (fx sygepleje- og omsorgsarbejdsfeltet) anskuet fra interviewpersonernes forskellige positioner i et og samme felt [teorien om kulturelle produktionsfelter / modstridende positioner i de sociale rum og inden for de enkelte faggrupper]
- hertil kommer, at både psykoanalysen og kritisk psykologi anvender interviewsamtaler.

De redigerede interviewsamtaler i WoW er primært fokuseret på interviewpersonernes fortællinger om problemer og begrænsninger i deres aktuelle arbejdsliv eller livssituation i øvrigt. Fortællingerne synliggør på denne måde nogle afgørende *strukturelle ændringer*

¹⁸ Bourdieu og Wacquant, *An Invitation to Reflexive sociology* (1992), s. 239, note 30. Noten er sjovt nok udeladt i bogens danske oversættelse *Refleksiv sociologi: mål og midler* (1996)!

("brud") i arbejdets organisering og regulering, og eftersom interviewpersonerne indtager / "repræsenterer" forskellige sociale positioner horisontalt (faggrupper) og vertikalt (niveauer i det sociale rums hierarki) i deres respektive felter, så forholder de sig forskelligt til de samme strukturelle ændringer. Det er ændringerne i styrkeforholdet mellem de specifikke felters modstridende positioner, der er forskningsobjektet i *WoW*.

Replik

- *Staf Callewaert*

Anders Mathiessen har anmeldt en kollektiv publikation med 16 medförfattare, som har titeln *Livshistorieforskning og kvalitative interview* (Forlaget PUC, Viborg 2007), redigeret av Karin Anna Petersen, Stinne Glasdam och Vibeke Lorenzen.¹ Jag skall inte säga någonting om vad AM skriver om alle de andra författare, men när det gäller mig själv vill jag bara notera, att jag med en viss förvåning har lärt mig, att jag psykologiserer Bourdieu, är interaktionist och till och med socialkonstruktionist. Jag trodde annars, att jag hela mitt liv har bekämpat dessa riktningar, bland annat när Anders Mathiesen kom på banan med sin Roskildeguppe, och efter min mening allt för mycket tvingade fram en fenomenologisk og subjektivistisk läsning av Bourdieu, till exempel som opponert på Stinne Glasdams avhandling eller på Hexis' sammankommster. De motsatta vetenskapsteoretiska och metodiska synspunkter jag hela mitt liv har försökt att förklara, kan man lära känna i en annan bok, *Til kritikken av den pædagogiske teori* (Forlaget PUC, Viborg 2006), som dokumenterer, att jag inte förrespråkar det som AM tillskriver mig.

Det kan kanske vara informativ att veta vad mina bidrag i boken handlar om:

1. "Kritiske reflexioner over den livshistoriske trend" är en text, som jag presenterade när vi startade det så kallade "Goodson projektet" i Viborg, där Goodson själv medverkade circa 2000 om jag minns rätt. Texten är ett försök att komplettera Goodsons somme tider meget subjektivistiske approach med mera specifikke sociologiske infallsvinkler hämtade från hela Bourdieus författarskap, och som Goodson själv kunde se som ett värdefullt komplement till hans sätt att arbeta på.

2. "Förståelse og forklaring i de sociale videnskaber", som är ett manuskript från mitt doktorand seminar i Köpenham, publiceret i serien *Bourdieu-studier* II 1998, som presenterar *La Misère's* metode kort efter at *La Misère du Monde* hade kommet på fransk i 1993, og innan den engelske oversættningen kom, där jag försöker resumera slutkapitlet og situere det inom den klassiske disputen mellem at forklare og at forstå; Ulf Brinkkjær bidrog med en oversættelse af et interview som viser at till og med disse gymnasie elever anar "at forklaringen for vad som hænder on the spot ikke kan findes on the spot."

Det vill säga mina bidrag handlar inte om kvalitative eller livshistoriske interview, men om en tredje metode som Bourdieu-gruppen eksplorerer for at dokumentere två-tredje del af samfundets udvikling i Frankrig. ●

¹ Redaktionel bemærkning: Anders Mathiesens review-essay i anledning af *Livshistoriske og feltanalytiske interviewanalyser* har tidligere med små ændringer været trykt i i tidsskriftet FASID (www.fasid.dk). Staf Callewaert har forespurgt om muligheden for at hans replik til FASID-versionen også bringes i *Praktiske Grunde*, hvilket redaktionen har accepteret.

NYHEDSBREV

Foreningen Hexis # 36 - Reaktion: Carsten Sestoft

Citat

“Filosofien i Finansministeriet er, at samfundsinteressen fortolkes økonomisk.”

- Anders Eldrup, departementschef i Finansministeriet 1991-2001, citeret i *Information*, 1. marts 2008

Citat

Ud over alt det, som folk anser det for normalt at gøre og sige, og ud over det, som bøger, plakater i metroen eller sjove historier foreskriver folk at tænke, er der alle de ting, som samfundet er tavst om og ikke ved det er tavst om, og som vier alle dem, der føler dem uden at kunne benævne dem, til ensomt ubehag [mal-être]. En tavshed, som pludselig brydes en dag, eller lidt efter lidt, og ordene strømmer ud over tingene, der endeligt er anerkendte, mens der nedenunder dannes nye tavsheder.

- Annie Ernaux: *Les Années* (Gallimard, 2008)

Kommentar om overflødigt bureaukrati

På et tidspunkt i foråret var jeg til en beskæftigelseskonference arrangeret af beskæftigelsesrådet i Region Midtjylland. Claus Hjort Frederiksen optrådte og svarede på spørgsmål – heraf en del kritiske – fra diverse jobcentre, fagforeninger, erhvervsråd osv. Fra offentlig side var der et antal beklagelser over omfattende tidsforbrug på dokumentation. Beskæftigelsesministeren sagde, at han selvfølgelig var meget villig til at se på sagerne, så overflødigt bureaukrati kunne fjernes. Sandt at sige havde det nok været mere overraskende, hvis han – eller for den sags skyld nogen andre – havde gjort sig til fortalere for overflødigt bureaukrati. Ikke mange minutter senere forklarede han imidlertid, at man jo ikke bare kunne bevilge penge uden at følge op på, hvad de gik til, for så blev der skandale i pressen eller i Folketinget.

Her er det, at man aner, hvordan cirkuset fungerer: Ideologerne i Finansministeriet får med inspiration fra bl.a. britisk New Public Management politikerne til at gå med på skiftet fra regelstyring til mål- og rammestyring i løbet af 1990'erne, idet det skulle frisætte den offentlige sektor og få selvstændighed og lokalt ansvar til at blomstre. Når der så indtræffer skandaler eller bare løbende offentlig kritik fra pressen eller oppositionen i Folketinget

vedrørende en eller anden del af det offentlige, opdager ministrene imidlertid, at de har fraskrevet sig en del af redskaberne til at regulere og kontrollere. Altså må de forlange mere dokumentation eller fastsætte detaljerede regler, og for at ministeren kan se, om det går den rigtige vej, er det bedst, at den har form af tal, så man kan sammenligne. Og så er der sat gang i dokumentationshelvedet.

To bøger og fire indlæg

Geoffroy de Lagasnerie: *L'Empire de l'Université. Sur Bourdieu, les intellectuels et le journalisme*. Paris: Amsterdam, 2007.

Nathalie Heinich: *Pourquoi Bourdieu*. Gallimard, 2007.

Tiderne i det intellektuelle Frankrig er ejendommelige. Fornuftige folk giver sig til at skændes om bizarre ting. To nye Bourdieu-bøger giver således anledning til mærkelige udvekslinger, hvor folk, man har respekt for, siger meningsløse ting.

En mig ubekendt Geoffroy de Lagasnerie udgiver en bog med titlen *L'Empire de l'Université. Sur Bourdieu, les intellectuels et le journalisme* (2007), i hvilken det hævdes, at Bourdieus arvtagere svigter hans indsats ved at lukke sig om sig selv og deres universitære miljøer. Det er i sig selv et tvivlsomt postulat, der synes at indebære en formodning om, at Bourdieus arvtagere ville få samme offentlige opmærksomhed som Bourdieu, hvis blot de gad åbne munden. Men i hvert fald er savnet af Bourdieu i offentligheden føleligt ifølge de Lagasnerie i en artikel i *Le Monde* (8.2.08).

Denne artikel får så kunstsociologen Nathalie Heinich (født 1955), for hvis bog om samtidskunsten (*Le triple jeu de l'art contemporain*, 1998) jeg har den største agtelse, til at fare i flint i endnu en artikel i *Le Monde* (22.2.08): Nej, vi er mange, der ikke savner den Bourdieu, som påkaldes af dem, der blot søger at overgå hinanden i tom radikalitet, og således forsøger at optræde som vagthunde og får på samme tid. Der er overhovedet ikke brug for den profetiske side af filosoffer som Deleuze, Derrida eller Foucault, eller af Bourdieu, eller for den genopvarmede reeksport af det samme fra USA som fx Judith Butler (som man er begyndt at læse i Frankrig). For vi er nogle, som godt kender tænkningen fra 60'erne og 70'erne, og som ikke har nogen som helst lyst til at vende tilbage til den, fordi vi bl.a. går ind for ægte og autonom humanvidenskab snarere end filosofisk problematisering af den, og fordi vi ved og siger, at mennesket ikke kan leve uden at leve i en fælles verden, og at denne fælles verden er lige så vanskelig at skabe og vedligeholde som den er let at nedbryde: Og hvis dét er Bourdieus arv, er vi nogen, der ikke savner ham. Og så videre, og så videre. Den gode Nathalie Heinich synes på en eller anden måde at finde Bourdieu anvendelig som samlebetegnelse for alle de ganske talrige former for idioti, hun for tiden finder genererende i Frankrig – herunder en hel del, som hun formentlig har lært af Bourdieu at distancere sig fra.

Heinichs indlæg fremkalder så Pierre Bergounioux's vrede i sagens tredje *Le Monde*-indlæg (29.2.08). Bergounioux er forfatter, født 1949, agregé og doktor i moderne litteratur og mellemskolelærer; han har forfattet et helt monumentalt litterært værk, som jeg vil vende tilbage til ved anden lejlighed; og han har tilsyneladende en grænseløs beundring for Bourdieu. I sit indlæg begynder han med et af sine sædvanlige temaer, der spiller sammen med

2008 som 40-året for maj '68, nemlig den katastrofale måde, hvorpå virkeligheden siden 1968 har dementeret de forhåbninger, der opstod dengang: "Og dog er det, der udgiver sig for virkeligheden [i dag], intet andet end det, som '68 gjorde oprør mod". På en eller anden subtil dialektisk måde forholder det sig vistnok sådan for Bergounioux, at jo mere fantastiske ideerne fra 68 var, jo mere beviser det, hvor reaktionær nutidens angivelige virkelighed er... I al fald skriver han videre, at det er overraskende, at Heinich (nedladende betegnet som "en dame") "eksplicit ønsker sig at glemme 60ernes franske filosoffer, og i første række den prægtige [magnifique] Pierre Bourdieu, når filosofien ikke er andet end det højt bearbejdede udtryk for kollektive forhåbninger, og at dens fremskridt [avancées] for fyrre år siden bestod i en refleksion, der med anstrengelse, intelligens og mod var frigjort fra de formørkede sandheder i et patriarkalsk samfund, som skønt aldrende og hensunket i slummer var roligt uretfærdigt og blodigt kolonialistisk, og hvis institutionelle filosofi uden diskussion antog dets principper." Både Bergounioux og Heinich er store retorikere, men deres non-sens er af forskellig art: Hvor Heinich blander alt muligt sammen, excellerer Bergounioux i at reducere tingene til marxistisk sludder.

Fjerde skridt i føljetonen er så, at en anden fortræffelig forfatter og ven af Bergounioux, nemlig François Bon (født 1952, omtalt i Hexis' nyhedsbrev nr. 5), har samlet alle de tre indlæg på sin blog 29.2.08: "Tager man fat på Bourdieu, ja så ved jeg at man skal passe på Pierre [Bergounioux]. Også jeg har siddet over for Pierre Bourdieu i hans kontor, og opmærksomheden, imødekommenheden og intensiteten i tilbagemeldingen svarede til det, man havde lært om sig selv i hans bøger." Og dén Bourdieu har Heinich så "gravet op med tænderne", som Bon siger. Se <http://www.tierslivre.net/spip/spip.php?article1194> –

Det er både trist og foruroligende, når folk, hvis intellektuelle og kunstneriske arbejder, man sætter pris på, skændes på en så stædigt forvrøvlet måde. Det, de nok i virkeligheden skændes om, er deres forhold til Bourdieu og gennem ham til deres egen historie og deres plads i det intellektuelle felts historie. Bon og Bergounioux har, som det antydes af Bon, lært af Bourdieu, fordi deres sociale baner på den ene eller anden måde ligner Bourdieus, og fordi de af forskellige grunde var socialt og/eller politisk engagerede. Derfor ser de Bourdieu som den, der har lært dem at forstå og acceptere sig selv som de sociale væsener, de nu er.

Heinich er som nævnt Bourdieu-elev, men begyndte for cirka 10 år siden at lægge afstand til mesteren, ikke altid på nogen helt gennemskuelig måde. Det er ikke indlysende, at hun behøvede at kritisere Bourdieu for at lave de fortrinlige analyser i sin bog om samtidskunst, men det er ikke det afgørende. Væsentligt er det snarere, at hun tilsyneladende finder det nødvendigt at lægge afstand til Bourdieu for at blive sig selv og ikke blot den elev, hun overlader det til andre at være.

Gennem forholdet til Bourdieu er det altså forholdet til deres position i det intellektuelle felt, de tre forholder sig til. Når Bourdieu for Bon og Bergounioux er "le magnifique", er det, fordi hans værk kunne hjælpe dem i deres litterære projekt, som især bestod i at forstå sig selv som produkter af et Frankrig under bl.a. den forandring, der via højere uddannelse og på en overmåde kompliceret måde havde fjernet dem fra deres egen barndom, socialklasse og provinsielle hjemegn (og årtierne, de voksede op i). De tilhører begge en gruppe af forfattere, der med generations- og provinsfællens Pierre Michons formulering var "en slags fremmede eller indre immigranter". De havde i skolen eller senere lært litteraturen at kende

som en slags fremmedsprog, de ikke kendte hjemmefra; og "denne litteratur, denne smukke ting, som ikke var vores, ville vi voldsomt gerne tilegne os", som Michon har sagt. Det gjorde de så, og de brugte den til at forstå og beskrive de ændrede liv for sig selv og andre fra samme lag. Bourdieu symboliserer derfor det, der er kernen i deres litterære projekter: litteraturen som et erkendelsesinstrument, der fordi den opererer med andre former end sociologien, ikke er en direkte konkurrent til den.

For Heinrich er Bourdieu naturligvis en direkte konkurrent og en tidligere læremester, af hvis skygge man må træde ud for at blive sig selv. Til forskel fra Bergounioux og Bon var Bourdieus position som offentlig og radikal intellektuel i 1990'erne for hende en yderligere årsag til at lægge afstand. En afgørende indsats i striden er derfor også om arven efter Bourdieu primært skal være videnskabelig eller politisk.

Det har hun skrevet om i bogen *Pourquoi Bourdieu*, hvis mål er at forklare Bourdieus succes med sociologiske redskaber. Udførelsen af dét projekt efterlader mig ret konsterneret. Der er mildt sagt ikke meget empirisk evidens i den, men derimod en række interessante og indimellem bizarre analyser af, hvordan Bourdieus tænkemåde og retorik virker. Eksempelvis ville det være interessant at have belæg for udsagnene om, at Bourdieu i 1968 politisk var tættere på kommunistpartiet end på studenteroprørerne, eller at afsnittene om tiden i Algeriet under befrielseskrigen i *Udkast til en selvanalyse* mest vidner om, at Bourdieu forsøgte at få sine manglende politisk engagerede handlinger under befrielseskrigen (til forskel fra en jævnaldrende intellektuel som historikeren Vidal-Naquet) til at tage sig ud fra den bedste side (s. 75 og 33), skønt det sidstnævnte måske ikke forekommer uplausibelt.

I nogle tilfælde skyder Heinrich efter min bedste overbevisning Bourdieu de synspunkter i skoene, som han prøvede at overvinde med netop de betragtninger og argumenter, som Heinrich derpå anfører for at overvinde Bourdieu... For eksempel mener hun, at meget af Bourdieus kritiske sociologi går ud på tilskrive skyld, fx for kulturel undertrykkelse (fx s. 162): Min interesse for Bourdieu skyldes bl.a., at han til forskel fra en vældig masse andre intellektuelle og forskere *ikke* primært havde dette ærinde. Netop i den sammenhæng er beskrivelsen af den indlysende kritiske dimension i hendes egen ph.d.-afhandling om "opfindelsen af forestillingen om kunstneren"¹ interessant: "Det sagde sig selv: Forestillingen om kunstneren havde ikke altid eksisteret; følgelig havde dens værdi ikke noget naturligt fundament og havde dermed ikke behovet at eksistere. Troen på de kunstneriske værdiers evighed var blot en illusion, som det var sociologiens ikke blot videnskabelige, men også politiske pligt at afsløre, fordi afsløringen gjorde det muligt at problematisere et hierarki, som nødvendigvis undertrykte de dominerede. QED [= Quod erat demonstrandum, dvs. 'Hvilket var, hvad der skulle vises']. " (s. 139-140)

Er det virkelig meningen med Bourdieus kritiske sociologi? Hvis det er det, Heinrich forstod ved kritisk sociologi, kan man måske godt forstå, at hun lægger afstand til Bourdieu nu. Men for mig lyder det måske mere som den 70'er-marxisme, Bourdieu bl.a. kunne bruges til at lægge afstand til. At denaturaliseringen eller blot historiseringen af historiske opfindelser som kunst eller kunstnere nødvendigvis skulle føre til den konklusion (især en så tautologisk som den, at hierarkier undertrykker de dominerede), stiller jeg mig i al fald ret uforstående over for. Hvad så med videnskab eller sociologi? Om disse sager kan man jo

¹ Jf. *Du peintre à l'artiste. Artisans et académiciens à l'âge classique*. Paris: Minuit, 1993.

sige nøjagtig det samme. Historiseringen kunne derfor lige så vel være historien om, hvordan disse fortræffelige opfindelser blev til, dvs. hvordan nogle specifikke historiske praksisser er udkrystalliseret af et mindre differentieret kaos.

Man kan imidlertid kun give hende ret i, at den objektiverende sociologi i en del tilfælde – både hos Bourdieu og hans elever – også er temmelig stærkt værdiladet i sin måde at fremstille positioner i felter på, fx ironisk eller nedladende. Det er et problem, som netop programmet for refleksivitet (her: kontrollen af forskerens forhold til objektet) burde have forhindret, men som Bourdieu jo altså også er tættere end de fleste på at være i det mindste teoretisk (om ikke praktisk) bevidst om.

For en bog, der gerne vil forklare Bourdieus succes mere generelt, og ikke kun hos Heinich, er det ejendommeligt at bruge så lidt plads på det, der er godt og frugtbart ved hans sociologi, nemlig "inkorporering [habitus], kontekstualisering [felt], det symbolskes rolle og hierarkiseret stratifikation" (s. 51) – og så med tilføjelsen: "Ce n'est pas rien" (bogstaveligt: "Det er ikke ingenting"). Hun mener så, at kombinationen af teoretisk generalisering og empirisk fundering gav Bourdieu og hans disciple en alt for høj grad af intolerance over for essayisme og teoretiske ræsonnementer. At hun selv trækker på Renaut og Ferrys bog *La pensée* 68 fra 1985 underbygger imidlertid i høj grad den bourdieuske skepsis, eftersom dén bog på en uintelligent måde blander alt muligt sammen til en grotesk grød, fordi den er så dårligt informeret.

Heinich mødte Bourdieu i 1977, da hun var ung filosofistuderende fra provinsen. Senere skrev hun sin ph.d.-afhandling hos ham, indtil hun begyndte at indse sandheden i det, Raymond Aron havde skrevet om ham i sin selvbiografi fra 1983 (s. 35), og vristede sig løs fra kredsen af fortryllede disciple omkring den profetiske mester. At Bourdieus kreds lader sig beskrive sådan – med en religionssociologisk analogi, hvis relevans hun gør bril-lant rede for – sandsynliggør hun i første kapitel. Hun sandsynliggør også, at Bourdieus paranoia ikke var ubetydelig, og at dette univers' mere eller mindre implicitte regler – fx om hvem man måtte hilse på eller citere – havde tendens til det absurde. Men desværre vidner Heinichs bog mest om, at det på et personligt plan åbenbart er svært at komme ud af et sådant miljø på en helt ordentlig måde. På det intellektuelle plan er det derimod lykkedes hende på en meget overbevisende måde. I hvert fald i hendes øvrige værker.